SEFERLER

İbnü'l-Arabî

Giriş

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah, efendimiz Muhammed'e ve O'nun âline salât ve selam etsin!

Hamd, zâtının celâlinin istivâsıyla[1] vasıflanan Amâ'da[2] bulunan, arzını yaratma işini bitirdikten sonra göklerinin yaratılışına yönelen Allah'adır.

O, Kur'ân'ı mübarek bir gece yani Kadir Gecesi'nde sûreleri ve âyetleriyle bir bütün olarak yakın göğe indirdi.

Gezegeni mezc yani karışım ve saflaşma menzillerinde yol aldırdı. Bu yol aldırmayı kendisiyle övünülen bir takdir kıldı.

Kulu, efendimiz Muhammed (s.a.s.)'i, âyetlerinden bir kısmını göstermek için, bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ, kâbe kavseyn ve ev ednâ'ya götürdü.

Âdem'i imtihanlarının arzına indirdi ve onu nîmet ve lezzetlerinin yurdu olan cennetinden çıkardı.

---

[1] İstivâ, Allah âlem ilişkisini ifade etmek için kullanılan sıfatlardan ve Kur'ân'da ve hadislerde yer alan anlamı kapalı ifadelerden biridir. İstivâ, Allah'ın zâtının âlemle münasebetini konu edinir. İstivâ kelimesi sözlükte "doğru ve düzgün olmak" anlamındaki s-v-y kökünden türetilmiştir ve "mutedil, düzgün ve eşit olmak; karar kılmak, oturup yerleşmek; yönelmek, yukarı çıkmak; hâkim olmak, tahta oturmak" gibi anlamlara gelir. İstivâ Kur'ân'da yedi âyette Arş'a, iki yerde göğe yönelik bir fiil olarak Allah'a nisbet edilmiştir. Bu âyetlerde belirtildiğine göre Allah yeri yarattıktan sonra gökleri yaratmaya yönelip onları yedi gök olarak düzenlemiş, sonra da Arş'a istivâ etmiştir. Kelâm âlimleri istivâyı Allah'ın keyfiyeti bizce bilinmeyen bir sıfatı olarak kabul ederler. Bu sıfat, Allah'ın zâtıyla yaratıkları arasında mevcut olmadığı ve mahiyeti insanlarca bilinmeyen bir şekilde göklerin ötesinde ve Arş'ın üzerinde bulunduğunu ve ilâhî kudret ve iradenin bütün kâinat üzerinde sürekli olarak geçerli olduğunu ve bütün varlıkları hâkimiyeti altına alıp yönettiğini anlatan bir sıfattır. (ayrıntı için bkz. "İstivâ", (t.d.v.) İslâm Ansiklopedisi, c. 23.)

[2] Kitabın ilerleyen sayfalarında Amâ'nın ne olduğu hakkında bilgi verilecektir.

İdrîs (a.s.)'i oluşlar âleminden, kendisini konaklattığı ve mertebelerin ortasında yer alan yüce mekâna yükseltti.[3]

Peygamberi Nûh (a.s.)'u, tufânının denizindeki dalgaların darbeleri arasında kurtuluş gemisinde taşıdı.

Dostu İbrahim (a.s.)'i hidâyet ve kerametinden dilediğini ihsân etmek için götürdü.

Yûsuf (a.s.)'u babası Ya'kûb (a.s.)'dan kopardı. Sonra Yûsuf'un rüyasında gördüğü ve Allah'ın müjdelerinin en güzellerinden biri olan şeyi doğrulamak için, babası Yûsuf'a tâbî oldu.

Gazabından kurtarmak için Lût ve ailesini gece yürüttü.

"Vaktâki Mûsâ rabbinin mîkâtına geldi..."[4] sözünde belirttiği gibi Mûsâ (a.s.)'yı acele ettirdi. Kendisini buna tamamen tahsis etsin diye Mûsâ için ateş şeklinde bir nur parlattı.[5] Böylece ona ihtiyaç duyduğu şeyden seslendi. Mûsâ da derhal O'na doğru koştu ve O'na münâcât etmeye başladı. Mûsâ'yı risâletlerinin ikramı ile göndermek üzere, onu kavminin içinden bir kaçkın olarak çıkardı. Rabbi ile rablik hususunda çekişen tâğutlarından birinin[6] boğulması için, Mûsâ'nın kavmini gece yürüttü. Allah'ın, kendisine katından bir ilim öğrettiği ve rahmetlerinden bir rahmet verdiği kimsenin aranması konusundaki bilgisinde edepten ayrıldığında[7] Mûsâ'yı zahmete

---

[3] Detay için bkz. Meryem sûresi, 56-57.

[4] A'râf, 143.

[5] Ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a dönmekte olan Hz. Mûsâ Sînâ çölünde yolunu kaybeder. Tûr dağı civarında bir yerde eşinin doğum sancısı başlar. Soğuk bir çöl gecesi olması nedeniyle eşi için endişelenen Hz. Mûsâ civarda yanan bir ateş göründe ailesinin diğer fertlerine "Siz burada durun! Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki ondan bir parça getiririm veya o ateşin yanında yol gösterecek birini bulurum" (Tâ-Hâ, 10) der. İbnü'l-Arabî Hz. Mûsâ'nın bu kıssasına atıf yapmaktadır.

[6] Firavun.

[7] Rivâyete göre Hz. Mûsâ İsrailoğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine: İnsanların en alimi kimdir? diye soruldu. O da "En âlim benim" diye cevap verdi. Bu husustaki ilmi Allah en iyi bilendir diyerek Allah'a döndürmediğinden dolayı Allah onu azarladı. Bu nedenle kendisini iki denizin birleştiği yerde bulunan ve kendisinden daha âlim olan kulu bulmakla görevlendirdi. İbnü'l-Arabî bu hadiseye atıf yapmaktadır. Konunun detayları için bkz. Kehf, 60-72; Buhârî,

soktu. Sonra Allah'ın yönetim ve icralarından kendisi için tahsis ettiği şeyi bilsin diye Mûsâ'yı yolculuğunda Hızır'a tâbî kıldı. Peygamberi Mûsâ (a.s.)'yı, sandığında taşıdı. O ise yok oluşlar denizinde henüz akletmiyordu.[8]

Kelimelerinden bir kelime olduğu için Îsâ (a.s.)'yı kendine yükseltti.[9]

Peygamberi Yûnus (a.s.)'u kavmine öfkelenmiş bir halde götürdü. Ardından balığın karnında, karanlıkları içinde Yûnus'un başına dünyayı dar etti.[10]

İmtihan nehrinin onları denemesi ve o nehirden yalnızca bir avuç su alanın belirlenmesi için Tâlût'u, aralarında Dâvûd (a.s.)'un da bulunduğu bir ordu ile üstün kıldı.[11]

Allah'ın kullarından itaat edenler ile O'na isyan edenler arasında bir set yapması için Zülkarneyn'le dünyanın en uzak bölgelerini dehşete düşürdü.[12]

Peygamberlerinin kalplerine er-Rûhu'l-Emîn'i indirdi.[13] Zâtını müşahede ile ikram etmek için kelime-i tayyibeyi[14] sâlih amel Burâk'ının üzerinde kendisine yüceltti.[15]

Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ahlâklananların en hayırlısı olan efendimiz Muhammed (s.a.s.)'e salât olsun! Selâm O'nun, âlinin, ashâbının, akrabalarının, eşlerinin, oğul ve kızlarının üzerine olsun!

Tefsîru sûrati'l-Kehf, 110, Enbiyâ, 27, İlim, 44; Müslim, Fezâil, 170; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/118. İbnü'l-Arabî *Kitâbu'l-Ma'rife*'de Hızır'ın Hz. Mûsâ için bin mesele hazırladığını ancak Hz. Mûsâ'nın daha başlangıçta üç meselede Hızır'dan ayrılmak durumunda kaldığını ifade eder (bkz. *Mârifet Kitabı-Kitâbu'l-Ma'rife*, trc. Hüseyin Şemsi Ergüneş, hz. Ercan Alkan-O. Sâcid Arı, İstanbul 2009, s. 238).

8 Tâ-Hâ, 39.

9 Âl-i İmrân, 39, 40.

10 Enbiyâ, 87-88.

11 Bakara, 249.

12 Kehf, 83-98.

13 Şu'arâ, 192-194. Er-Rûhu'l-Emîn ile kastedilen Cebrâil'dir.

14 Kelime-i tayyibe'nin lâilâheillallah sözü olduğu rivâyet edilmektedir.

15 Fâtır, 10.

Hamd ve salât u selâmdan sonra... Seferler üçtür ve dördüncü bir sefer yoktur. İzzet ve celâl sahibi olan Hakk bu seferleri tespit etmiştir. Bu seferler; Hakk'ın katından sefer, Hakk'a doğru sefer ve Hakk'ta seferdir. Hakk'ta sefer hayret ve şaşkınlık seferidir. Hakk'ın katından sefer eden kişinin kazancı, varolmasıdır. Bu onun kazancıdır. Hakk'ta sefer kılan kişi kendi nefsinden başka bir şey elde etmez. İlk iki sefer için, yolcuların ona vâsıl olduğu ve yüklerini indirdikleri bir son vardır. Şaşkınlık seferine gelince onun için bir son yoktur.

Yolcuların içinde yürüdükleri yollar, kara yolu ve deniz yolu olmak üzere ikidir. Nitekim azîz ve celîl olan Allah *"Sizi karada ve denizde yürüten O'dur."*[16] buyurmuştur.

Bu âyette bir nükte vardır ki o da şudur; Allah Teâlâ'nın karayı denizden önce anması ve karayı denizden önce zikretmeye ihtimam göstermesi, özellikle karada yolculuk yapmaya gücü yeten bir kişinin ancak zarûrî durumlarda deniz yolculuğu yaptığının bilinmesi içindir. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) *"Şayet şu* ***'Sizi karada ve denizde yürüten O'dur.'*** *âyeti olmasaydı deniz yolculuğuna çıkan kişiyi kırbaçla döverdim."* demiştir. Eğer deniz yolculuğu hakkında Allah Teâlâ'nın "Şüphesiz ki bunda çok sabırlı, çok şükreden herkes için ibretler vardır."[17] âyetinden başka yolculuğun terkine dair bir işaret bulunmasaydı, bu âyet işaret olarak yeterdi.

Sonra deriz ki bu üç seferden hiç biri yoktur ki, bu seferin sahibi büyük bir tehlike üzerinde olmasın! Ancak İsrâ yani Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e yaptığı gece yolculuğunda bir bineğe binmesinde olduğu gibi, bir binek tarafından taşınması hariç.

---

16 Yûnus, 22.

17 Lukmân, 5. Âyetin tamamı şöyledir: *"Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır."* Şeyh-i Ekber bu âyette gemilerin Allah'ın lutfu ile denizde yüzmesinden sonra çok sabredenler ve çok şükredenlerin zikredilmesinden hareketle deniz yolculuğunun kara yolculuğundan daha zahmetli olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu nedenle de zorunluluk dışında deniz seferini terk etmenin daha iyi olduğunu kabul etmektedir.

Onunla yolculuk yaptırılan herkes kurtulur. Onunla yolculuk yaptırılmaksızın sefer eden herkes ise tehlikededir.

Âlemin başlangıcı hareket üzere ikāme edildiği için onda sükûnun bulunması mümkün değildir. Çünkü eğer âlem sükûn bulacak olsa aslına dönerdi ki o da yokluktur. Bu yüzden gerek ulvî âlemde ve gerekse süflî âlemde seferler asla bitmez. İlâhî hakîkatler mertebesinde de aynı şekilde gidiş geliş seferleri tükenmez. Vahyin ifâdesine göre Rabbânî iniş yakın göğe,[18] istivâ ise semâya yapılmıştır[19] ve bu ilâhî eylemler insan fiillerine benzemezler.

Ulvî âleme gelince, felekler durağan değillerdir ve içlerinde bulunan şuur sahibi varlıklarla birlikte hâlâ dönmeye devam etmektedirler. Eğer felekler duracak olsalar kâinâtın hükmü kalmaz ve âlemin düzeni sona erer.

Gezegenlerin feleklerdeki yolculukları onlar için seferdir. Nitekim *"Ay için de bir takım duraklar tayin ettik."*[20] buyurulmuştur. Ayrıca dört unsurun ve müvelledâtın[21] değişim ve üretimle her dakika, her nefste yaptığı hareketleri, övülen ve yerilen şeyler içinde fikirlerin seferi, solukların soluk alıp veren varlıktan seferleri, görme duyusunun uyanıkken veya uykudayken görünen şeyler içindeki seferi ve bir âlemden diğerine ibretle geçişleri, şüphesiz bunların hepsi her akıl sahibi nezdinde seferdir.

---

[18] Buhârî, Tevhid 35, Teheccüd 14, Da'avât 13; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 166, (758); Muvatta, Kur'ân: 3'te rivâyet edilen "Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: 'Her gece Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve: 'Kim Bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim Ben'den bir şey istemişse onu vereyim, kim Bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım...' der.' (Rivayetin Müslim'deki bir benzeri ise şöyledir: "Allah Teâlâ gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar mühlet verir. Ondan sonra yakın semaya inerek şöyle der: "Melik benim. Melik benim. Kim bana dua edecek?") hadisine atıf yapılmıştır.

[19] Bkz: Bakara, 29; A'râf, 54; Yûnus, 3; Ra'd, 2; Tâ-Hâ, 5; Furkān, 59; Secde, 4; Fussilet, 11; Hadîd, 4.

[20] Yâ-Sîn, 39.

[21] Eski kozmolojide dokuz feleğin dört unsurla etkileşimleri sonucu ortaya çıkan ürüne müvelledât yani iki asıl unsurun bileşiminden meydana gelen şey adı verilir. Bu ürünler maden, bitki ve hayvandır. İnsan da biyolojik varlığının hayvandan farklı olmaması nedeniyle hayvan sınıfında kabul edilmiştir.

Bazıları cisimler âleminin, Allah'ın onu yarattığı vakitten beri tamamen varlık mertebelerinin sonuna inmediğini ve halen sonu olmayan bir boşlukta[22] olduğunu ileri sürdüler. Gerçekte ise varolduğumuz ve asıllarımızın varolduğu vakitten sonsuza kadar sefer etmeye devam ederiz. Senin için bir durak ortaya çıktığında, o durak hakkında işte bu sondur, deriz. Sonra o duraktan sana başka yollar açılır, sen o duraktan bir şeyler öğrenirsin ve yürür gidersin. Gördüğün hiçbir durak yoktur ki, bu son durağımdır demen mümkün olmasın da sonra sen ona ulaştığında yine yolcu olarak o duraktan çıkmamış olasın! Ebeveyninin bünyesinde kan olarak varoluncaya değin nice varlık mertebesinden geçtin. Sonra ebeveynin senin meydana gelmen için veya başka bir maksatla birlikte oldular. Sen de döl haline geçtin. Sonra bu şekilden kan pıhtısına, bir çiğnemlik ete ve kemiğe dönüştün. Daha sonra kemiğe et giydirildi, böylece sen başka bir varoluşla var kılındın. Bunun akabinde dünyaya getirildin ve bebeklik durumuna geçtin. Bebeklikten çocukluğa, çocukluktan gençliğe, gençlikten delikanlılığa, delikanlılıktan yetişkinliğe, yetişkinlikten ihtiyarlığa, ihtiyarlıktan kocamışlığa ki o bunaklıktır, geçtin. Oradan da berzaha intikâl ettin. Berzahtan da mahşere geçtin. Sonra mahşerden sırâta bir sefer tesis edildi. Sırâttan da cennet ehlindensen cennete, değilsen de cehenneme gidersin. Eğer cehennem ehlinden değilsen cehennemden cennete sefer edersin. Cennetten de ru'yet kesîbine[23] yani Allah'ın cemâlini müşâhede etme makamı olan cennetin dışındaki ru'yet kum tepesine sefer edersin. Artık sonsuza değin cennet ile kesîb arasında gider gelirsin. Cehennemde ise cehennemlikler ateş üstündeki tencerede bulunan et parçaları gibi yükselişten düşüşe, düşüşten yükselişe doğru sefer etmeye devam ederler. Nitekim *"Derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara yanan derilerinin yerine başka deriler vereceğiz!"*[24] buyurulmuştur. Orda asla

[22] İbnü'l-Arabî'nin âlemin içinde yaratıldığı boşluk hakkındaki görüşleri için bkz. *El-Futûhât*, 2/150, bâb: 78.

[23] Kesîb, cennet ehlinin Allah Teâlâ'nın cemâlini müşâhede etmek üzere toplanacakları yerdir. Burası Adn cennetindedir ve cennetlerin en yüksek mertebesidir. İbnü'l-Arabî, Futûhât'ın 65. bâbında bu konu hakkında bilgi vermektedir.

[24] Nisâ, 56.

durmak yoktur. Aksine birbirini takip eden gece ve gündüzde dünyada sürekli hareket vardır. Fikirler, haller, biçimler bu ikisinin peşpeşe gelişini takip ederler. İlâhî hakîkatler de bu ikisinin peşinden gelirler; kimi zaman Rahîm ilâhî ismi, kimi zaman Tevvâb, kimi zaman Gaffâr, kimi zaman Rezzâk, kimi zaman Vehhâb, kimi zaman Müntakim ismi ve ilahlık mertebesinin her ismi üzere inerler. Bu bağışlama, rızık, intikam, tevbe, rahmet ve mağfiret gibi ilâhî hakîkatler kendilerinde bulunan şey ile sana da inerler. Senden o ilâhî hakîkatler üzerine iniş, arayış ve talep iledir; ilâhî hakîkatlerin sana inişi ise ihsan iledir.[25]

İş böyle olunca kul tefekkürünü, Hakk'a sefer, Hakk'ta sefer ve Hakk'tan sefer gibi hepsi kendisine meşrû kılınan, hazırlanmakla mükellef olduğu ve mutluluğu hazırlığında bulunan sefer ile mubah bir şey için yeryüzünde dolaşmak, dünyevî ticarette malı çoğaltmak için sefer etmek v.b. gibi hazırlanmakla mükellef olmadığı seferler ya da bir bakıma kendisiyle mükellef olmadığı ve şer'an zorunlu tutulmadığı, sadece yaratılışı gereği olan nefes alıp verme gibi seferlerin arasındaki farkı düşünmeye döndürür. Allah'tan güzel bir âkıbet ve afiyet dileriz!

Hakk'ın katından sefer edenler üç kısma ayrılır:

1. Kovulmuş olan yolcular: İblis ve bütün müşrikler gibi.
2. Kovulmamış olmakla beraber utanç içinde olan yolcular: günahkârlar gibi, çünkü bunlar kendilerine egemen olan utanmaya karşı çıkarak ilâhî huzurda bulunmaya güç yetiremezler.
3. Seçkinlik ve güzîdelik seferi: Hakk'ın kendi katından mahlûkâtına gönderdiği resûllerin seferi ve peygamber vârisi âriflerin müşâhede mertebesinden nefisler âlemine mülk, idare, kanun ve siyasetle dönüşleri gibi.

[25] Bu paragrafta bahsi geçen tavırların Kur'ân'daki karşılıkları için bkz.: Mü'min, 76; Mü'minûn, 12-14; Necm, 46-47; Nahl, 70.

Hakk'a doğru sefer edenler de aynı şekilde üçe ayrılır:

1. Allah'a şirk koşan, O'nu cisim kabul eden, O'nu herhangi bir varlığa benzeten, ve Hakk'a nispet edilmesi imkansız olan nisbetleri O'na nispet eden yolcu. Halbuki Allah kendisi hakkında *"O'nun benzeri gibi bir şey yoktur."*[26] buyurmuştur. Bu yolcu ancak Hakk'ın perdesine vâsıl olur, O'nu asla göremez ve rahmetten de kovulur.

2. Hakk'ı, kendisine layık olmayan her durumdan tenzîh eden, hattâ Allah'ın kitabında geçen müteşâbihleri bile O'nun hakkında imkansız gören yolcu. Bu tenzîhinin peşinden bir de şöyle der: *"Allah, kitabındaki bu sözün anlamını daha iyi bilir!"* Sonra bu şahıs şirk ve teşbihin dışında bir durum içinde, muhâlefetinde samîmî bir halde kalır. Bu kişi vâsıl olduğunda kesinlikle hicâba yani perdeye ve azaba değil itâba yani azarlanmaya vâsıl olur. Bu kişiyi kendisini kapıda bekleyen şefâatçiler karşılarlar. Onu durakların en hayırlısında konuk ederler. Ancak saygısızlığı nedeniyle azarlanır.

3. Mâsum ve mahfûz yolcu.[27] Ünsiyet ve naz kapısı bu iki tür yolcuya açılmıştır. İnsanlar korkarken onlar korkmazlar, insanlar mahzun olurken onlar mahzun olmazlar. Çünkü korku ve hüzünden geçmişlerdir. Kim bir şeyden geçerse tekrar ona düşmesi imkansızdır. *"O en büyük dehşet de bunları mahzun etmeyecek ve bunları Melekler şöyle karşılayacaklar: bu işte sizin o gününüz ki vaad olunuyordunuz."*[28] Bu onların âhiretteki müjdesidir. İşte onlar topyekün buna yolculuk eden kimselerdir.

Hakk'ta sefer edenlere gelince onlar da iki gruptur. Bu gruplardan ilki kendi akıl ve fikirleri ile Hakk'ta sefer eden zümredir. Bunlar

---

[26] Şûrâ, 11.
[27] Tasavvufa göre peygamberler günahsız yani mâsumdur, büyük velîler ise mahfûz yani günah işlemekten korunmuş kimselerdir.
[28] Enbiyâ, 103.

kesinlikle yoldan saparlar. Çünkü onların, kendi fikirlerinden başka iddia ettikleri şeyi kanıtlayacak delilleri yoktur. Bunlar, filozoflar ve onların metodunu izleyenlerdir.

Hakk'ta sefer edenlerden ikinci grup ise kendileri ile Hakk'ta sefer edilen kimselerdir. Bunlar resûller, nebîler ve muhakkik sûfîler gibi velîlerin seçkinleridirler. Sehl b. Abdullah, Ebû Yezîd, Ferkad es-Sebhî,[29] Cüneyd b. Muhammed, Hasan el-Basrî ile muhakkiklerden günümüze değin halkın tanıdığı meşhur kimseler bunlardandır. Bununla beraber bugün, geçmiş gibi değildir. Bunun sebebi bugünün âhiret yurduna yakın oluşudur. Bundan dolayı bugün, bu çağın insanında keşif çoğalmıştır. Ruhların pırıltıları görünmeye ve ortaya çıkmaya başlamıştır. Zîrâ bugün, çağımızın insanı geçmiş döneme nisbetle keşf kâbiliyeti bakımından daha hızlı, mükâşefesi daha fazla, mârifeti daha bol, hakîkatler konusunda daha tam ve amelleri daha azdır. Geçmiş çağın insanlarının amelleri daha çok, fetihleri yani mânevî açılımları ve keşfleri bugün bizim sahip olduğumuzdan daha azdı. Bu onların sahabe devrinden uzak oldukları anlamına gelir. Çünkü sahabîler, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve Hz. Peygamber aralarında iken ruhların O'na inişini nefes alır gibi müşâhede ediyordular. Onlardan bazıları bununla aydınlandılar. Fakat onların arasında Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer b. el-Hattâb ve Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) v.b. gibi aydınlanmış şahıslar gerçekten çok azdılar. Bu yüzden geçmişte amel daha baskınken, günümüzde ilim daha baskındır. Bu durum Hz. Îsâ (a.s.)'nın gökten inişine değin çoğalır. Çünkü Hz. Îsâ bunu çoğaltacaktır. Bugün bizim bir rek'atlık ibâdetimiz, geçmişte bütün ömrünü ibâdetle geçirmiş bir şahsın ibâdeti gibidir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.) onlardan amel eden birine şöyle buyurmuştur: *"Onların içinden amel eden bir kişiye sizin ameliniz gibi amel eden elli kişinin sevabı vardır."*[30] Ne güzel bir ifade

---

[29] Ferkad es-Sebhî tâbiîn neslinin sâlihlerindendir. Kûfe veya Basra şehirlerinden birinin bir bölgesi olan Sebha'lıdır. H. 131 yılında vefat etmiştir. hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/5-44; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb, 8/162-264.

[30] Bu hadis için bkz. Sünen-i Ebî Dâvûd, Melâhim, 17, 4/123; Câmi'u't-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/11; Sünen-i İbn Mace, Fiten, 21; Şerhu Tuhfetü'l-Ahvezî, 4/99-100. hadisin lafzı ise şöyledir: Ebû Ümeyye eş-Şa'bânî anlatıyor: Ebû

ve ne ince bir işaret! Bu bahsettiğimiz yakınlaşma, zamanın yaklaşması ve berzah hükümlerinin ortaya çıkışıdır. Görmez misin ki Resûlullah bu hususta ne buyuruyor: *'Kişi, baldırı ve kırbacının püskülü ile ailesinin yaptıkları hakkında konuşmadıkça*[31] *ve ağaç 'Arkamda Yahudi var, öldür onu!' demedikçe kıyamet kopmaz.'*[32] Bunlar dünyada olacaktır. Bu ise hakîkî canlılık yurdu[33] olan âhiret hallerinin ortaya çıkışından başka ne olabilir? O halde ilim, taşıyıcılara ihtiyaç duyan, yayılmış ve çoğalmış olan bir'dir. Bu yüzden ilim ne kadar çoğalırsa, taşıyıcılar da onu sâlih oldukları nisbette yüklenirler. Çünkü ilim sâlihlere aittir ve onlar arasında paylaştırılmıştır. Bunun için eskiler içinde ilim sahibi azdır. Eskilerden kendisinde ilim olan kişide de, kendisi ilmine baskın geldiği için ilmi zuhûr etmemiştir. Bozulmadan dolayı halkın içinde ilmin taşıyıcıları az olursa halkın içindeki düzgün kişiler için ilim bollaşır. Çünkü bozukların payı olan

Sa'lebe el-Huşenî bana geldi. Ona dedim ki: Yâ Ebâ Sa'lebe, şu âyeti ne yapacağız? Ebû Sa'lebe: 'Hangi âyeti?' diye sordu. Ben de: '*Ey îmân edenler, siz kendinize bakın! Siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar vermez.'* (Mâide, 105) âyeti...' dedim. Bunun üzerine bana: 'Vallahi sen, bu konuda haberdar birisine sordun. Çünkü bu âyeti ben, Resûlullah (s.a.s.)'tan sormuştum. Resûlullah (s.a.s.) ise 'İtaat edilen cimrilik, uyulan nefsî arzu, din işlerine tercih edilen dünya, her görüş sahibinin kendi görüşünü beğenmesini görene değin mârufu emredin, kötülükten men edin! Bunları gördüğünde sen özellikle kendi nefsini kurtar ve avamı bırak! Zîrâ sizin arkanızda artık sabır günleri vardır. O gün amel eden kişi için bir kor parçasını avucunda tutmak daha kolaydır. Bu yüzden de onlardan birinin ameli sizden elli kişinin amelinin karşılığı gibidir.' buyurdu.' dedi.

31 Câmiu't-Tirmizî, Fiten, 19; *Şerhu Tuhfeti'l-Ahvezî*, 3/213. Hadisin tam metni şöyledir: Ebû Sâîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir ki, o şöyle dedi: "Resûlullah buyurdular ki: "Canımı kudret elinde tutana yemin olsun ki, vahşi hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kişiye kamçısının ucundaki meşin, ayakkabısının bağı konuşmadıkça, kendinden sonra ehlinin ne yaptığını dizi haber vermedikçe kıyâmet kopmaz." Hadisin neden söylendiği ile ilgili olarak ise ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/83-84.

32 Buhârî, Menâkıb, 25, 4/239; Câmiu't-Tirmizî, Fiten, 56; Sünen-i İbn Mâce, Fiten 33; *Şerhu Tuhfeti'l-Ahvezî*, 3/234; Müsned, 2/67. Bu hadis kaynaklarda şu şekilde nakledilir: "Müslümanlar, Yahudilerle harp etmedikçe kıyamet kopmayacak. Harp olacak ve Müslümanlar onları yenip öldürecekler. Öyle ki, Yahudiler ağaç ve taşların arkasına saklanacaklar, o ağaç ve taşlar konuşarak, 'Ey Müslüman, ey Allah'ın kulu, arkamda bir Yahudi var, gel onu öldür!' diyecek. Sadece Ğarkad ağacı haber vermeyecek. Çünkü bu ağaç onların ağacıdır."

33 Ankebût, 64.

ilim de o düzgün kişidedir ve o kişi vâristir. Bu yüzden müteahhirîn yani sonraki dönemde yetişenler arasında ilim, fetih denen mânevî açılımlar ve keşif artmıştır. Kimde ilim varsa bu ilim onda gözükür olmuştur. Çünkü ilim çok olmasından dolayı o kişiye egemendir. Her şeyi bağışlayan Allah noksan sıfatlardan münezzehtir! Ancak bütün bu durumla beraber sonraki öncekinin terazisindedir. Onun peşinden gittiğinde, ona uyması gerekir. Ancak bu, ölçü yani amel bakımındandır, Allah'ı bilmek bakımından değildir. Çünkü Allah'ı bilmek de ölçüyü gerektirir. *"İşte bu, Allah'ın dilediğine vereceği lutufudur. Allah, büyük lutuf sahibidir."*[34]

Allah dilerse biz, bu çalakalem yazdığımız risâlede bilgi ve müşâhede ile vâkıf olduğumuz seferlerden bahsedeceğiz. Bu seferler peygamberler (a.s.)'in seferleridir. Arta kalan seferlerden ilâhî seferler ve hakîkatlerin seferini ise tembih mâhiyetinde anlatacağız. Çünkü Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli mahlûklar tarafından yapılan pek çok seferden bahsetmiştir. Fakat biz bu kadarıyla yetindik.

•

[34] Hadîd, 21.

I. Amâ'dan[35] Rahmân ismine teslim edilen istivâ arşına yapılan Rabbânî Sefer

Adamın birinin[36] Resûlullah (s.a.s.)'a *"Mahlukâtı yaratmazdan önce Rabbimiz neredeydi?"* gibi bir soru sorduğu rivâyet edilir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) ona [37]"في عماء ما فوقه هواء وما تحته هواء" cevabını vermiştir. Bu hadiste geçen "ما" lafzı bazen olumsuzluk ifade eder, bazen de "الذي" *(öyle ki)* anlamına gelir.

Bil ki Amâ, kâinâtın ulûhiyete, ulûhiyetin de kâinâta karışmasının engellendiği ulûhiyet perdesi ve büyük engeldir. Bununla zâta ait sınırları kastediyorum. Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sahîh olarak nakledilen Allah Teâlâ'nın *"Mü'min kulumun canını alma konusunda tereddüd ettiğim kadar fâili olduğum hiçbir işte tereddüd etmedim. O ölümü istemez, Ben ise onun kötülüğünü istemem ve onun Benimle buluşması ise kaçınılmazdır."* [38] sözü ve yine Allah Teâlâ'nın şu sözleri *"Benim katımda söz değiştirilmez."*[39] *"Rabbin ve saf saf melekler geldiğinde..."*[40]

---

[35] Bulut anlamına gelen bu kelime varlık mertebelerinden biri olan hakîkatlerin hakîkati mertebesine işaret eder. Amâ Rahmân'ın nefesinin sûretidir. Mahlûkât bu Amâ içinde ve Amâ'dan yaratılmıştır.

[36] Bu soruyu soran şahıs Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden biri olan Zeynu'l-Ukaylî'dir.

[37] Bu hadise iki türlü anlam verilmektedir. Buna göre hadisin anlamı "Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'daydı." veya "Bir Amâ'daydı öyle ki altında ve üstünde hava vardı." şeklinde olur.

[38] Buhârî, Rikâk, 38, 8/131; *Müsned*, 6/256; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/32. Bu bir kudsî hadis olup tam metni şu şekildedir: Ebû Hureyre (r.a.) dedi ki; 'Resûlullah şöyle buyurdu: 'Allah Teâlâ şöyle buyurdu: 'Kim benim bir velîme düşmanlık ederse, muhakkak Ben o kişiye harp ilan ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım hususları yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle yaklaşamaz. Nafilelerle de yaklaşmaya devam eder, tâ ki Ben onu severim. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden her ne talep ederse onu mutlaka veririm. Hangi şeyden korumamı isterse onu muhakkak o şeyden korurum. Ben yaptığım hiçbir şeyde ölümü hoşlanmayan mü'min kulumun canını almakta tereddüt ettiğim kadar tereddüt etmem. O ölümü istemez, Ben ise onun hoşlanmadığı şeylerden hoşlanmam. Fakat ölümden de kurtuluş yoktur."'

[39] Kâf, 29.

[40] Fecr, 22.

"Onlar, ille buluttan gölgeler içinde' Allah'ın ve meleklerin gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler tekrar Allah'a döndürülüp götürülecektir."[41] -Bununla mahşer günü kastediliyor.- bunlar ve kaynaklarda vârid olan bunların benzeri sözler hep bu Amâ ile ilgilidir. Bunlar, kâinâta vâsıl olmak istediğinde ulûhiyet tarafından sarf edilen sözlerdir.

Bu sahada kâinâtın ulûhiyetle iletişim kurmak istediğinde ondan vârid olan sözlere gelince, Hz. Peygamber'in *"Sana yapılan övgüleri sayamam!"*[42] *"Veya katındaki gayb ilminde tuttuğun isimlerin ile..."*[43] sözleri ve Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.)'ın *"İdrâki idrâk etmekten âciz olmak idrâktir."*[44] sözü bunlardandır.

Mukaddes taht olan ve Arş diye tâbir edilen kuşatıcı varlık dairesi var edildiğinde bu tahtın bir kralının olması gerekti. Kral var etmeyi istemektedir. Varlığı yayan ve genişleten ise zorunlu olarak ilâhî varlığın cömertliğidir. Bu yüzden burada Rahmâniyet'in egemen olması zorunludur. Böylece Rahmân ismi, Rabbânî Amâ'nın türlerinden biri olan ilâhî Rahmânlığa lâyık Amâ perdesi içinde Arş üstüne istivâ etti. Rabbânî Amâ'dan Arş'a istivâya yapılan Rahmânî sefer cömertlikten dolayı gerçekleşmiştir. Arş'ın altındakiler de Arş'a

---

41 Bakara, 210.

42 Müslim, Salât, 222, 1/ 532; Câmiu't-Tirmizî, 3/180; Sünen-i İbn Mâce, 1/194. Hadisin tamamı şöyledir: Hz Âişe'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Bir gece yatakta Resûlullah'ı bulamadım. Bu nedenle Onu aramaya koyuldum. Mescidde ayaklarını dikmiş secdede idi ve ben ayaklarının içine ellerimi koydum. O ise şöyle dua ediyordu: 'Allah'ım! Gazabından rızâna, cezalandırmandan affına, Sen'den yine Sana sığınırım. Sana olan övgüleri sayamam. Sen, kendini övdüğün gibisin!'"

43 Müsned, 1/391; Taberânî, 10352. Hadisin metni şöyledir: Abdullah b. Mes'ûd dedi ki: "Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: şöyle dua eden kimseye asla gam ve sıkıntı isabet etmez: 'Ey Allah'ım! Ben senin kulunum, kulunun oğluyum, cariyenin oğluyum, perçemim Senin elindedir, hakkımdaki hükmün içindeyim. Adâletin hükmündedir. Senden Kendini isimlendirdiğin Sana ait olan isimler veya mahluklarından birine bellettiğin veya katındaki gayb ilminde kendine ayırdığın isimlerin tamamı ile Kur'ân'ı kalbimin baharı, göğsümün nuru, hüznümün cilası, gamımın gidericisi kılmanı istiyorum.' Ancak bu duayı okuyandan Allah sıkıntıları ve hüznü def eder ve onun yerine sıkıntıdan çıkış ve ferahlık veriri.

44 Hz. Ebû Bekir'in bu sözünün şerhi için bkz.: *el-Futûhât*, 3/371, bâb: 369; 3/429, bâb: 371; 4/43, bâb: 430.

istivâ edenden varolmuştur. Arş'a istivâ eden ise Rahmân ismidir ki bu ismin rahmeti zorunlu olarak her şeyi kuşatmıştır ve ondan kaynaklanır.

Bu Rahmân ismi sefere ettiğinde âlemle ilgili isimlerin tamamı da onunla birlikte sefer etti. Çünkü onlar âlemin yöneticileridirler, onu tutarlar ve korurlar. Özellikle er-Rezzâk, el-Muğîs *(yardım eden)*, el-Muhyî *(dirilten)*, el-Mümît *(öldüren)*, ed-Dârr *(zarar veren)*, en-Nâfi' *(fayda veren)* isimleri ve esmâ-i ef'âl yani ilâhî fiillere ait isimlerin tamamı da buna örnektir. Zîrâ, ancak herhangi bir fiilden bilinen ilâhî isimler, Rahmân ismiyle beraber sefer eden fiil isimlerindendir. Fiilden bilinmeyen isimler bu sefere asla katılmamışlardır. Mahlûkat, fiil isimlerinin dışındaki fikirleri ile mârifette sefer etmek istediğinde, âlemden farklı ve ayrı bir çıkışla çıkmaksızın Arş küresinden dışarı çıkar ve mukaddes tarafla bağ kurmak isterler. Bunun üzerine bir korunmuş bölgeye düşer ki o Amâ perdesidir. Onlar bu Amâ perdesine çarparlar. Ancak buraya ulaşan kişi için ulûhiyet şimşeklerinin parlayacağı kesindir. Bu ilâhî şimşekler ile o büyük bir mârifet elde eder. Bu yüzden es-Sıddîk[45] onu idrâk şeklinde, es-Sâdık[46] (s.a.s.) da *"Sana yapılan övgüleri sayamam!"* şeklinde isimlendirmiştir. Bu da Hz. Peygamber'in belirli bir övgüyü kabul etmeyen durumu gördüğünde o durumun meçhul övgüyü kabul etmesidir ki o da *"Sana yapılan övgüleri sayamam!"* ifadesidir. Çünkü hayret kesinlikle bunu gerektirir. Fikir ehli bir Amâ'dadır. Keşif ehli bir Amâ'dadır. Küll bir Amâ'dadır. Çünkü Küll Amâ'dadır. Küll, küllün suretindedir.

Bu seferin ruhu ve mânâsı, muhataplar anlasın diye tenzîhten teşbîh sidresine[47] seferdir. Aynı şekilde bunun hakîkati de Amâ'dan kaynaklanır.

---

[45] Hz. Ebû Bekir.

[46] Hz. Peygamber (s.a.s.).

[47] Sidre, yedinci kat gökte bulunan ve ağaç sûretindeki bir makamın adıdır. Mahlûkâtın bilgisinin sınırını temsil eder. Burada tenzîh ile teşbîh arasındaki sınıra işaret etmek için kullanılmıştır.

II. Halk ve Emr Seferi[48]

Bu Sefer, İbda'[49] Seferidir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: 'İsteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin!' dedi. Onlar da* ***'İsteyerek (buyruğuna) geldik.'*** *dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök yaptı ve her göğe emrini (kanunlarını) vahyetti. Biz, en yakın göğü lambalarla ve koruma ile donattık. İşte bu, o güçlü, bilen Allah'ın takdiridir."*[50] Bu takdir, bitiştirme ve ayırma ile olmuştur. Nitekim bu hususta da Allah *"Ya o küfredenler görmediler mi ki gökler ve yer bitişik idiler de Biz onları ayırdık?"*[51] buyurmuştur. Yerin yaratılışının peşinden *"sonra"* (ثم) kelimesi gelmiştir.[52] *"Sonra"* kelimesi genellikle ikinci şey ile birincisi arasında bir süre olduğu anlamına gelir. Bu süre ise yerin yaratılışı ve Eyyâmu'ş-şe'n'den[53] dört gün içinde vakitlerinin takdir edilmesidir. Bu günlerin ikisi yerin zâtı ve hakîkati ile ilgili işler içindir. Bir gün yerin zâhir ve görünür olması için, bir gün de bâtın olması ve gizlenmesi içindir. Gayba ve şahâdete ait azıkların tevdi edildiği iki gün de bu iki günün içindedir.

---

[48] Emr, zaman ve madde mevzuubahis olmaksızın Allah'ın "kün" yani "ol" emri ile bir şeye varlık vermesidir. Bu şekilde var olan varlıklar emr âlemini oluştururlar. Bu âleme melekût ve gayb âlemi de denilir. Halk ise Allah'ın maddî âlemdeki yaratmasıdır.

[49] Allah'ın âletsiz, maddesiz, zamansız, mekânsız yaratması ve icâdı.

[50] Fussilet, 11, 12.

[51] Enbiyâ, 30.

[52] Burada İbnü'l-Arabî ilk âyete atıfta bulunmaktadır. Bu kısmı daha iyi anlamak için Fussilet sûresinin 10. âyetini de metne dahil etmemiz gerekir: *"O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: 'İsteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin!' dedi. Onlar da 'İsteyerek (buyruğuna) geldik.' dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök yaptı ve her göğe emrini (kanunlarını) vahyetti. Biz, en yakın göğü lambalarla ve koruma ile donattık. İşte bu, o güçlü, bilen Allah'ın takdiridir."*

[53] Eyyâmu'ş-şe'n, iş günleri demektir. Âlemin yaratılışı ile ilgili bir tâbirdir. Allah'ın âlemin yaratılışı ve yönetilmesi ile ilgili tecellîlerini ifade eder. İbnü'l-Arabî bu konuyu anlatmak için Eyyâmu'ş-Şe'n isimli kısa bir risâle kaleme almıştır.

Sonra semanın ayrışması ve yaratılışına yönelmek demek olan mukaddes istivâ gerçekleşti. Gökleri eyyâmu'ş-şe'nden iki gün içinde yedi gök kıldığında her bir semaya kendi emrini/işini, durumunu vahyetti. Böylece müvelledâtın[54] bileşim, çözülme, değişim, başkalaşım, devir ve tavırlarla halden hale geçişleri için ihtiyaç duydukları işleri ve hususları göklere tevdi etti. İşte bunlar Allah Teâlâ'nın *"Her göğe emrini vahyetti."*[55] âyetinde belirttiği yüce rûhâniyetlerden göklere tevdi edilen ilâhî işlerdir. Böylece felekî hareketler ile bu emir ortaya çıktı. Bu durum da bu hareket ve felekte olan emirden dolayı unsurlarda meydana gelen yaratmanın ortaya çıkması içindi. Allah gökleri bitişikliğinden ayırdığında, gökler devretti. Hakîkatleri ve cisimleri şeffaftı. Öyle ki arkalarında olan şeye perde olmadılar. Biz de sekizinci felekte bulunan yıldızların kandillerini görme duyumuzla idrâk ettik. Böylece o yıldızlar sanki yakın gökteymişler gibi tahayyül edilirler. Allah Teâlâ bu kandiller hakkında *"Biz yakın göğü kandillerle süsledik."*[56] buyurur. Bir şeyin süsünün illa o şeyin içinde olması gerekmez. Allah Teâlâ'nın bu âyette geçen *"Koruma"* ifadesine gelince, bu koruma kulak hırsızlığı yapan şeytanların yakılması için esir küresinde[57] meydana gelen taşlama demektir.[58] Allah Teâlâ bunun için bir gözetleyici ateş/ışık yarattı. Bu gözetleyici ateş/ışık da kayan yıldızlardır. Göz atmosferi delip geçerek yakın göğe ulaşır. Lâkin içine nüfûz edeceği hiçbir çatlak göremez. Böylece göz hüsrana uğrar ve bitkin düşer. Yani çabaları boşa gitmiştir. Allah, bu yedi göğün her birinde, bir yüzen gezegen var kıldı. Bu gezegen Allah'ın

---

[54] Maden, bitki ve hayvan. Eski kozmoloji anlayışına göre dört unsurun dokuz felekle irtibatından hatta İbnü'l-Arabî'nin deyişiyle nikâhından üç ürün hâsıl olur ki bu ürünler yani çocuklar varlık mertebelerinde mâden, bitki ve hayvân mertebelerine karşılık gelir.

[55] Fussilet, 12.

[56] Fussilet, 12.

[57] Eski kozmolojiye göre Ay feleğinin altında yer alan Ay-altı âlemin ilk feleğidir. Bu felek ateş küre diye de adlandırılır. Oluş ve bozuluş âleminde ortaya çıkan ilk fiilî hareket Faal Akıl'ın yani dokuzuncu feleğin aklı olan Cebrâil'in etkisinden dolayı bu felekte meydana gelir.

[58] Hicr 15-18; Sâffât 6-10; Mülk, 5. Konu ile ilgili hadisler için bkz.: Buhârî, Tefsir 15:1; Müslim, Selâm: 122-124.

"Her biri bir felekte yüzmektedirler."[59] Sözünde bahsi geçen gezegendir. Gezegenlerin hareketinden gökler değil, felekler var olmuştur. Yedi gezegenden ortaya çıkan hareket, *"Biz yakın göğü süsledik."* âyetinde belirtilen sekizinci felekteki kandilleri gösterir. Çünkü göz, o kandilleri ancak yakın gökte idrâk edebilir. Bu yüzden hitap görüşün verdiği bilgi bakımından oldu. Allah bunun için *"Biz yakın göğü kandillerle süsledik."* dedi de *"Onları yakın gökte yarattık."* demedi. Süsün, kendisiyle süslenen şeyin zâtında olması asla süsün şartı değildir. Nitekim adamlar ve atlar sultanın süslerindendir. Ama bunlar sultanın zâtıyla kâim değildirler.

İnsan bedeni yetkinleştiğinde ve düzenlenmesi gerçekleştiğinde yedi felekten dördüncüsünün[60] hareketindeki ulvî nefha ile ilâhî yöneliş meydana gelir.[61] Düzgünlüğünün yetkin olmasından dolayı insan denen bu müsemmâ ilâhî sırrı kabul eder. Bu ilâhî sır ondan başkası tarafından kabul edilmemiştir. Bu yüzden suret ve hilâfet makamları olan mertebeler insan için gerçekleşir.

İnsan bedenine ait yeryüzü tamamlandığı, bu yeryüzü içinde onun besinleri takdir edildiği, hayvansal ve bitkisel yaratılışı cihetiyle kendisine bahşolunan çekme, hazmetme, tutma, itme, büyüme, beslenme güçleri gibi güçler onda hâsıl olduğu ve onun deri, et, iç yağı, damar, sinir, kas ve kemikten ibaret olan yedi tabakası ayrıştığında, insanın içine nüfûz eden rûhî üflemeden meydana gelen ilâhî sır bedenden ulvî âleme istiva eder. Bu ulvî âlem duman gibi yükselen buharlardır. Böylece Allah, insan bedenindeki yedi semayı ayırır. Yakın sema histir. Bu yakın sema yani his,[62] yıldızlar ve kandiller ile süslenmiştir ki bunlar insanın iki gözüdür. Bununla

---

[59] Yâ-Sîn, 40.

[60] Eski kozmolojide güneş feleği.

[61] Konunun daha detaylı anlatımı için İbnü'l-Arabî'nin *Ukletü'l-Müstevfiz* isimli eserine mürâcaat edilebilir.

[62] Bununla hiss-i müşterek kastedilmektedir. Hiss-i müşterek nefs-i nâtıkanın içsel duyularından ilkidir. Görevi görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma gibi dış duyulardan gelen verileri diğer içsel duyulara yani hayal, müfekkire, müzekkire, hâfıza, vâhime gibi güçlere mantıklı ve mâkul bir biçimde bağlamaktır.

birlikte diğer sema tabakaları hayal seması, fikir seması, akıl seması, müzekkire seması, hâfıza seması, ve vehim semasıdır.[63]

Allah, her bir semaya o semanın emrini/işini/durumunu vahyetti. Bu emr ise mahsüsâtın[64] algılanması konusunda hiss-i müştereke tevdi edilen şeydir. Bunun nasıl olduğu konusundaki tartışmaya, işin aslını biliyor olmamıza rağmen karşı çıkmayacağız. Çünkü bizim bilgimiz âlemden ihtilafı kaldırmaz. Ayrıca bu emr, imkânsız tahayyüllerden hayal gücüne ve akledilirlerden akıla tevdi edilen şeydir.

Aynı şekilde her bir semaya kendi cinsinden olan şey tevdi edilmiştir. Çünkü her bir semanın ehli o semadan yaratılmıştır. Bu yüzden onlar bulundukları mekânın karakterine göredirler. Bu yedi semanın her birinde gökteki gezegenlerin karşılığı olarak sıfat diye adlandırılan yüzen gezegenler yaratılmıştır. Bu sıfatlar; hayat, işitme, görme, kudret, irade, ilim ve kelâmdır. Bunların hepsi belirlenmiş bir ecele doğru akıp gitmektedirler. Nefsin idrâk güçlerinden bir kuvvet özel olarak ne için yaratılmışsa ancak onu idrâk eder. Nitekim göz görülebilen mahsûsât dışında bir şeyi göremez. Bu yüzden his bitkin düşer. Çünkü o içinden süzüleceği bir çatlak bulamamıştır. Akıl bütün bunları ispat eder. Bununla insandaki feleklere ait hareket görünür. İşte bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdiriyledir. Öyleyse bu bir seferdir ki insan onda kendisini diriltenden sefer ettirilmiştir. Bu sefer insanın Mevlâ'sının noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna da delildir ve ulvî âlemin ortaya çıkışına sebep olur.

Sefer, sefer diye adlandırılmıştır çünkü sefer[65] insanların ahlâkından örtüyü kaldırır. Bunun mânâsı, seferin her insanın içindeki kötü ve

---

[63] Hayal, fikir, akıl, müzekkire, hâfıza ve vehim havass-ı bâtına diye adlandırılır. Bunlar beş duyunun üstünde yer alan idrâk güçleridir. İnsan nefsi yani nefs-i nâtıka bunlar vâsıtasıyla beş duyudan elde ettiği verileri yorumlar depolar veya bunlardan yeni şeyler üretir.

[64] Duyularla algılanan şeyler.

[65] Arapçada yolculuk anlamına gelen sefer ile perdeyi açmak, örtüyü kaldırmak anlamına gelen sefer aynı kökten türemiştir. İbnü'l-Arabî yukarıdaki ifadesiyle buna işaret etmektedir.

iyi ahlâka ait şeyleri ortaya çıkarmasıdır. Kadın yüzünü örten peçesini çıkardığında *"seferati'l-mer'etü an vechihâ"* denilir. Böylece onun güzel mi çirkin mi olduğu göze âşikâr olur. Allah Teâlâ Araplara hitap ederek dedi ki: *"Açtığı sırada sabaha yemin olsun!"*[66] Bu âyetin anlamı mubsarâtını yani gözle görülen şeylerini göze gösterdi, demektir. Nitekim şair şöyle demiştir:

Leyla'ya vardığımda peçeliydi

Bu sabah peçesini açması beni şüpheye düşürdü

**

Çünkü Arapların âdetine göre bir kadın peşindeki kötülüğü bildirmek istediğinde yüzündeki peçeyi kaldırır. Bu sözü söyleyen kişi, sevgilisine kavuşmak için bir hile tertip etmişti. Ama kadının kabilesi durumu fark etti. Kadın onların durumu fark ettiğini anladı ve adamı gördüğünde yüzünü açtı. Böylelikle adam, kadını bir kötülüğün takip ettiğini anladı. Bu kötülükten korkup çekip gitti. Bir taraftan da:

Bu sabah peçesini açması beni şüpheye düşürdü

Bu şekilde bir örtü açmayı Rabbimiz indirmedi

**

şiirini söylüyordu. Bu işaret daha fazla açıklamaya ihtiyaç duymaz. *"Allah hakkı söyler ve O'dur doğru yola ileten!"*[67]

---

[66] Müddessir, 34.

[67] Ahzâb, 4.

III. Kur'ân-ı Azîz Seferi

Allah Teâlâ buyurdu ki *"Biz onu Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrâil), her iş için iner dururlar. O gece, esenlik doludur. Tâ fecrin doğuşuna kadar."*[68] Bu indirme, Allah'ın *"Biz onu çok mübârek bir gecede indirdik."*[69] sözüdür. Bu indirme uyarıdır. *"Biz onu (yani Kur'ân-ı Azîz'i) Kadir Gecesi'nde indirdik."* Tefsirciler naklederek demişlerdir ki Kur'ân bir defada yakın göğe inmiştir. Sonra oradan Hz. Muhammed (s.a.s.)'in kalbine âyet âyet indirilmiştir. Bu, Kur'ân gizli veya açıktan okunmaya devam ettiği müddetçe asla bitmeyecek bir seferdir. Kul hakkında aslı üzere bâkî kalan Kadir Gecesi ise kulun saflaştığı ve tezkiye olduğu zamandaki nefsidir. Bu yüzden Allah Teâlâ *"Her hikmetli emr o gecede ayırt edilir."*[70] buyurmuştur. Aynı şekilde her hikmetli emr nefste de yaratılmıştır ve nefse iki mânâ üzere fucûru ile iki mânâ üzere takvâsı ilhâm olunmuştur. Kulun kalbi ise itibârî olarak Kur'ân'ın bir defada indirildiği yakın göktür. Daha sonra muhataplara göre Furkān[71] olur. Kalbde, görmenin payına düşen şey duymanın payına düşen şey gibi değildir.

Biz ancak *"Senin kalbine bir defada indirildi"* dedik. Bununla Kur'ân'ı ezberlemeni ve hıfz etmeni kastetmedik. Bizim sözümüz ancak rûhânî ve mânevîdir. Ve biz ancak, o senin katındadır, fakat sen bilmiyorsun demek istedik. Çünkü göğün Kur'ân kendisine indirildiğinde onun metnini ezberlemesi gerekli değildir. Sonra Kur'ân, perdelerini kendinden açmanla senden sana âyet âyet iner. Ben bunu sülûkumun başındayken kendimde tecrübe ettim. Batı

---

[68] Kadir, 1-2-3-4-5.

[69] Duhân, 3.

[70] Duhân, 4.

[71] Furkan; ayırmak, ayırt etmek anlamına gelen mastardır. Ayrıca ayıran veya ayrılan bölünen anlamlarına da gelir. Mühim meseleleri çözen kesin kanıtlara da bu bakımdan Furkān adı verilmiştir. Hem bu bakımdan hem de parça parça indirilmiş olmasından dolayı Kur'ân Furkān diye adlandırılmıştır.

Endülüs'teki Ulyâ[72] kasabasından olan şeyhim Ebu'l-Abbâs el-Ureynî'de[73] de bunu gördüm. Ayrıca muallimin mûtat öğretim metodu ile öğretimi dışında bir metotla Kur'ân'ın tamamını veya ondan pek çok âyeti ezberlediklerini bizim yolumuza mensup bir topluluktan da işittim. Ancak onlar Kur'ân'ı kalplerinde buluveriyorlar, Arap olmasalar bile onun Mushaflarda yazılı olan Arapçası ile konuşuyorlar. Bu durum bize Bâyezîd el-Bistâmî (r.a.)'den de rivâyet olundu. Ebû Mûsâ ed-Dünbulî,[74] Bâyezîd'in mûtat bir şekilde bir hocanın telkîni olmaksızın Kur'ân'ı ezberlemeden vefat etmediğini söylemiştir. Kur'ân'ın kulların kalplerine inmeye devam etmekte olması ise bir arazın iki zaman diliminde aynı kalmasının ve Kur'ân'ın da bir yerden diğerine naklinin imkânsızlığına delil olmasındandır. Şayet Zeyd Kur'ân'ı ezberlese bu Amr'a intikâl etmez. Kulak bir telkin edicinin kendisine bir âyeti telkin ettiğini duyduğunda Allah o âyeti kulun kalbine indirir ve o da o âyeti ezberler. Eğer kalb meşgulse telkin edici döner bundan dolayı inzâl de döner. Kur'ân ebediyen inzâl olmağa devam eder. Eğer insan. *"Allah Kur'ân'ı bana indirdi."* dese tekzip olunmaz. Çünkü Kur'ân kendisini ezberleyen kimselerin kalbine sefer etmeye devam eder.

Cebrâil Kur'ân ile geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vahiy kesilmeden hemen onun kıraatine girişiyor olması keşfinin

---

[72] Portekiz'de, Silves yakınlarındaki bir yöredir. Burası bugün Loulé adını taşımaktadır. (Claude Addas, Kibrit-i Ahmerin Peşinde, trc.: Atila Ataman, İstanbul, 2004, s. 88.)

[73] Ebu'l-Abbas Ahmed el-Ureynî Batı Endülüs'teki Ulyâlı ümmî bir sûfîdir. Kulluk konusunda derin bilgilere sahip olmakla beraber kasaba halkının yadırgadığı bazı fikirleri yüzünden oradan kovulunca İşbiliye'ye gelmiş ve burada genç İbnü'l-Arabî'yi etkilemiştir. İbnü'l-Arabî'nin fiilen tasavvuf yoluna girmesi onun eliyle olmuştur. İbnü'l-Arabî, onun önünde tevbe etmiş ve sülûkâ başlamıştır. İbnü'l-Arabî'nin ifadesine göre o Hz. Îsâ'nın kademi üzere olan velîlerdendi. Ayrıca Ebu'l-Abbâs, İbnü'l-Arabî'nin Ebû Medyen'den sonra kendisinden en çok nakil yaptığı üstadıdır. İbnü'l-Arabî, onunla ilgili bazı halleri ve onun bazı sözlerini *Rûhu'l-Kuds* adlı eserinde zikretmiştir.

[74] Sind bölgesinde bulunan bir şehir olan Dîbelli'dir. Bâyezîd el-Bistâmî'nin çevresinde bulunan kimselerden biridir. Hayatı hakkında bilinenler azdır.

kuvvetindendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) Cebrâil'in getirdiği şeyi keşfediyor ve derhal onu tilâvet etmeye koyuluyor ve vahiy daha kesilmeden onu okumak için dilini aceleyle hareket ettiriyordu. Nitekim kalbine bir düşünce geldiğinde keşif sahibi birinin onu keşfetmesi ve senin düşüncen hakkında konuşması da böyledir. İnsanların pek çoğuna göre bu inkâr edilemez bir durumdur. Hz. Peygamber bulunduğu mahalle daha lâyık olmasına rağmen Rabbi O'nu terbiye etmiş ve O'nun terbiyesini de güzel kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta *"Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'ân'ı acele okumağa kalkma!"*[75] buyurmuştur. Allah böylece O'na Cebrâil ile terbiye olmasını emretmiştir. Çünkü Cebrâil sâlih amelle güzel sözü öğreten bir muallimdir.

FASIL

Gerçekte küllî insan, Kur'ân-ı Azîz'dir. Allah, Kur'ân'ı zâtının katından gayb olması nedeniyle mübârek gece olan birlendiği zamanın hazretine ve korunmuş izzet perdesi ve ona en yakın gök olan yakın göğe indirdi. Sonra onu burada Furkân kıldı ve ilâhî hakîkatlere göre âyet âyet indirdi. Çünkü bu ilâhî hakîkatler hükümlerini farklı farklı verirler. İnsan da bundan dolayı bilir. İnsanın kalbinde toplanıncaya ve perdeyi geride bırakıncaya değin oraya Rabbinden âyet âyet inmeye devam eder. Nihâyet mekândan ve oluştan kurtulur ve gaybdan ayrılır. İndirilmiş olan Kur'ân Allah'ın isimlendirdiği gibi gerçektir. Her gerçeğin bir hakîkati vardır. Kur'ân'ın hakîkati ise insandır. Nitekim Âişe (r.a.)'den Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ahlâkı sorulduğunda *"O'nun ahlâkı Kur'ân'dı."*[76] demiştir. Âlimler dediler ki "Âişe bu sözüyle Allah Teâlâ'nın *"Şüphe yok ki sen yüce bir ahlâk üzeresin!"*[77] sözünü kastetmiştir. Bu seferi gerçekleştir ve seferin âkıbetine hamd et!

[75] Tâ-Hâ, 114.
[76] Müslim, Müsâfirîn, 139.
[77] Kalem, 4.

IV. Allah'ın Âyetlerini Görme ve İbret Alma Seferi

Allah Teâlâ buyurdu: "Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki gecenin bir vaktinde kulunu, âyetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için, Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürüttü. Gerçekten O, işitendir, görendir."[78]

Münezzehtir O ki kulunu bir gece vakti kendisine götürdü
Görmesi için o kuldan gizlediği âyetlerini

Gaybetindeki huzuru, sekrindeki
Sahvı ve isbâtındaki mahvı gibi

Görür sırrının kendisinden oluştuğu şeyi
-Eğer dilerse- yasağında veya bağışında

Kereminden peydâ ettiği şey zâil olur varlığıyla
Ve farklı sûretlerdeki yoklukla

Noksanlıklardan münezzehtir o efendi ve hıfz edici olan
Zâtında, isimlerinde ve sıfatlarında...,

**

Allah'ın, tesbîhi[79] İsrâ yolculuğundan ibaret olan bu sefere bağlaması, bununla vehim sahibinin ve şibh ve tecsim[80] ehlinden hayali kendisine egemen olan kimsenin kalbinden Hakk hakkında

[78] İsrâ, 1.

[79] Tesbîh bir varlığı noksan sıfatlardan olumsuzlamak demektir. İbnü'l-Arabî burada İsrâ sûresinin birinci âyeti olan *"Eksiklikten uzaktır O..."* ifâdesinin aslında geçen subhân ifadesi ki bu ifade tesbîh ifadesidir, ile İsrâ yolculuğunun arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istemektedir.

[80] Şibh ve tecsîm Allah'ı herhangi bir yaratılmış varlığa benzetmek ve Onu cisim şeklinde tasavvur etmek demektir.

cihet, had ve mekân gibi tahayyül ettiği şeyleri olumsuzlamak içindir. Bunun için Allah *"Âyetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için..."* buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.s.)'i, aklına gelmeyen ve içinden geçirmediği bir şeyi O'na takdir ederek O'na, kendisi katından ilâhî bir bağış ve inâyet olduğunu bilsin diye sefer ettirilen kıldı ve bu yolculuğu, muhabbet makamı Hz. Peygamber'e özgü olsun diye gece yaptırdı. Çünkü O'nu kendisine dost ve sevgili tutmuştu. Yine bu yolculuğu, Arap dilinde isrâ kelimesi gündüz değil ancak gece yapılan yolcuğu ifade etmesine rağmen şüpheye mahal kalmaması için *"Bir gece..."* ifadesi ile destekledi ki böylelikle O'nun gece ruhu ile götürüldüğü tahayyül edilmesin. Yine bu *"Bir gece..."* ifadesi ile insanlardan isrâ hadisesinin gündüz olduğunu düşünen kimselerin bu düşüncelerini izale etti. Çünkü Kur'ân Arap lisanı ile inmiş olsa da Allah, Kur'ân'la Arap dilini bilen ve bilmeyen bütün insanları muhatap almıştır. Sevgililer için en güzel zaman gecedir. Çünkü iki sevgili gece buluşur. Sevgili ile baş başa kalmak gece gerçekleşir. Arapların nezdinde geçerli olan âdetin dışında ilâhî nurlar ile âyetlerin görülmesi için bu yolculuk gece olmuştur. Çünkü göz görülür varlıklardan hiçbir şeyi özellikle kendi nuru ile değil ancak karanlık ve varlıkları ortaya çıkaran ışık ile görür.[81] Ancak görme, ışık göz nuruna egemen olmadığında gerçekleşir. Işığın gücü göz nurundan baskın olduğunda ışık karanlık hükmünde olur, çünkü göz ondan başka bir şey göremez. Nitekim göz, şiddetli karanlıkta ancak karanlığı idrak eder. Bu yüzden göz mutedil ışık ile ışığı ve o ışığın ortaya çıkardığı algılanabilir şeyleri görür. Eğer âyetleri göstermek için Hz. Peygamber'in göğe yükseltilmesi gündüz olsaydı bunun dinleyiciye bir faydası olmazdı. Çünkü bu onun bildiği bir durumdur. Bunun için mîrâc gece oldu.

Ayrıca Hz. Peygamber'in isrâ yolculuğunun mübarek cesedi ile olduğunu kesin bir şekilde belirtmek için âyetteki ifade *"gece"* diye

---

[81] İbnü'l-Arabî görme konusunda varlıklardan yansıyan ışığın göz tarafından idrâk edilmesi şeklinde ifade edilen Aristo ve takipçilerinin görme teorilerinden farklı bir görüştedir. Ona göre görme ancak gözden çıkan ışıkla eşyadan yansıyan ışığın bileşimiyle meydana gelebilir. Bu anlamda İbnü'l-Arabî Platon'un görme konusundaki teorisine daha yakındır.

getirildi. Zîrâ Allah'ın *"esrâ/gece yürütüldü"* sözü, kulunun bulunduğu durum hakkında gece sözünün zikredilmesine çok az ihtiyaç duyar. Şairin dediği gibi:

Ey Mudar'dan muhtara gidenler!

Siz cesetleri ziyaret ettiniz, bizler ruhları...

**

Allah erleri olan muhakkiklere göre Allah'ın, "بِعَبْدِهِ" *(Kulunu)* sözüne "بِ"[82] *(bâ)* harfini dahil etmesini iki durum nedeniyledir. İlk durum zillet olan kulluk ile hafd ve kesr[83] harfi arasındaki münasebettir, çünkü zillette olan herkes münkesir yani kırgındır.[84] Kul kelimesini "هُوَ" *(o)* zamirine izafet etmiştir. Bu izâfetten Hakk için zâhir olan bir isim yoktur. Bu izâfetten ancak sılaları ve aidleri[85] ile tamamlanan noksan isimler zâhir olmuştur. Allah kulunu kuşkusuz gayb olan sılasına ve örtülü olan aidine yürütmüştür. Burada "هُوَ" *(o)* zamiri örtülüdür. Çünkü O *(Hakk)* gayb içinde gaybdır. O, O'dur gibi. Nitekim bu duruma gaybu'l-gayb derler. Böylece Allah isrânın şerefini duyurmuş oldu.

İki mescidin, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksã'nın zikredilmesi de böyledir. Bu da bizim kul ile hafd harfi olan *"bâ"* konusunda bahsettiğimiz durumla ilgilidir. Mescid insanın secde ettiği yer anlamında ism-i mekândır.[86] Secde kulluktur. Harâm ise engelleme ve yasaktır. Harâm kulluğu gerektirir. Aksã da uzaklığı gerektirir. Rubûbiyyet sıfatından en uzak noktada kulluk sıfatı yer alır. Hakk Teâlâ yaratılmışların sıfatlarının en yücesi olan bu iki durumla, peygamberi için yetkin bir şeref seçmiştir. Bu ise ancak kulluk ile

---

[82] Harf-i cerr Arapçada kelimenin sonunu esre harekesi ile (i diye) okutan harftir.

[83] Harf-i cerr kastedilmektedir.

[84] Başına harf-i cerr gelen kelimenin son harfinin esre harekesi ile okunması o kelimeyi Arap gramerine göre münkesir yani esreli yapar. İbnü'l-Arabî bu durumu aynı zamanda varlıktaki durumla eşleştirmiştir. Buna göre münkesir okunan kelime aynı zamanda kırgın ve zillet içinde bulunan varlıktır.

[85] Arapçada ism-i mevsûl adı verilen edatlardan sonra gelen cümleye *sıla* adı verilir. Sıla'da, ism-i mevsûlle ilgili ve ona atfolunan bir zamir bulunur, bu zamirede aid zamiri denir.

[86] Arap dilinde bir fiilin meydana geldiği yeri gösteren kelime kalıbını ifade eder.

onun benzeri olan hafd harfleri ve Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksã'dır. Aynı şekilde O'nu şereflendirdiği şeylerden biri de bu tam mârifet veren küllî kulluğun mukãbilinde onun için kendisini kayıtlandıracak bir isim kılmasıdır. Çünkü burada bahsi geçen bu kulluk tesir isimlerinden ilâhî bir isimle kayıtlanmayı gerektirmez.[87] Ancak bu kulluk, ulûhetin[88] yücelik ve tenzîh benzeri şeylerine ihtiyaç duyar. Çünkü kul bütün varlıktan yükseltildiği ve efendilik ve rabbâniyet sıfatlarından kulluğunun saflığı kendisine ikrâm edildiğinde bu kulluğun tenzîhi olur. Kulluk rubûbiyet nitelikleri ile nitelendiğinde rubûbiyete benzeşir. Onun rubûbiyete benzemesi ise onun yok olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ *"Tat bakalım! Hani üstündün, kudretliydin, asildin!"*[89] buyurmuştur.

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, her kibirli zorbanın kalbini mühürler."*[90] Bu yüzden ulûhet, mahlûkãtın varlığına gerek duyan isimler ile kulu îmâ ettiğinde, bu o isimlerin muhatabı olan kul için bir yücelik ve yükseklik değildir. Çünkü bu isimlerde esere ihtiyaç duymak bakımından kulluğun gerektirdiği şeye benzer bir kısım vardır. Nitekim bu isrâ yolculuğundaki kulluğun bütün yönleriyle hakkı bulunduğu gibi aynı şekilde kula nisbet edilen bu yetkinliğin gerektirdiği ulûhiyette de hak vardır. Bu yüzden kul lafzı *"هو" (O)* zamirine izâfe edilerek getirildi. Bu *"هو"* ile gaybu'l-gayb olan *"هو" (O)* [yani Hakk'ın zâtı] kastedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) kulluğundan bahsettiğimiz şeye nüzûl ettiğinde Hakk O'nu zikretmiş olduğumuz gaybu'l-gayba isrâ ettirdi. Burada olan kişi Hakk'ın mertebesinin bir ve tek olan şâhididir. Çünkü muhabbet

---

87 Yani bu kul doğrudan doğruya Allah'ın kulu yani Abdullah olup Rezzâk, Fettâh, Kahhâr gibi Allah'ın âlemde etkisi zuhûr eden isimlerinden herhangi birinin kulu değildir.

88 İlahî isimlerin toplamından ibaret olan ulûhet, Allah'ın isimler ve sıfatlar ile isimlendirildiği ve nitelendiği mertebedir. Allah ile âlem arasındaki münasebet ulûhet mertebesi ile başlar.

89 Duhân, 49. Duhân sûresinde geçen bu âyet kendinden önceki âyetler okunduğunda daha iyi anlaşılır: *"Allah Zebanîlere: 'Tutun onu da, buyurur, cehennemin ta ortasına sürükleyin. Sonra da başının üstünden kaynar su dökün!' ve deyin ki: "Tat bakalım! Hani üstündün, kudretliydin, asildin!"İşte hakkında şüphe ve mücadele ettiğiniz o gerçek budur."* (Duhân, 47-50).

90 Mü'min, 35.

kıskançlığı gerektirir. Bu yüzden kulun izi kalmaz. Çünkü kul kādirdir ve yetkisi üzerinde bir sınırlama da yoktur. Burada bu "هو" dışında hiçbir isim asla zuhûr etmez. İsrâ'nın gece yapılmış olmasından dolayı buradaki vahiy gece sohbeti[91] şeklinde oldu. Çünkü sohbet meclislerinin en yücesi, naz ve özel yakınlık makamı ve halvette halvet olması dolayısıyla gece sohbetidir. Kulun gördüğü âyetlere gelince, onların bir kısmı âfâkî bir kısmı ise enfüsî âyetlerdir. Nitekim Allah Teâlâ *"Yakında onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde olan âyetlerimizi göstereceğiz."*[92] ve *"Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?"*[93] buyurmuştur.

Kābe kavseyn âfâkî âyetlerdendir. Kulun makamı efendisinden bununla tahakkuk eder. Ednâ ise muhabbet ve "هو"ya özgülük makamıdır. *"Kuluna vahyedeceğini vahyetti."*[94] âyeti ise gece sohbeti makamıdır. Bu makam ise "هو"nun "هو"su olan gaybu'l-gayb mertebesidir. Allah *"Gördüğünü gönlü (fuâd) yalanlamadı."*[95] âyeti ile bu makamı destekledi. Fuâd kalbin kalbidir. Kalb için bir ru'yet olduğu gibi, fuâd için de ayrı bir ru'yet vardır. Kalbin ru'yeti, Hakk'tan başkasına yakın olup onu Hakk'a tercih ile Hakk'tan çıktığında körlüğü idrâk eder. Nitekim *"Ancak göğüslerdeki kalpler kör olur."*[96] *buyrulmuştur.* Fuâd kör olmaz. Zîrâ kâinâtı bilmez. Efendisi dışında hiçbir şeyle alakası ve bağı yoktur. Efendisiyle olan alakası ise makamlar ve mertebelerden dolayı ancak gaybu'l-gayb olan "هو"nun "هو"su iledir. Bu yüzden *"Gördüğünü gönlü yalanlamadı."*[97] Zîrâ göz pek çok kez yanılmıştır. Ancak bu söz, bu sözü söyleyeninin cehâletini gösterir. Çünkü duyuların algıladığı şey değil onlar hakkında hüküm veren hata eder. Bu yüzden bir şeyi olduğundan başka şekilde görmesinden dolayı göz hata eder, diyen şahsı

---

[91] Müsâmere. Müsâmere tasavvuf dilinde Hakk'ın kulu ile gizlice konuşması anlamında kullanılır. Bu durumda müsâmere Hakk'ın gayb ve sır âleminden âriflere yönelik hitabı demektir.

[92] Fussilet, 53.

[93] Zâriyât, 21.

[94] Necm, 10.

[95] Necm, 11.

[96] Hacc, 46.

[97] Necm, 11.

arkadaşı yalanlar ve gözden bu sıfatı nefyeder. Çünkü yalan ancak teşbih ve kesret âleminde vâkî olur. Bu mertebede ise asla teşbih yoktur. Burada kul her bakımdan kuldur. Kul, kullukta mutlak anlamda münezzehtir. Aynı şekilde gaybu'l-gayb olan "هو"'nun "هو"'su da böyledir.

Kulun nefsinde gördüğü âyet ise fuâd olan kalbin kalbinin gözü için, gaybu'l-gaybda "هو"'nun "هو"'suna ubûdetin ubûdeti[98] ile benzemesidir. Bu âyeti hiç kimse görmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bahsettiği âfâki âyetler ise yıldızlarda ve göklerde gördüğü şeyler, yüce merdivenler, refref-i ednâ, kalemlerin gıcırtısı, istivâ olunan şey, Allah'ın kendisiyle sidretü'l-müntehâ'yı bürüdüğü varlıktır. Bunların hepsi kula tahsis edilen makamın etrafındaki şeylerdir. Kul gaybu'l-gayb'da bu makamda mukîm kılınmıştır. Allah *"Çevresini bereketli kıldığımız..."*[99] bu konuya işaret eder. Allah bu makamın bereketini zikretmemiştir. Zîrâ bu bereket kendisinin benzetilebileceği bir şey olmamasından dolayı kendisinden bahsedilemez. Bu öyle bir makamdır ki insanlar bu makamdan Hakk'ın izzetine kapılıp götürülür. Mescid-i Aksâ'ya göre Mescid-i Haram cehennemin yanındaki cennet gibidir. Cennet hoşa gitmeyen şeylerle çevrilidir.[100] *"Görmediler mi ki, Biz (Mekke'yi) emniyetli bir harem kıldık? Halbuki çevrelerindeki insanlar zorla kapılıp götürülmektedirler."*[101] Cehennemin çevresi, etrafını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yönelik arzularla çevrilmiştir.[102] Dış için bir iç, iç için bir dış vardır. Bu sefer bahsettiğimiz gaybu'l-gaybın müşâhedesi ile sonuçlanır. Bu makam hakkında konuşmak uzar. Bu nedenle dizginleri tutuyoruz. Bu konuda anlattığımız işaretlerden bu kadarı yeter. Allah hakîkati söyler ve O'dur dosdoğru yola ileten.

---

[98] Ubûdet, kulluk anlamında mastardır. Bu mertebe Ulûhet yani ilâhlık mertebesinin zuhûru ile ortaya çıkar.
[99] İsrâ, 1.
[100] Müslim, Cennet, 1, 8/142.
[101] Ankebût, 67.
[102] Hadîd, 13.

V. İmtihan Seferi

Bu sefer, zuhûrda yükseklerden aşağıya, yakınlıktan uzaklığa düşüş seferidir. Sanki bu sefer önceki seferin tersi gibidir. Önceki seferde olanlar, ilki kadar güçlü olmasa bile bu seferde de vardır.

Allah Teâlâ Hz. Âdem ve Havvâ ile bu ikisiyle beraber inen kimseye [İblis] hitaben buyurdu ki: *"Dedik: İnin oradan hepiniz!"*[103] İmdi ilk babanın[104] rûhânî âlemdeki seferi üzerine konuştuk. Bu ilk baba Âdem'in ve âlemin babası olan Muhammed (s.a.s.)'in hakîkati ve ruhudur. Şimdi Muhammed (s.a.s.) ve özellikle bütün âdemoğullarının babası olan cismânî babanın seferi hakkında konuşalım. Bu bakımdan âdemoğullarından her biri yoldaşının babası ve oğludur. Allah bizi ve seni muvaffak kılsın, bil ki Allah Teâlâ bir şeyi var etmek dilediği vakit o şeye alâmetlerle işaret eder. Bu işaret o alâmetleri anlayan kişi içindir. Bu alâmetler bir şeyin varlığına takaddüm eder ve mukaddemâtü'l-kevn[105] diye adlandırılırlar ve bunları şuur sahipleri anlar. Bu işareti getiren şeylerin çoğu şahâdet âlemindeki varlıkta bulunur. Bilhassa bu işaretler uygun olmayan bir yerde ortaya çıktığı vakit, bu ortaya çıkana işarete uygun bir şeyin zuhûr etmesinden korkulur. Bu Arapların inandığı tiyâra *(uğursuzluk)* ve fâl *(uğurluluk)*'dir. Bu işaretler nefsin beğendiği şeyler olursa o fâldir. Bu işaretler hoşlanmadıkları bir şeyden ortaya çıkarsa onlara göre bu tıyâra yani

[103] Bakara, 38.

[104] İlk baba Hz. Muhammed'in ruhu ve hakîkatidir. Âlemin tamamı Onda ve Ondan yaratıldığından âlemdekilerin babası hükmündedir.

[105] Bir şeyin var olmasını önceleyen öncüllerdir. İbnü'l-Arabî bu öncüllere Âdem'e ağaçtan yemenin yasaklanmasını örnek verir. Cennet yasaklamayı gerektirmeyen bir mekan olduğuna göre, ağaçtan yemenin yasaklanması, yasağın kesinlikle gerçekleşeceğine işâret eder. Bu sayede günah meydana gelmiştir. Çünkü yasaklama günahın gerçekleşeceğinin belirtisidir.

uğursuzluktur. Bu yüzden şâri' yani kanun koyucu olan Hz. Peygamber (s.a.s.) güzel söz demek olan fâli *(uğur)* severken tıyâradan yani bir şeyi uğursuz kabul etmekten hoşlanmadı. Araplara göre fâl hayır, tıyâra ise şerdir: *"Bir imtihan olarak sizi hayırla ve şerle deneriz."*[106] Allah'tan başka fâil yoktur ve Hz. Peygamber (s.a.s.) de Allah'ın takdir ettiği şeyi uğursuz saymayı kötü görmüştür. Çünkü bunu kötü görmek Allah olmaya yani ilâhlığa karşı hürmetsizliktir. Amaç hayır ve şerden birine uygun olmadığında en iyisi onu hamd, teslimiyet, rızâ ve boyun eğişle karşılamak ve Allah'ın, indirdiği bu beladan daha büyüğünü def ettiğini görmektir. Ömer b. Hattâb bu gibi durumlar için şöyle der: *"Allah'ın bana verdiği bir musibette ancak O'nun benim üzerimdeki üç nîmetini gördüm: birincisi bu musibetin dinimde olmayışıdır. İkincisi o musibetten daha büyüğünün olmamış olmasıdır. Üçüncüsü ise bu musibette benim için sevap bulunuyor olmasıdır ve günahlarımın silinmesidir."* Allah'ın ona verdiği belaya karşı şu huzuruna ve güzel bakışına bir nazar et! Allah ondan râzı olsun!

İş böyle cereyan ettiği için biz onu âdet ve tecrübenin hükmüyle bildik. Âdem (a.s.) için bu konuda âdet ve tecrübe takaddüm etmedi. Bu yüzden de Âdem (a.s.), Allah'ın ağaçtan yemesini kendisine yasaklaması ve cennet mevtınının[107] kısıtlamayı gerektirmemesi gibi bir konudaki inceliği anlayamadı. Çünkü o cennette bulunan şeylerden dilediğini yiyordu ve dilediği yerde de konaklıyordu. Kısıtlama gerektirmeyen yerde kısıtlama olduğunda bu işaretin hakîkatinin kesinlikle zuhûr edeceğini ve Allah'ın Âdem'i genişlik ve rahatlık âleminden sıkıntı ve yükümlülük âlemine indirmek istediğini öğrendik. Eğer Âdem de bunu bilseydi cennette kaldığı süre içinde mutlu olmazdı. Âyette geçen *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik!"*[108] ifadesi ile, senin mubahlık ve serbestlik yurdun olan cennette kısıtlama ve yasağa yönelik işaretindeki

---

[106] Enbiyâ, 35.

[107] Varlıktaki mertebelerin her bir mertebeye aynı zamanda mevtın yani vatan denir. Bu vatanlar pek çok olmakla beraber İbnü'l-Arabî bunların altı ana mertebe olduklarını söyler. Daha geniş bilgi için bkz.: *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ed. Zafer Erginli, İstanbul, 2006, s. 673.

[108] A'râf, 23.

inceliği anlayamamış olması bakımından Âdem'in, zulmü kendisine nisbet etmesi de bu cümledendir. Bunun için Âdem yasaklandı ve yapması gereken bir şeyle emrolunmadı. Âdem sulbündeki çocuklardan muhalif olanla itaatkâr olanın taşıyıcısıydı. Muhâlif çocuğun hareketinden dolayı muhalefete düşürüldü. O muhalif olan çocuğu sulbünden attıktan sonra Âdem'in Rabbine isyan ettiğine dair bir bilgi asla bize ulaşmadı.

Yasak ikisine birden olmasına ve yasağı delme fiilini ikisi de işlemesine rağmen *"Âdem Rabine isyan etti."*[109] âyetinde eşi olmaksızın sadece Âdem isyankârlıkla nitelendi. Çünkü Havvâ, Âdem'den bir cüzdü. Öyle ki Havvâ sanki, Âdem'di. Ayrıca Âdem Rabbine karşı verdiği sözü hatırlamaya Havvâ'dan daha yakındı. Ama Âdem bunu unuttu. Kadınlar ise erkeklerden daha unutkandır. Bu yüzden bir erkek yerine iki kadın şahit getirilir. Çünkü Allah Teâlâ *"Eğer o iki şahit erkek olmazsa, şahâdetlerine razı olacağınız kimselerden bir erkek ile iki kadını şahit tutunuz. Bu iki kadından biri unutacak olursa diğeri ona hatırlatsın."*[110] Bu durum kadının, erkeğin yarısı olmasından dolayıdır. İki kadın, iki yarımdır ve iki yarım bir tam eder. Bu yüzden iki kadın bir erkektir. Zîrâ kadının yaratılışı eksiktir ve kaburga kemiğinden yaratılmış olmasından dolayı yapısı eğridir.[111] Bu yüzden âyette ismi zikredilmeyip yok sayılmıştır. Havvâ hakkında bahsettiğimiz şeylere karşılık olarak Âdem (a.s.)'den bahsedilmiştir. Âdem (a.s.)'in unutması Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere İblis'in düşmanlığından kaynaklandı. Âdem (a.s.) bir kimsenin yalan yere

---

[109] Tâ-Hâ, 121.

[110] Bakara, 282.

[111] Bkz.: Buhârî, Enbiyâ, 1, 4/161; Müslim, Radâ', 59-60. İbnü'l-Arabî'nin işaret ettiği bu durum hadiste şu şekilde geçmektedir. Buhârî'nin rivâyetine göre Ebû Hureyre (r.a.) Rasûlullâh (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz! Zîrâ kadın kısmı kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır. Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan, yine eğri kalır. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz!"
Müslim'in rivayetine göre de şöyle buyurmuştur: "Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Hep seni hoşnut edecek şekilde davranamaz. Eğer ondan faydalanmak istersen, bu haliyle de faydalanabilirsin. Şayet doğrultayım dersen kırarsın. Kadının kırılması da boşanmasıdır."

Allah üzerine yemin edebileceğini tahayyül edemedi. İblis, onlara bahsettiği şey hakkında ikisinin hayrını isteyen bir kimse olduğuna dair Allah'a yemin ettiğinde o yasak ağaçtan yediler. Bunda hakkında nass[112] bulunan bir meselede ictihâd yapılamayacağına dair bir ikaz vardır.[113] İblis'in Havvâ'ya düşmanlığı ise Havvâ için bir mutluluk müjdesidir. Çünkü eğer Havvâ şeytanın taraftarı olsaydı İblis, Havvâ'ya düşman olmazdı. Yerme, fiilin yapılış şekli ile ilgili olup o fiili yapan fâille alakalı değildir. Eğer yergi fiili işleyene yönelik olsaydı isyankârlara düşman olurduk. Halbuki biz sadece onların isyanlarından nefret ediyoruz. İsyankârlık yani Allah'a karşı gelme daima kötüdür. Aynı şekilde isyana sebep olan şeyden de nefret etmeyiz. Çünkü bazen onun haramlığı kaldırılıp helâl kılınabilir böylece mekruhluğu ortadan kalkar. Eğer yergi onun aynı yani hakîkatiyle ilgili olsaydı o zaman kötülenmiş olma hali ortadan kalkmazdı. O halde yerginin taalluku ancak ince, gizli ve izâfî bir durum içindir ki o durum neredeyse yok gibidir. Övgü de böyledir. Öyleyse bunu iyice anla! Mu'tezile bu meseledeki sırrı inceden inceye anladı, Eş'ârîler de bunu idrâk ettiler. Bu ince, güzel bir sırdır. Bu konudaki görüşünü derinleştir Mu'tezile'nin farkına vardığı şeyi bulursun.

Sonra konumuza geri döner ve deriz ki, Âdem ve Havvâ'ya olanlar olunca yeryüzüne indirildiler. Bu sefer, zâhirde Hakk'ın katından yapılan bir seferdir. Aynı şekilde İblis de O'nun katından sefer etmiştir. İblis seferinde dâimî bedbahtlıkla te'vil edilen egemenlik ve rahat buldu. Âdem ise seferinde mutlulukla te'vil edilen yükümlülük, yorgunluk ve sıkıntı buldu. Âdem'in bu seferinin yüceliklerinden biri, onun nefsinin şehvetinden kulluğunun mârifetine sefer etmiş olmasıdır. Çünkü cennet mutlak anlamda

---

[112] Âyetler ve sahih hadisleri ifade için kullanılan bir terimdir.

[113] İslâm fıkhına göre hakkında âyet ve hadis bulunan herhangi bir meselenin hükmü konusunda ictihad yapılamaz. Bu durum Osmanlı devletinin bir nevî anayasası olan Mecelle'de "Mevrid-i nasta içtihada mesâğ yoktur." cümlesi ile ifade edilmiştir.

şehvetlerden oluşmuştur. Bu yüzden Allah Teâlâ *"Sizin için orada nefslerinizin arzu ettiği şeyler vardır."*[114] buyurmuştur.

Allah, Âdem'in elbisesini burada yani dünyada ikmâl etmiştir. Zîrâ cennette onun bir tek elbisesi vardı, o da süstü. Ama Âdem takvâ elbisesindeki[115] lezzeti öğrenemedi. Çünkü cennet baştan aşağı nîmet olmasından dolayı takvânın mahalli değildir. Takvâ kendisinden sakınılacak şeyi gerektirir. Bu yüzden de cennette takvâ yoktur.

Âdem (a.s.)'in takvâ elbisesi yoktu ve sakınacağı şey hakkında bilgisi olmadığı halde kendisine yasaklama vâkî olmuştu. Halbuki takvâ, bu dünyanın ve cennet dışındaki yerlerin bir sıfatıdır. Hz. Âdem cennetten indirilince üzerine yaradılış sırrı elbisesi ve takvâ elbisesi indirildi. Sonra bir takım şeylerle yasaklandı, emrolundu ve mükellef kılındı. Bundan sonra kendisinin bu elbisenin himayesine muhalefet ettiği tasavvur edilmedi. Âdem'in bu dünyaya indirilmesi mertebe ve yaratılışının tamam olmasından dolayı meydana geldi. Daha sonra cennete gitmesi ise mertebesinin ve nefsinin kemâle ermesinden kaynaklandı. Dünya tamamlık, âhiret ise kemâl yurdudur. Kemâlden öte bir gaye ise yoktur. Zaten âhiret yurdundan sonra başka bir yurt yoktur. Böylece Âdem (a.s.) bu seferinde mükellefiyet cihetinden çalışarak kazanılan mârifetler elde etti. Bu çalışarak kazanılan bilgiler mükellefiyet olmaksızın elde edilemezdi. Dünya, kul için tamamlanma ve sadece dünyada verilen fikrî mârifetler elde etme yurdudur. Çünkü cennet hayatı bütünüyle keşften ibarettir. Bir kimse ilk olarak tedbir ve tafsil, güzel ve daha güzel, ilk ve son bilgilerini ve tertip bilgisini elde eder. Bu durum da yaratılışının kesâfetinden ve keşfi engelleyen buharlardan dolayı ancak dünyada meydana gelir. Bu yüzden insan bir güce muhtaçtır ki o güç bu engeller olmadan var olmaz. Eğer o engeller olmasaydı o güç ona verilmezdi. Bu insanın kemâlindendir. Bunun için Sehl b. Abdullah

---

[114] Fussilet, 31.

[115] "Ey ademoğulları! Size çirkin yerlerinizi örtecek bir örtü ve bir de bir ziynet libası indirdik, takvâ libası ise o daha hayırlıdır. Bu, işte Allah Teâlâ'nın âyetlerindendir, umulur ki, bunu düşünürler!" (A'râf, 26)

"Aklın özellikle insana faydası ancak insanın akılla şehvetinin hakimiyetine karşı gelmesidir. Zîrâ şehvet egemen olduğunda akıl etkisiz olur." demiştir.

Sırların keşfi sırasında Allah Teâlâ'nın bizi bilgi sahibi kıldığı şey, Sehl'in bahsettiği şeyi destekleyen şeylerden biridir. Nitekim bize sırrımızda Allah'ın münezzeh ilhâmı ile gösterildi ki, melekler mârifetlerde yaratılmıştır. Aynı şekilde cemâdât,[116] bitkiler ve hayvanlar da mârifetlerde ve şehvette yaratılmıştırlar. Bu yüzden âhiret gününden dolayı tasalanmasına ve o günü bilmesine rağmen kişi şehvetinden dönmez. Onun endişesi döneceği yerden dolayıdır. Buna rağmen bizim muhâlefet ettiğimizi görüyoruz. Nitekim nakledilir ki, sûfîlerden biri, bir adamın eşeğinin başına vurduğunu görür. Onun eşeğe vurmasına mânî olur. Bunun üzerine eşek ona *"Bırak onu! Çünkü onun da başına vurulacaktır."* der.[117]

İnsan da zorunlu mârifetlerin, şehvetin ve aklın içinde yaratılmıştır. Bu yüzden aklı ile şehvetini püskürtür. Âdem (a.s.)'in isyânında ve seferinde, Rabbinin isimlerinden ve bu isimlerin eser ve müşâhedesinden elde ettiği şeylerden biri el-Ğâfir ismidir. Âdem bu ismi daha önce bilmiyordu. Eğer mağfiret Ğafûr isminden olsaydı o zaman, Âdem'in makamına nisbetle isyanı da şiddetli olur, meselâ başkasının işlediği yüz bin günahın gerektirdiği bir mağfireti gerektirirdi. Allah bu diğer günahkârlar hakkında Ğafûr'dur. Bu bakımdan Âdem için de Ğafûr olmuş olur. Âdem'in isyanı tek olmasından dolayı ise Ğâfir'dir. Bu muhalefet Âdem'in yaptığı bir te'vilden kaynaklanması da mümkündür. Zîrâ eğer yasağı unutsaydı asla cezalandırılmazdı. Âdem ancak bizim bahsettiğimiz şeyi unutmuştu. Böylece seçilmeyi, tevbeyi, istiğfârı, affı, korkuyu ve korkudan sonra gelen emniyeti elde etti. Çünkü bu lezzet bakımından beraberlikten daha güçlüdür. Ayrıca Âdem için bu sefer terkip, inşa ve tahlil ile sonuçlandı. Âdem bununla cennetteki yaradılışın aksine, bir şeyden diğerine doğru gerçekleşen peş peşe

---

[116] Cemâdât, hareketsiz olan katı maddeler demektir. İbnü'l-Arabî her şeyi canlı kabul ettiği için cemâdâtın da kendince bir hayatı vardır. Fakat insanlar bunu idrâk edemedikleri için bunlara cansız varlıklar demektedirler.

[117] Buna yakın bir hâdiseyi Serrâc, el-Luma' adlı eserinde nakletmektedir. Bkz.: el-Lüma', Kahire, 1960, s. 391.

devirler ile bedeninin yaratılışını bildi. Çünkü Allah, bu hükmü nazar eden hakkında verdi. Cennette gayret sırf lezzet ve nîmetlere yöneliktir. Dünyada ise bilginin artırılması ve araştırılmasına yöneliktir. Bu yüzden Âdem cennetteyken bilemediği şeyleri burada öğrendi. Bu yüzden Âdem'in seferi, ona bunun benzeri pek çok şeyle sonuçlandı. Seferler pek çoktur. Biz uzatmaktan korkuyoruz. İnsana ait olan bu sefer, her biri için ayrı bir kitap gereken pek çok şeyi kapsar. Aynı şekilde bu kitapta bahsettiğimiz ve bahsedeceğimiz her bir sefer de böyledir. Sen hakkında sustuğumuz seferleri konuştuklarımıza ilhâk et! İnşallah irşâd olursun!

•

VI. İdrîs (a.s.)'in Seferi

Bu sefer, yer ve mevkî olarak izzet sahibi olma ve yükseklik seferidir.

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Kitâb'da İdrîs'i de an! Zîrâ o sıddîk ve nebî idi. Biz onu yüce bir mekâna yükselttik."*[118]

Denilir ki, İdrîs âdemoğullarından kalemle ilk yazı yazan kişidir.[119] Kalem-i a'lâ'nın ecelini uzattığı kişilerin ilki de odur.[120] Yedinci kat göğe ulaşana değin isrâ ettirilmişti. Bundan dolayı bütün gökler onun mülkiyeti oldu.

Biliniz ki, Allah göklerin hepsini gayba ait bilgilerin mahalli kılmıştır. Bu gayba ait bilgiler kâinatın bir âleminde yaratılan, o âlemin cevheri ve arazı, büyüğü ve küçüğü, halleri ve intikalleri ile ilgilidir. Hiçbir sema yoktur ki onda emîni eliyle tevdi kılınan bir ilim olmasın! Allah bu emrin yere inişini, o göklerin feleklerinin hareketlerine ve o göklerin gezegenlerinin sekizinci feleğin menzillerine girmesine tevdi etti. Ve bu yedi gökte yer alan gezegenler için kavuşumlar, ayrılmalar, sa'd/yükselme ve nahs/alçalma var etti.[121] O gezegenlerin etkilerini farklı farklı kıldı. O gezegenlerden bazılarını, diğer gezegenlerle arasında tamamen uyum olan gezegenlerden kıldı. Bazılarını ise aralarında tamamen uyumsuzluk olan gezegenlerden kıldı. Böylece bir gezegene,

---

[118] Meryem, 56-57.

[119] Sahih-i İbn Hibbân, 2/76, 361; İbn Hacer Fethu'l-Bârî, 6, 375; İbn Kesîr, 1, 99.

[120] Rivâyete göre Hz. İdrîs, yeryüzünde 82 yıl ömür sürdükten sonra göğe yükseltilmiştir ve makamı güneş feleğidir. İbnü'l-arabî bu duruma işaret etmektedir.

[121] Sa'd durumu: Astrolojide bir burcun yönetici yıldızının göğün en yüksek derecede bulunması halidir. Yıldızı sa'd anında iken doğan çocuğun talihi son derece açık olur. Nahs durumu da yıldızın, göğün en aşağı derecesinde olması halidir. Yıldızı bu durumda ilen doğan çocuğun talihi kapalı ve hayatı felaketlerle dolu olur.

diğerine tevdi ettiği şeyin zıddını tevdi ettiğinde aralarında uyumsuzluk olur. Bu ise onların düşman oldukları demek değildir. Ancak bu Allah Teâlâ'nın onları, kendisi üzere yarattığı hakîkatlerden dolayıdır. O hakîkatler bunları gerektirir. Onlar Rablerinin tâatiyle ve tesbîhiyle meşguldürler. Allah'ın onlara emrettiği şeyde O'na isyan etmezler. Nitekim cehennemin bekçisi Mâlik'in yaratılışının, sevinç ve ferahtan yaratılmış olan Rıdvân'nın zıddı olarak asla gülmeyen bir yapıda olduğu hakkında rivâyetler gelmiştir. Her ikisi de sâlih ve itaatkâr kullardır. Âlem-i esfelde[122] bu hakîkatlerden zuhûr eden etkilerden farklı olarak, onların aralarında kin ve düşmanlık yoktur. Bizim ise amaçlarımız vardır. Bu yüzden aramızda hasetlik ve düşmanlık bulunur. Bunların temeli bu hakîkatlerdir. İki uyumlu gezegen arasında uyumsuzluğun olmaması ise onların birinin, diğerinin zıddı olarak değil de hilâfı yani karşılığı olarak yaratılmış olmasından kaynaklanır. Her zıddın hilâfı vardır ancak her hilâfın zıddı yoktur. Bu nedenle yedinci göğün vekili altıncı göğün vekilinin zıddıdır.[123] Öyle ki altıncı göğün sahibi, yedinci kat gökte bulunan görevli meleğin etkinlik vakti girdiğinde altıncı göğün sahibinin yaptığı şeyi bozacağını bilir. Yedinci göğün sahibinin bozduğunu altıncı göğün sahibi aynı şekilde tekrar yapar. Her bir melek bozduğunu bilmez. Ancak o melek fiili hakkında o işte Rabbinin emrine uyması ve kendisinin vekil tayin edildiği işi yerine getirmiş olması bakımından düzelttiğini söyler. Bu, Allah'ın göklere vahyederek zikrettiği emirdir. Nitekim Allah Teâlâ *"Ve her bir göğe de emrini vahyetti."*[124] buyurmuştur. Bu mertebeyle ünsiyet kurduğunda ve sonuçta bu meleklerin yaptıklarından dolayı suçlanamayacağını bildiğinde ancak Allah Teâlâ'nın *"Yıldızlar da O'nun emrine âmâdedir."*[125] sözünde hangi faydalar olduğunu bilir. Ey kardeşim, Allah bu ve benzerlerinde ne ile onları teshir etmiştir? Allah, âlemin bir kısmını diğer kısmının emrine âmâde kılmamış mıdır? Nitekim *"Bazılarını bazıları üzerine dereceleri itibariyle yükselttik*

[122] Âlem-i esfel, maddî âlemdir.
[123] Gökyüzünün sorumlu melekleri. Her gök katında bir vekil melek bulunur.
[124] Fussilet, 12.
[125] A'râf, 54; Nahl, 12.

ki bazıları bazısını istihdam edebilsin."[126] ve *"Göklerde ve yerde ne varsa sizin emrinize âmâde kıldı."*[127] buyurmuştur. Allah, yerde olduğu gibi gökte de bir takım hususların bizim emrimize âmâde kılındığını zikretti. Bir Müslüman'ın, göğe emrinin vahyedildiğini ve o göğün âleminin ne içinde istihdam edildiğini biliyor olması onun inancını zedelemez. Eğer böyle olsaydı yani inancını zedeleseydi bu, gökte ve yerde geçerli bir hüküm olması gerekirdi. Halbuki biz her zaman Allah'ın bizim için tayin kıldığı sebeplere doğru koşarız ve bu sebeplerin istihdam edilmiş olmaları bakımından gerçek fâil olmadıklarını kabul ederiz. Allah korusun, hiç kimseyi Allah'a ortak koşmadık! Fiillerin Allah'a değil gezegenlere ait olduğuna ve Allah'ın varlıkları onlarla yaptığına inanan kişiyi Şâri' yani Allah tekfir eder. İşte bu küfür ve şirktir. Kim de onları istihdam edilmiş olarak ve Allah'ın, hükmünü onlarda icra ettiği şeklinde görürse o kişi böyle değildir. Aksine böyle inanmayan kişi Allah'ın o gezegenlere tevdi kıldığı şey, göklere vahyettiği hususlar ve onlarda terettüp eden hükümler bakımından pek çok hayır ve ilmi elde edememiştir. Hakkın ötesin de ne var ki sapıklıktan başka!

Bil ki İdris (a.s.) Allah'ın kendisine vahyettiği bilgi ile âlemin bir kısmının diğer kısmına bağlı olduğunu ve bir kısmının diğer kısmının emrine âmâde kılındığını bildi ve unsurlar âleminin[128] müvelledâta[129] tahsis kılındığını, gezegenlerin menzillerdeki kavuşum ve ayrılmalarını, kâinâtın ve feleklerin hareketlerinin farklı farklı oluşunu ve hızlı hareket eden ve yavaş hareket eden felekleri gördü.[130] Ayrıca Hz. İdris, eğer seyr ve seferini yavaş olan felekle birlikte yaparsa hızlı olan feleğin kendisinin hakimiyetine gireceğini, çünkü feleklerin hareketleri dairesel olduğunu, düz çizgi şeklinde olmadığını, bu yüzden küçük ve hızlı olan feleğin dönüşünün

---

[126] Zuhruf, 32.

[127] Câsiye, 13.

[128] Ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsur aynı zamanda birer âlem yani varlık mertebesi olarak kabul edilmektedir.

[129] Bilgi için bkz.: 21. dipnot.

[130] Yavaş ve hızlı hareket eden felekler hakkında bkz.: *Futûhât*, 3/417 bâb: 371. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin felekler hakkındaki genel görüşü için *İnşâu'd-Devâir* isimli eserine müracaat edilmelidir

kesinlikle kendisine döneceğini bildi. Yine alçalmanın komşuluğundan süratli olunan yerin faydasını bildi. Bunu da yedinci gökten başka bir yerde görmedi. Bu nedenle yedinci kat gökte burçlar feleğinin yaygısında o feleği döndüren görevlinin döndürme merkezinde ve felek-i tedvîrin[131] felek-i hâmilinde[132] onunla beraber dönerek otuz yıl ikāmet etti. Tedvir feleklerinin felek-i hâmili burçlar feleğini döndüren felektir. İdrîs (a.s.) Allah'ın göğe vahyettiği emri ve gezegenlerin yengeç burcundaki kavuşuma yakın olduklarını müşâhede ettiğinde Allah'ın ilminde tahakkuk eden şey nedeniyle Allah'ın kesinlikle büyük bir su indireceğini ve genel bir tûfân yaratacağını öğrendi. Feleğin dakikaları içinde yürüdü ve böylece özeti ve tafsilatı bildi.

Sonra Hz. İdrîs felekten indi, dininin ve şerîatının çocuklarından [ümmetinden] zekâ ve üstün kavrayış sahibi olduklarını bildiği kimseleri seçti.[133] Göklerde ne gördü ve bu yüce ilme Allah sırlardan ne tevdi ettiyse bu şeyleri onlara tâlim etti. Allah'ın göklere büyük bir tûfânın olacağını, insanların yok olacağını ve ilmin unutulacağını vahyetmesi bu öğrettiği şeylerdendi. Hz. İdrîs bu ilmin kendilerinden sonra gelenlere kalmasını istedi. Bu yüzden bu ilmin kayalara ve taşlara nakşedilmesini emretti. Daha sonra Allah İdrîs (a.s.)'i yüce mekâna yükseltti ve göksel feleklerin ortasında yer alan ve dördüncü felek olan güneş feleğine kondurdu. Bu felek kalptir.[134] Çünkü onun üstünde beş felek küresi ve altında da beş felek küresi yer alır. Allah, İdrîs'i kendisine yükselttiği bu seferinde ona

---

[131] Eski astronomi sisteminde taşıyıcı feleğin üzerinde bulunduğu kabul edilen ve gezegenlerin taşıyıcı felek üzerinde hareket etmelerini sağladığı kabul edilen dairedir.

[132] Taşıyıcı felek. Tedvîr feleğinin merkezini dışmerkezli felek üzerinde taşıyan felektir. Gezegenin bu felek tarafından taşındığı kabul edilir. Bugünkü anlamıyla bir bakıma yörüngeye benzer. Ancak yörünge elips şeklinde iken bu felek daire şeklindedir.

[133] Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. İdrîs'in bir kez değil belki de defalarca göğe çıkmış olması ve burada ikāmet etmesi, sonra tekrar dünyaya dönmesi muhtemeldir.

[134] Âlemin kalbidir.

kutbiyyet ve sebât makamını[135] verdi ve emri onun üzerinde devrettirdi. İnen ve çıkan emirler onun katında toplandı. Bu sefer İdrîs (a.s.) için zamanın ve ebediyetin ve zaman içinde olanların bilgisi ile sonuçlandı. Zaman ilmi vehbî mârifetlerin en yücesidir. Yine bu sefer İdrîs için gece ve gündüzün rûhâniyeti ve bu ikisinde yerleşmiş olan şey ile sonuçlandı. Kim kalbinin âlemine İdrîs'in yaptığı sefer gibi sefer ederse bizzat en büyük melekûtu görür ve o kişi için en yüce ceberût tecellî eder. Hayatın ruhu olan hayat sırrını müşâhede eder ki hayat, bu sır ile bütün canlılara geçip yayılmıştır. Çok olan ruh ile az olan ruhu birbirinden ayırır ve her hak sahibine hakkını verir. Kendisindeki süflî nakışları kimin yaptığını ve ulvî olan ruhlarının mertebelerini tanır. Dalların köklerden meydana gelmesini ve dalların vuslata meylini, âlemin suretini ve onun hükmünün devrini ve bu mârifetlerin benzerlerini bilir. İdrîs (a.s.) seferinden bu kadar bahsetmek yeterlidir.

•

[135] *Geleneğe göre Hz. İdrîs beşerîlikten kurtulup melekleştiğinde göğe* yükseltilmiş ve kendisine âlemin semâvî hükümdârı olma görevi verilmiştir. Bu bakımdan kendisi semâvî kutuptur. Onun bu durumu hissedilir âlemdeki tecellîlerin fâili konumuna gelmeyi ve âlemin prensi olmayı sağlamıştır. Bu yüzden Hz. İdrîs âlemin semâvî kutbu yani yüce melek Metatron'dur. Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Rene Guenon, Âlemin Hükümdarı, trc. İsmail Taşpınar, İstanbul, 2004.

VII. Kurtuluş Seferi

Bu Sefer, Nûh (a.s.)'un Seferidir.

Hz. Nûh (a.s.) Allah'ın takdir ettiği ve hükmünü icra ettiği gezegenlerin toplanma vaktinin yaklaşmış olduğunu bildi. Gezegenlerin bu toplanmasının yengeç burcunda olacağını gördü. Yengeç burcu ise su burcudur.[136] Bu burç Allah'ın dünyayı kendisinden yarattığı burçtur. Bu burç sabit değil değişken bir burçtur. Burç böyle değişken nitelikte olduğundan dolayı dünyanın bahtı ve kısmeti de onunla birlikte olmuştur. Hakk dünyanın fânî olmasını, bahtı ve kısmeti gibi sâbit olan âhiret yurduna dönüşmesini dilemiştir. Âhiret yurdunun bahtı ve kısmeti aslan burcudur ve bu burç sâbittir. Bu her şeyi en iyi bilen Allah'ın bir hikmetidir. Bunun üzerine Nûh (a.s.) gemi inşaatına başladı. Hz. Nûh'un işareti gezegenlerin bir araya gelmesinde ve tûfânda değildi. Çünkü eğer öyle olsa belki onun ashâbından bazı âlimler bu işaretin bilgisini idrâk ederler ve bundan dolayı o bilgide ortak kılınırlardı. Bu yüzden Allah Nûh'un işaretini *"Tennûr"* kıldı. Eğer onun işaretini gezegenlerin bir araya gelmeleri olarak söyleseydi bu ilim olurdu, alamet ve âyet olmazdı. Bu nedenle Nûh'un kavmi kendisiyle alay etti. Muhtemelen onun devrinde yaşayan nazarî ilimlerin âlimi olan kimseler de onunla alay ettiler. Sonunda olanlar oldu. Nûh'un oğlu da sâlih amel olmadığı için geride kaldı ve bu nedenle boğulanlardan oldu. Nûh ashâbıyla birlikte sefer kıldı. Gemiye her çiftten ikişer tane aldı ve *"Gemiye binin! Onun yüzmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbim gerçekten de gafûr ve rahîmdir."*[137] dedi. Tennûrun kaynamasından ve yüklülerin yüklerini atmalarından sonra Nûh için iki su; göğün ve yerin suyu yok etme hükmünde toplandı. Gemi

---

[136] 12 burç dört elemente göre taksim edilir. Buna göre burçlar dört gruba ayrılmıştır: Ateş, toprak, hava ve su. Her grupta üç burç bulunur. Ateş burçları; Koç, Aslan ve Yay'dır. Toprak burçları; Boğa, Başak ve Oğlak'tır. Hava burçları; İkizler, Terazi ve Kova'dır. Su burçları; Yengeç, Akrep ve Balık'tır.

[137] Hûd, 41.

onları dağlar gibi dalgaların içinden geçerek götürdü. Nûh (a.s.), oğluna *"Yavrucuğum bizimle birlikte gemiye bin!"*[138] diye seslendi. Oğul seslendi *"Beni sudan koruyacak olan bir dağa sığınacağım."*[139] Nûh (a.s.) da dedi ki *"Allah'ın merhamet ettiği kimse dışında Allah'ın emrinden koruyacak yoktur."*[140] Onlar da gemidekilerdir. Çünkü Nûh geçmişte *"Yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma!"*[141] diye dua etmişti ve bu duaya icabet edilmişti. Böylece dağa sığınan ve gemide olmayanların hepsi ayrılmış oldu. Sonra havadan gâipten bir nidâ geldi. Çünkü nidâ sahibi seslenmesinde kendisini anmıyordu. İfade âyette yakınlıktan dolayı nidâ olmaksızın kavl ile geldi. Sonra yer suyunu yuttu ve gök de suyunu tuttu. Kurtuluş gemisi ise ilâhî cömertliğe bir işaret olarak Cûdî[142] üzerine oturdu. Nûh da bu makamda şu sözü söyledi: *"Kahrolsun o zalimler!"*[143] onlar Nûh'la alay edenlerdi. O halde bil ki izzet ve celâl sahibi olan Allah bu peygamberi Nûh (a.s.)'un menzili olan menzilde ikâme ettiği latif sırrı sonlandırdı. Senin gemine de şekil vermiştir. Onu kendi elleri ve vahyi ile îmâl etmiştir. O'nun gözetimi vahyinin yanındaydı. Yani O'nun vahyi, o vahyi görmesi bakımından korunmuştu. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Hakk bu inişten özellikle de benlik makamından inmedikçe sen de kim oluyorsun!"*

Sonra senin kötülüğü emreden nefsin, şeytanın, dünyan ve hevân sen kurtuluş hayatı olan bu gemiyi inşa etmeye devam ettikçe seninle alay etmekten geri durmazlar. Tennur, kötülüğü emreden nefsin, şeytanın, dünyan ve hevân için ateş yeridir ve onlara kendisinden su çıkacağını söylemez. Onlar her bakımdan birbirine mukabil olan şeylerden herhangi birinin, mukabiline dönüşmesinin imkansız olmadığı konusunda kesin bir kanaate varmışlardır.[144] Bu yüzden alay ettiler ve *"Gerçekten de kıt akıllı bir adamsın!"* dediler ve

---

[138] Hûd, 42.
[139] Hûd, 43.
[140] Hûd, 43.
[141] Nûh, 21.
[142] Cûdî kelimesi cömertlik anlamına gelen c-v-d kökünden türemiştir.
[143] Hûd, 44.
[144] Yani mukabilin mukabile yani ateşin suya dönüşebileceğini kesinlikle reddediyorlardı.

ateşle suyun mahallini ayırt edemediler. Bu onların âlemin cevheri ve o cevherin sûretleri hakkında câhil oluşlarından dolayıdır. Eğer ateşin, cevherdeki bir sûret, suyun da cevherdeki bir diğer sûret olduğunu bilselerdi alay etmezlerdi.

Ne var ki onlar suyun bir cevher, ateşin de ayrı bir cevher olduğunu tahayyül ettiler. Sonra su ve ateş bir birine tekābül etti. Bu nedenle Hz. Nûh'un sözünü imkânsız gördüler ve onunla alay ettiler. Sen de kurtuluş gemin olan gemini inşa etmekle ve Allah'ın emrinden dolayı Allah'ın emri için hazırlanmakla meşgulsün. Bu Allah'ın emri *"ben"*'dir. O alay edenlere de ki, eğer onlar bir şeyde helâk olurlarsa ebediyen o helâk oldukları şeyden çıkamazlar. Bir de gemine Allah'ın ismi olan *"ب" (bâ)* harfi ile bin![145] Tevhidin *"ا" (elif)* harfini *"ب"* harfi ile *"س" (sin)* harfinin arasına isim ile ikāme et! Çünkü sen bunda er-Rahmân ve er-Rahîm'i göremezsin. Biz senin geminin peşine düşeriz. Zîrâ onun yüzmesi *"ب"* harfi iledir. Bu hâfızâdır. Onun ilâhî cömertlik sahilinde durması da *"ب"* iledir. Çünkü cömertlik varlığı ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden gemide olan şeyler de Cûdî ile zuhûr etti. Sen de gemine üreme ve doğum için her çiftten iki tane koy! Eğer ulvî âlemi süflî âlemle çarparsan sen ve bütün müvelledât var olur. Bu nedenle bu seferde çiftlerin elde edilmesi zorunludur. Zîrâ bu sefer helâk seferidir.

His ve mânâ olarak hayatın, su ve ilimden var olmasından dolayı su ilmin benzeridir. Nûh'un kavmi ilmi reddetmelerinden dolayı su ile helâk oldular. Su da tennûrdan gelmişti çünkü onlar ancak tennûrun suyunu inkâr ediyorlardı. Onlar Nûh'un bedeninin tennûrunun lisanı üzere muhatap oldukları ilimden başka bir ilmi de reddetmediler. Nûh'un kavmi, Nûh'un, tennûrun nur olan hakîkatinin tercümanı olduğunu bilemediler. Bu yüzden de tennûrdan çıkan Tennûr suyu konusunda onunla çekiştiler. Bilemediler ki tennûrun aslı nurdur ve ona cismânî varlık mertebesinde var oluşu tamamlayan *"ت" (te)* harfi eklenmiştir. Böylece tennûra yani nura dönmüştür. O halde o nurdur, ateş onun mazharıdır.

---

[145] Hûd, 41.

İmkânsızlığın dönüşmesine gelince, bu durum bilmedikleri şeyde onlarla birlikteydi. Bu yüzden eğer onlar tennûra baksalardı onu kendisinden su kaynar halde göreceklerdi. Ve su ile ateşin arasında hiç bir bakımdan bir tekâbül de yoktur. Çünkü soğukluk tabiatı[146] kapsayıcıdır. Lâkin onlar Allah'ın tabîattaki ve suyun özellikle tennûrdan çıkışındaki sırrını bilemediler. Bunun için de helâk oldular. Nûh'un muhatap alıp karşılıklı konuştuğu kişiler özellikle tennûrun suyundan başka bir şeyle helâk olmamışlardır. Çünkü onun dışında bir şeyi reddetmediler. Dünyanın geri kalanı ise hem tennûrun hem de göğün suyu ile helâk olmuştur. Göğün suyu ise dönme dolabın suyudur. O su zemherîr imbiğinden damlamıştır ve yayılarak emniyetli yerine dönmüştür. Aslında Allah Teâlâ'nın helâki ateşledir. Ancak burada risâlet vasıtasıyla olmuştur. Bu yüzden de ateşi suyun içine konmuştur. İş kızıştığında ateş rutubet ve buharları dışarı çıkardı ve yükselmeye başladı. Ateş buhara dönüştü. Buhar havaya yükseldiğinde dolap gibi döndü. Sudan çıktığında Zemherir dairesine[147] ulaşana kadar yükselmeye devam etti. Sonra oradan azîz ve alîm olan Allah'ın takdiri ile yağmur olarak yağdı. İnşa küresinde ancak takdir devirleri vardır. Bu devirler dünyada asla kaybolmazlar. Ancak âhirette bu devirler yoktur.

Bu sefer iki eşin üremesinde ilâhî hikmetin etkin kudretle birlikte durması ile sonuçlandı. Nûh için bu sefer ilâhlık ulvî olmadığı zaman nesebin de sahih olmayacağı şeklinde sonuçlandı. Yine bu sefer cömertliğin kurtuluşun olmasının illeti olduğu sonucu ile neticelendi. Görmez misin Mûsâ (a.s.) kavminin helâk olmasını dilediğinde onların cimrileşmeleri için dua etti? Kavim cimrilik ettiğinde ise helâk oldular. Ayrıca bu sefer âlemdeki her varlığın bir

146 Dört tabiat

147 Eski kozmolojiye göre dört unsur iç içe yedi katmana bölünmüştür. Buna göre zemherîr tabakası hava kürenin bir katmanıdır. Diğer katmanlar ise dıştan içe şöyle sıralanırlar: 1. Tabaka: Ateş küre, 2. Tabaka: Hava unsurunun üst tabakası olan sıcak Dühâniyye Tabakası, 3. Tabaka: Hava unsurunun orta tabakası olan soğuk Zemherîr Tabakası, 4. Tabaka: Hava unsurunun aşağı tabakası olan Küretü'n-Nesîm/ Küretü'l-Buhâr ve'd-Dühân Tabakası, 5. Tabaka: Su tabakası, 6. Tabaka: Toprak unsurunun üst tabakası olan tıyn yani çamur tabakası ve 7. Tabaka: Toprak unsurunun alt tabakası olan hâlis toprak tabakası.

[ilâhî] söze yönelik olması gerektiğini açığa çıkarmakla sonuçlandı. Bu yüzden söz bazen *"O gün cehennem getirildiğinde..."*, *"kahrolsun o zâlim kavim denildi..."*, *"ey arz suyunu yut, denildi."* ifâdelerinde olduğu gibi fâili belirtilmediği zaman gaybın gaybı kipinde gelir. Bazen ilâhî kelâm *"Biz dediğimizde..."*[148] ifadesinde olduğu gibi *"Biz"* ifadesiyle gelir. Söz bazen de *"Allah dedi ki..."*[149] ifâdesinde olduğu gibi ulûhiyet ile gelir. Bazen de *"Rabbin dedi ki..."*[150] ifâdesindeki gibi rubûbiyyet kipi ile getirilir. Her söz kendisine izâfe olduğu isimden kaynaklanır. Nûh'un seferi ile sefer kılan kişi mutlaka berzahî ve kevnî ilimlerden bir şey bilecektir. Bu seferde sanat öğrenilir. Bunun için onu cömertlik sonuçlandırmıştır. Çünkü sanat cömertlikten dolayı var olmuştur. Nûh'un seferi ile ilgili söz bu kadar yeter. Çünkü onun seferi uzar.

•

---

[148] Bakara, 34, 35, 36, 38, 58, 60, 65, 73; Nisâ 154; A'râf 11, 166; Enfâl, 31; Hûd, 40; İsrâ, 60, 61, 104; Kehf, 14, 50, 86; Tâ-Hâ, 68, 116 , 117; Enbiyâ, 69; Furkân, 36; Mülk 9.

[149] Âl-i İmrân, 55; Mâide, 12, 110, 115, 116, 119; Yûsuf, 66; Nahl, 51, Fetih, 15.

[150] Bakara, 30; Hicr, 28; Meryem, 9, 21; Sâd, 71; Mü'min, 60; Zâriyât, 30.

VIII. Hidayet Seferi

Bu Sefer, İbrahim Halîl (a.s.)'in Seferidir.

Hz. İbrahim dedi ki; *"Şüphe yok ki ben Rabbime gidiciyim. Elbette O, beni doğru yola sevk edecektir."*[151] Bu yüzden Allah, İbrahim kendisine misafir olduğunda oğlunun kurban edilmesi ile onu ağırladı. Çünkü zevk ancak keder ve üzüntü miktarınca büyür. Sonra *"Rabbim bana sâlihlerden [bir çoçuk] ihsan et!"*[152] duasına icâbet edildiği müjdesi ile müjdelendiğinde müjdelendiği şeyle sınandı. Çünkü İbrahim, Allah'tan O'ndan başkasını istemişti. Allah ise gayûrdur.[153] Bu yüzden Allah onu müjdelendiği çocuğunu kesmekle imtihan etti. Bu ise İbrahim için kendi kendisiyle sınanmasından daha zordur.

Çünkü kendisi hakkında kendisi ile çekişecek olan yine kendi nefsidir. Onu da pek az bir düşünce ve çaba ile bertaraf eder. Halbuki oğlunu boğazlamakla sınanması bu konuda kendisiyle çekişeceklerin çokluğu nedeniyle böyle değildir. Bundan dolayı İbrahim'in çabası daha güçlü oldu. İbrahim, Rabbinden istediği şeyi boğazlamakla sınandığı, bu imtihanın nisbetleri gerçekleştiği ve rüyanın hükmü ile sonuçlandığı yani istediği çocuk sağ olmasına rağmen sanki kesilmiş gibi olduğunda, istemeksizin İshâk (a.s.) ile müjdelendi. Böylece Allah, İbrahim için kurban ve bedeli -bedel olunan yerinde durmakla birlikte- bir araya getirdi. Yine Allah İbrahim için kesb ve vehbi cem etti. Kurbanlık Allah'tan istenmiş olması bakımından kesbedilmiş yani çalışarak elde edilmiştir. Kurbanlık olması bakımından ise hibe edilmiştir. Çünkü onun kurban olması istenmemişti. İshâk ise sadece hibe olunmuştur.

---

151 Sâffât, 99.
152 Sâffât, 100.
153 Gayûr hamiyetli ve sevdiği şeyi veya kimseyi sakınan ve başkalarıyla paylaşmayan kişidir.

İsmail ilâhî bağışta kesb ve hibeyi kendisinde topladığında babası için hem kazanılmış hem de hibe edilmiş oldu. Bundan dolayı kâmil bir hakîkattir. Bu yüzden Muhammed (s.a.s.) İsmail'in sulbündendir. Aslında Muhammed (s.a.s.)'in İsmail'in soyundan gelmesi İsmail için kemâl ve tamamlığı gerçekleştirdi. Bu nedenle bizim şerîatımızda kurbanlarımız bizim ateşten kurtulmamızın bedelidir.

Artık kim Allah'tan hidâyet seferini isterse hayalinin âlemini tahakkuk ettirsin. Çünkü hakîkatler kesinlikle ona hayal âleminde iner. Bu zor bir menzildir. Çünkü o geçittir. Bizzat talep edilen şey değildir. Ancak o elde edilmek istenen şey için istenir. O geçitten ancak erler geçer. Bu yüzden rüya yorumu ibâra/geçiş [tâbir] diye adlandırılmıştır. Çünkü rüyayı yorumlayan kişi ondan, o şeyin kaynağına geçer. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bağdan dinde sebata, sütten ilime geçmiştir.[154] Rüyada görülen şeyden geçildiğinde o şeyin hakîkati bulunur. Eğer İbrahim (a.s.) rüyasında gördüğü oğlundan koça geçseydi [rüyasında kurban ettiğini gördüğü oğlunu koç olarak tâbir etseydi] elde edilmeden önce fidyeyi görürdü. İşin sonunu bildiğinden dolayı gönül huzuru ile emri yerine getirirdi. Ne var ki Rabbinden, Rabbinden başkasını istemesinin karanlığı onu rüyasını tâbir etmekten men etti. Çünkü karanlıkta yürümek imkânsızdır. İnsan ayağını nereye basacağını bilemez. Bununla beraber [eğer rüyasını tâbir etseydi ve oğlunu koç olarak yorsaydı, oğlunu kurban etmek üzereyken kendisine koç gönderilmesi ve bundan dolayı feraha kavuşmasıyla] elde ettiği zevki elde edemez ve bu olayda müşahede olunan ilâhî bağışları tadamazdı. Fidye yani kesilecek oğlun yerine gönderilen karşılık koç oldu. Koç burcu mekânın şerefi ve âlemin ruhudur. Çünkü o evlerin en şereflisidir. Bu yüzden koç nispet bakımından ortak olmaları nedeniyle İsmail'in ruhunun değil bedeninin yerine karşılık oldu. Çünkü kesilmek ancak bedende ve yıkılmak ve harap olmak da ancak evde meydana gelir.

[154] Hz. Peygamber rüyada görülen bağı (halat) dinde sebat etme ve rüyada görülen sütü ilim şeklinde yorumlamıştır.

İnsan hayalinin âleminde sefer ettiğinde bu sefer onu hakîkatler âlemine geçirir. Böylece eşyayı mâhiyetleri üzere görür. Ayrıca o kişiye kesb yani kazanma ile kayıtlı olmayan mutlak vehb yani bağış hâsıl olur ve o ayağının altındakilerden yedikten sonra üzerinden gelenlerden de yer.[155] Müşâhedenin aksine vehb/ilâhî bağış seni bâkî kıldığında sahktır,[156] mahk[157] değildir. Çünkü meshûk yani sahk edilmiş olan parçalara ayrılmıştır. O da mahk halinden uzaktadır. Eğer istek başlangıçta *"Bana sâlihlerden (olan bir evlat) bağışla!"* ifadesi ile alakalandırılmamış olsaydı müjde *"İshak"*[158] ile değil müşâhede ile olurdu. İshâk, isteyenin hakîkatinin, yok edilmesini talep ettiği şeyle parçalarına ayrılması yani sürülmesi demektir. Bu imkânsız uzaklık makamına işarettir. Çünkü ilâhî işler ancak ve ancak istidatlara göre iner. Burası hakîkatin ineceği bir yer değildir. O halde burası hakîkati kabul edemeyecekken nasıl hakîkat bağışlanır? Halbuki bağışlayan alîm ve hakîmdir. Zaman yargıçtır ve oğul ise tebdîd yani fark ve ayrılık âlemindendir.

•

---

[155] Bu ifade Kur'ân'daki şu âyete işaret etmektedir: "Eğer onlar Tevrât'ı ve İncîl'i ve Rableri tarafından kendilerine sair indirileni doğru tutsalardı elbette hem üstlerinden yerlerdi hem ayaklarının altından, içlerinden mutedil bir ümmet yok değil, lâkin çoğu ne kötü işler yapıyorlar." (Mâide, 66).

[156] Sahk bir şeyi un ufak etmek, ezmek, parçalamak, yok etmek anlamlarına gelir. Tasavvuf dilinde ise kahrın etkisiyle, kulun terkibinin (maddî özelliklerinin) ortadan kalkması. Kahhâr isminin tecellisi ile, kulun kendinden geçmesi demektir.

[157] Mahk silmek ve gidermek anlamına gelir. Tasavvuf dilinde ise mahk, sahkla kavram olarak benzer anlamlara gelir. Kulun maddî yapısı, Hakk'ın rü'yetine engeldir, işte bu maddî yoğunluk giderse, yerine latîf cisim geçer ve bu şekilde kul, Allah'da bekāyı görür, müşahede eder, işte bu mahktır. Mahk, sahkdan sonra gelen, daha mükemmel bir haldir.

[158] İbnü'l-Arabî, İshâk isminin kelime kökünü sahk ile aynı olduğunu îmâ etmektedir. Bu durumda ishâk ismi parçalamak, yok etmek ve ezmek anlamlarına gelen mastar olmuş olur.

IX. Yöneliş ve Geriye Dönüp Bakma Seferi

Lût'un İbrahim Halîl (a.s.)'e Doğru Seferi ve Onunla Yakîn'de Buluşması.

Bu konuda rivâyet olunan haberler âlimler nezdinde mâlum ve mahfûzdur. Bizdeki ruhu ise ibret olması bakımından bizden istenendir.

Bil ki, Lût ismi yani bu lafız çok şerefli ve kıymeti yüksek bir isimdir. Çünkü bu isim hazret-i ilâhiyyeye yapışmayı[159] temin eder. Bu yüzden Lût **[sığınacak ve kendisini yalanlayan kavme karşı kendine destek olacak]** bir kabileyi isteyerek *"Veya sağlam bir kaleye sığınsaydım..."*[160] demişti. Çünkü benim ilâhî rükünden kevnî rükne geçmeye gücüm yetmez. Resûlullah (s.a.s.) de ona bu konuda şâhidlik ederek şöyle demiştir: *"Allah kardeşim Lût'a merhamet kılsın! Zaten sağlam bir desteğe dayanmıştı."* Ne güzel bir şâhid ve ne güzel bir şâhid olunan! Lût'un Allah'ın ilminde Allah'tan başkasına izâfe olunmayıp O'na dayanması ve yapışmasından dolayı Lût diye isimlendirilmiş. Lût'a *"surâ"* yani gece yolculuğu yaptırıldı çünkü o gaybda seferdir. Zîrâ *"surâ"* lafzı ancak gece yapılan sefere denilir. Bu yüzden tefsirde değil itibarda ona *"Aileni gece yürüt!"*[161] denildi. Bu *"Bütün zâtını gece yürüt!"* demektir. Böylece Lût hakîkatlerin hepsini müşâhede etti. Ve *"Ancak karın hariç!"*[162] denildi. Bu yüzden Lût'un karısından kendimize geçersek emir, yüce ve mânevî mîrâclarda nasibi olmayan emmâre bi's-sû' nefisini terk etmesi şeklindedir. Bunun üzerine Lût gece vakti *"Yakîn"*'e gitti. Burası bu adla adlandırılmış bilinen bir yerdir. Burada Hz. İbrahim Halîl (a.s.) onu beklemekteydi. Çünkü burası onun yurduydu. Bu yüzden Hz.

---

[159] Lût ismi Arapça l-v-t kökünden türetilmiştir. Sıkıca kavramak ve yapışmak anlamlarına gelir.

[160] Hûd, 80.

[161] Hûd, 81.

[162] Hûd, 81.

Peygamber (s.a.s.) *"Biz yakîn hususunda şüpheye düşmek bakımından İbrahim'den daha üstünüz."* buyurmuştur. **[Lût'un buraya gidişi]** İbrahim Halîl'in "Yakîn"de olduğunu bilmesinden dolayı idi. Bu makam Lût Peygamber (a.s.) için hâsıl oldu. Sabahta ona *"Yakîn"* geldi. Çünkü sabah gün doğumu ve gözden kaybolmuş iken eşyanın gözle görülerek keşfolunması demektir. Böylece bu durum şeksiz ve şüphesiz kesin bilgi verir.

Bu ondan yani Lût'un seferinden bizim hissemize düşen kısmının bir özetidir. Aynı şekilde kendisinden bahsettiğim her sefer için ancak kendi hakîkatimden onun hakkında konuştum. Maksadım tefsir yapmak yani onlar hakkındaki kıssayı tefsir etmek de değildir. Bu seferler ancak kendi hakîkatimize ve bize tahsis olunmuş hallerimize giderken üzerinden geçmekte olduğumuz kurulmuş köprüler ve geçitlerdir. Çünkü Allah onları bizim için bir geçit kıldığından dolayı onlarda bizim menfaatimiz vardır. Nitekim *"Peygamberlerin bütün haberlerinden kendisiyle kalbini takviye edeceğimiz olanlarını Sana hikaye ediyoruz. Ve bunda sana hak ve mü'minler için bir hatırlatma gelmiştir."*[163] buyrulmuştur. *"Bunda Sana bir hak..."* ifadesi ve *"...bir hatırlatma..."* ifadesi ne kadar da belîğdir! Bu hatırlatma sendeki şey ve sende bulunan fakat senin unuttuğun şey içindir. Bu yüzden bu sana anlattığım şeyler sende olanı ve senin dikkatini çektiğim şeyi sana hatırlatır. Bu yüzden her şeyin üstünde, her şeyde ve her şeyden olduğunu öğren!

Bu sende olanı, senin yanında bulunup da senin unuttuğunu hatırlatan bir uyarıdır. Sana anlattığım bu kıssa sende olanı sana hatırlatmaktadır. Senin dikkatine sunduğum şey, senin her şey üzerinde, her şey içinde ve her şeyden olduğunu sana öğretmektedir.

Eğer ki ben her şeyden isem
Hak benimle birlikte her şeydedir.

---

[163] Hûd, 120.

Ben O'nunla zuhûr eden bir gölgeyim
Eğer gölgeysem ben geri gölge olurum

O halde düşüşüm, O'na çıkışımın aynıdır
Her canlının yanında, talih yıldızlarının yükselişiyle birlikte

İstikāmetim her istikāmetten fazla oldu
Sapıtmamın her sapıtmadan fazla olması gibi

Her ölü ve dirile olduğu gibi
Her yayılan ve dürülenle de beraberdir

**

Allah hakkı söylemektedir ve O'dur, doğru yola ileten.

•

X. Hile ve İmtihan Seferi

Ya'kûb ve Yûsuf (a.s.)'un Kıssası Hakkındadır.

Bil ki, Allah bir kuluna ikram ettiğinde onu ubûdiyetinde sefer ettirir. Nitekim izzet ve celâl sahibi Allah *"Noksanlıklardan münezzehtir O, kulunu gece götüren..."*[164] buyurmuştur. Bu yüzden Allah Hz. Peygamber (s.a.s.)'i ancak katındaki en şerefli isimlerle isimlendirdi. Çünkü rubûbiyet süslerini ancak ubûdiyet makamında tahakkuk edenlere giydirdiği için bir kul kulluktan daha müzeyyen ve daha güzel bir şeyle güzelleşemez.

Ey güzelliğinde Yûsuf'un benzeri
Yumuşak huylulukta Ya'kûb gibi olan!

Sizin altında ezildiğiniz şeylere karşı onun bir sabrı vardı
Ki Eyyûb'un sabrı onun yanında güdük kalır

Eğer noksanlığın ele geçirmesi olmasaydı rızâ derdik
Ne var ki bu matlûbum değildir

Matlûbum ondan ancak odur ki
Onu bilmektedir, işte budur isteğim

Bu yüzden benimle kavuşmayı istediğim arasındaki iş
Sevgilime kavuşmaktır

**

Bil ki kulluk makamını gerçekleştiren kimseler bela ile karşı karşıya bırakılırlar. Ayrıca herhangi bir kimse için şeref ve rahatlığı ikmâl etmemesi de bu mertebenin özelliklerindendir. Allah Yûsuf (a.s.)'a

---

[164] İsrâ, 1.

güzellik şerefini verdiğinde onu kölelik zilletine mübtelâ kıldı. Hiçbir şeyin karşı koyamayacağı bu yüce güzelliğe rağmen ucuz bir fiyata, çok değil üçle on arasında sayılı birkaç dirheme satıldı. İşte bu güzelliğin şerefinin mübâlağası karşısında zillette mübâlağadır.

Sonra rahmet, ihvetin yani kardeşlerin kalbinden söküldü. Güzellik ise her bakımdan ebedî olarak merhûmdur. Bu da gösterdi ki ilâhî emirden hiçbir şey mahlûkatın elinde değildir, kahır altında her tasarruf aynıdır. Böylece bu büyük zillet ile şu geçici güzellik zâil olur. Nihayet Yûsuf seferinde, nefsi güzel olarak ve başkasıyla değil ilâhî izzetle şerefli bir halde kaldı. Kıssa bilinen bir kıssadır. Bu yüzden kendi âleminde onu anlatmanın bir anlamı yoktur. Ancak o kıssanın bizim âlemimizde yani insanın kendi nefsindeki âlem-i insanîde anlatılmasında fayda vardır. Bil ki, mü'min nefsi kendisine sefer ettirmek istediğinde onu emmâre ve levvâme kardeşlerinden dünyanın geçici arazlarından az bir bedelle satın alır. Onunla, onun babası olan aklın arasına girer. Böylece akıl mahzun kalır. Gözünün yaşı dinmez. İlâhî ilham ve rabbânî yardım ancak bu nefs içindir. Akıl, bu nefsin varlığıyla hazret-i ilâhiyyede tenzih edilir durur. Akılla nefsin arasına girildiğinde akıl, göremez olana değin ağlamaktan geri durmaz. İşte bu yüzden, göz görmez olmasa bile karanlıklar yoğunlaştığı ve görülür şeyleri örttüğünde göz sahibi köre döner. Göz varsa bile onunla karanlık görülecektir. Hüzün bir ateş, ateş ise ziyâ olduğundan *"Hüznünden gözü ağardı."*[165] denildi. Bu ifade beyazlık şeklinde gelmiştir. Çünkü ziyânın ruhânî bir nur olması gibi beyazlık da cismânî bir renktir.

Sonra satış vukû bulduğu ve başkasının mülkiyetine geçtiğinde nefs-i küllî'den ibaret olan kadına denildi ki: *"Ona makamını ikram kıl!"*[166] Kendi nefsini ona bağışlaması bu ikramlardan biridir. Bu nefs-i küllîden çıkan cüz'î nefsler onu gördüklerinde derhal *"Bu beşer değil olsa olsa ancak şerefli bir melektir bu!"*[167] dediler. Çünkü onu kendisini tabiî şehvetlerden ârî kılmış gördüler. Bu da onun kötülük yapma

---

[165] Yûsuf, 84.
[166] Yûsuf, 21.
[167] Yûsuf, 31.

niyetine sahip olmaktan mâsum olduğu konusunda senin için bir delildir. Çünkü melekler hiçbir şey hakkında kötülük üzere değildirler. Bu yüzden nefs-i küllî *"...bununla beraber o kendi ismetini korudu. Eğer benim emrettiğim şeyi yapmazsa kesinlikle o hapsedilecektir."*[168] sözüyle onların sözünü doğruladı. Buna dair ilâhî bir emir olmaksızın nefs-i küllî'den ibaret olan kadına Allah'ın ona tevdi kıldığı sırları almak üzere yöneldiğinde Hakk, kulunun bir şey hakkında kendi emri olmaksızın tasarrufta bulunmasına karşı gayrete geldi. Bu yüzden kul için, kulun sırrında ubudiyetinin burhânını izhâr etti. Böylelikle kula kulluğunu hatırlattı. Kul da bunun üzerine efendisinin emri olmaksızın tasarrufta bulunmaktan kaçındı. Nefs de kulu cismânî bedeninin zindanına hapsetti. Bu yüzden kul sırrında kullukla efendisine yakarmaya devam etti. Nihayet nefs, arzu edenin kul değil kendisi olduğunu kabul etti. Efendi de kulun koruma ve güvenilir olma halini doğruladı. Eğer kul kötü niyetli olsaydı güvenilir olmazdı. Eğer yapsaydı koruyucu olmazdı. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta *"...kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için..."*[169] buyurdu. Kötü niyetli olmak kötülükten ileri gelir. O ise ondan uzaklaştırılmıştır. Yani kötülük ondan uzaklaştırılmıştır. Böylelikle efendisi kulu mülk üzerine vekil kıldı ve ona bundan önce içinde bulunduğu zâhirî kevnî kulluk durumuna karşılık efendiliği verdi.

Sonra baba olan aklın bulunduğu yerde kıtlık oldu. Baba oğlunun şehrinde bolluk olduğunu duydu. Gözleri görmediği için de onun oğlu olduğunu bilmiyordu. Bu yüzden oğulun üzerine vekil tayin edildiği şeyden bir şeye nâil olmak amacıyla yakın akrabalarını oğluna gönderdi. Oğul da üzerinde kendi kokusu olan gömleği babasına gönderdi. Bu elbise oğlun sureti üzereydi. Kokuyu kokladığında ve gömleği yüzüne sürdüğünde oğlunun gömleğini gördü. Derhal oğlunun yanına sefer etti. Bu sefer oğlunun seferinin aksine izzet içinde başladı. Oğlunun yanına vardığında secde etti. Çünkü oğlu kendisinin muallimidir. Öyle ki oğul Allah'tan aldığı,

---

168 Yûsuf, 32.
169 Yûsuf, 24.

zâtının kendisiyle kâim olduğu ve varlığının kendisiyle nîmetlendiği şeyi babasına bağışlar.

Nitekim burada nefsin pek çok yönden Yûsuf mertebesinde olduğu tebeyyün etmiştir. Bahsettiğimiz alış-verişin meydana gelmesi bunlardan biridir. Yine Yûsuf'un *"Rabbim! Gerçekten de Sen bana mülkten verdin..."*[170] demesi de bunlardan biridir. Mülkün içinde itaatkâr ve isyankâr, muhalif ve muvafık birliktedir. Nefs hakkında da *"Sonra nefse günah ve takvâsını ilhâm etti."*[171] denmiştir. Yine bunlardan biri Yûsuf'un *"Ve bana hâdiselerin te'vîlini öğrettin..."*[172] demesidir. Yûsuf dedi ki; *"İşte bu evvelce gördüğüm rüyanın tâbiridir."*[173] Rüya ancak hayal âleminde meydana gelir. Hayal âlemi ise akıl ile his âleminin arasında yer alan orta âlemdir. Nefs de akıl ile his âlemlerinin arasındadır ve kimi zaman aklından, kimi zaman da hissinden bir şeyler alır. Bunun için dişiliğinin baskın olmasından dolayı kadın reddolunmuştur. Her ne kadar güzelliğine rağmen dişiliği hakîkî dişilik değilse de... Eğer erkeklik baskın olsaydı erkeğin dişiyle, dişinin de erkekle teskin olmasını sağlayan merhamet ve meveddetten dolayı nefs reddolunmazdı. Bu durum erkeğin erkekle dişinin de dişiyle olan durumunun aksidir. Çünkü erkekle erkek ve dişiyle dişi arasında meveddet varlık kazanmaz. Eğer erkek çocuklarda dişilere benzeyiş olmasaydı kimse onlara meyletmezdi. Halbuki meyil ister gerçek olsun isterse benzer olsun ancak dişiye olur. Bu yüzden oğlanın yüzü tüylendiği ve bıyıkları terlediğinde onda teskin olmayı gerektiren merhamet ve meveddet gider. Bu yüzden şöyle denmiştir:

Dediler ki, arzunun kanadıdır ilk çıkan sakal tüyleri
Olgunlaştığında uçar âşiyânından

**

[170] Yûsuf, 101.
[171] Şems, 8.
[172] Yûsuf, 101.
[173] Yûsuf, 100.

Bu beyti bana sahibi okudu. Bu beytin sahibi İşbiliyyeli *(Seville)* kâtip ve edip Ebû Amr b. Mehîb'dir. Bu beyti Hamû b. İbrahim b. Ebî Bekr el-Mîrğî için nazmetmiştir. Bu kişi yaşadığı dönemin insanlarının en güzeli idi. Ebû Amr bizi ziyaret ettiğinde onu yanımızda gördü. Çocuğun yüzünde sakallar yeni bitmeye başlamıştı. Ona dedim ki, şu yüzün güzelliğine bir baksana! Ebû Amr bu konu hakkında beyitler söyledi ki onlar şunlardır:

Dediler ki arzunun kanadıdır ilk çıkan sakal tüyleri
Olgunlaştığında uçar âşiyânından

Öyle değildir! O halde haber ver onlara
Benim kusurumdan veya onun kusurundan

Çehre yanaklarda kemâl bulduğunda
Yazık ki sonlandırır onu tüyleri

**

Rivayet olunur ki oğlanların yüzlerinde iri gözlü hûrîlerden parıltılar varmış. O halde ey güçlü nefs, seferinde efendinin sınırlarının yanında vâkıf olmak ve haremlerini korumak konusunda senin üzerine gereken şeylerden gâfil olmaktan sakın! Çünkü böyle yaptığın zaman kendi hürmetiyle hürmetine nâil kılacak ve kendi nîmetiyle nîmetini sana bağışlayacaktır.

XI. Mûsâ (a.s.)'nın Mîkât-ı İlâhî Seferi

Azîz ve celîl olan Allah şöyle buyuruyor: "Mûsâ tayin ettiğimiz vakit için gelince..."[174]

Bırakır giderim bir gün şevk yok olursa
Diyarlar diyarlara yaklaştığında

**

Bil ki, kul ilâhî efendilik makamının gerektirdiği edep ve hizmet içinde gerçekten bir kul olduğunda, O'nunla birlikteyken O'nun gizliyi ve gizlinin gizlisini bildiğini bilmesinden dolayı daima hazer yani sakınma ve nefesleri için murakabe kademi üzere olur. Bu yüzden asla O'nun dışında bir şeye tamah göstermez. Kulluk makamından dışarıya çıkmayıp orada donar kalır. Efendisinin ihsanlarından bir ihsana karşı arzusu yoktur. Hal böyle olunca insan olmasından dolayı kulun fıtratında arzu taş içinde ateşin gizli oluşu gibi saklı olmasına rağmen kul O'nunla nasıl hem-meclis olur, sohbet eder veya gece baş başa halvet olur?

Ateş saklıdır taşlarının içinde
Çakmak taşının etki etmediği şey ışık vermez

**

Arzu ancak zâtı üzerine zâid olan garip bir şey ile zuhûr eder. Çünkü efendi kuluna sohbetini veya hem-meclis olmayı vaad etmiştir. Bu yüzden kulun göğsünde saklı olan şevk harekete geçer ve kul Rabbinin vaadine karşı meyleder. Lâkin kul Rabbinin vaadinin sınıra ve tayin edilmiş bir süreye bağlı olmamasından dolayı ne zaman gerçekleşeceğini bilmez. Eğer vaad belirlenmiş bir vakitte olsaydı arzu heyecanlanır ve sürenin dolmasından dolayı galeyanı artardı. Bu nedenle kulu bir aceledir alır. Bu acele Allah Teâlâ'nın *"Seni acele ile kavminden geçiren nedir ey Mûsâ?"*[175] ifadesindeki

[174] A'râf, 143.
[175] Tâ-Hâ, 83.

aceledir. Mûsâ ise mâzurdur, bu yüzden *"Rabbim râzı olasın diye acele ettim!"*[176] der.

Sonra, buluşma vakitleri/mevâkît tayin edilmiş vakitler/âcâl olduğunda bu vakitlerin hükmü tayin edilmiş vakitlerin hükmü gibidir. Tayin edilmiş vakitler/âcâl Allah Teâlâ'nın şu ifadesinde işittiğin gibidir: *"Sonra bir ecel/tayin edilmiş bir vakit takdir etti. Bir de O'nun nezdinde muayyen bir ecel vardır."*[177] Ayrıca Allah *"Mûsâ'ya otuz geceliğine vaad verdik."*[178] İşte bu buluşma vaktidir. *"Ve onu bir on ile tamamladık, artık Mûsâ'nın Rabbinin tayin ettiği vakit tam kırk gece oldu."*[179] Bu tayin edilen buluşma vakti gayb buluşma vaktidir. Çünkü o gece vukû bulmuştur. Durum böyle olduğu için gaybî olarak randevulaşıldı. Zîrâ kendisine delâlet edilen şeyler/medlûller daima delillerine uygun olurlar. Müddet otuzla belirlendi. Böylece kırkın anılmasıyla bu müddet kendisine uzun gelmesin veya içinden böyle geçirmesin diye Mûsâ'yı önce dört tane onluk demek olan kırkla korkutmadı. Çünkü bu Mûsâ'nın dört şeyden meydana gelmiş olan cismânî vücudunun fenâ bulmasına işarettir. Bundan dolayı Mûsâ'nın üzüntüsü büyürdü. "Dörtle kırk arasında ne gibi bir ilişki var?" diye sorma! Zîrâ bilmelisin ki bu cismânî beden ancak mürekkeb dörtten kâim olmuştur ki o da kırktır. Basit olmasından dolayı dörtte terkib yoktur. Ancak o kırkın aslıdır. İşte bu yüzden bu cismânî beden sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık demek olan dört basit **[tabiat]**'ten kâim değildir. Ancak cismânî beden sevdâ, safra, kan ve balgam demek olan karışımlardan meydana gelmiştir. Bu karışımlardan safra sıcaklık ve kuruluktan, kan yaşlık ve sıcaklıktan, sevdâ soğukluk ve kuruluktan, balgam soğukluk ve yaşlıktan meydana gelmiştir.

Hakk'ın katında vaad kırk olarak tayin edilmişti. Ama anlattığımız şeyden dolayı zikir otuz olarak geldi. Kırkla murad edilen ancak bu veya buna uygun benzeri bir durumdur. Çünkü belirlenen

---

[176] Tâ-hâ, 84.
[177] En'âm, 2.
[178] A'râf, 142.
[179] A'râf, 142.

buluşmadan sonra elde edilen durum kul katında kuldan eser bırakmaz. Bundan dolayı eğer karşılıklı konuşma olursa bu durumda kul bütünüyle kulak haline gelir. Eğer müşâhede olursa kul bütünüyle göz kesilir. Fakat kulun zâtı o şeyi gerektirmesine rağmen kul zâtının gerektirdiği şeyin hükmünden zâil olmuştur. Ancak bu zâtının aynı/hakîkati için değildir. Mûsâ bundan önce bu makamı tatmamış ve bu hali müşâhede etmemişti. Dolayısıyla zorunlu olarak kendinden uzaklaştı. Bunun için şair şöyle söyledi:

Benim için tecellî kıldı mı derhal her tarafım göz olur
Eğer O beni çağırırsa derhal bütün bedenim kulak durumuna gelir

**

Hz. Mûsâ ilk sözleşilen vakit olan otuzu tamamladığında Allah onu bu belirlenen sürenin tamamlanması göstermek için temizlik ile harekete geçirdi. Bundan dolayı Mûsâ misvâkla ağzını temizledi. İşte belirlenen süre misvâktan dolayı tamam oldu. Eğer Allah, Mûsâ'nın belirlenen süreyi tamamlanmasını cezayı hissettirecek şekilden başka bir şekilde tamamlasaydı, o zaman Mûsâ (a.s.) üzülecek ve Allah'ın ona bu on geceden sonra da başka bir şey vaad edeceğini zannedecekti. Fakat Allah bunun için bir sebep kıldığında ki bu sebep ağız temizliğidir, Mûsâ da korunma yolunu tuttu. Böylelikle ilâhî emir dışında bir şey hakkında harekete geçmedi. Ayrıca takdis vukû bulunca Mûsâ kulluğundan çıktı. Mukaddeslik mertebesi ise ancak kulu kabul eder. Kul denilen varlıkta asla kuddûsiyet bulunmaz. Bundan dolayı kudsiyet sıfatında kendisiyle çekişen kişi özellikle ilâhî bir emir dışında yanına girdiğinde mukaddeslik mertebesi gayrete geldi. Çünkü azîz onu izzet sahibi olarak görmez. Ancak zillet sahibi olarak görür. Bu yüzden mukaddeslik mertebesi ona ikram edecek bir şey bulamaz. Zîrâ bir azîz bir azîzin yanına gittiğinde ona başka bir şey değil ancak izzet ikrâm edilir. Hem zaten o, azizin huzuruna girerken izzetle girmiştir. Bu sebepten ona ikrâm edilmez. Onun azizin katına girmesine de yol yoktur. Ancak kulluğun hakîkatlerinin gerektirdiği şey ile onun huzuruna girebilir. Bunun için de peşinde olduğu takdis kendisinden izâle olsun diye Mûsâ'ya on geceyi tamamlattı. Bunların hepsi ilâhî sebeplerdir.

Allah bunları kevnindeki hikmet ortaya çıksın diye âleme yerleştirmiştir.

Belirlenen süre sonlandığında ve kul onun tamamlanmasıyla vakitlerin boyunduruğundan kurtulduğunda, ortada ancak yücelik sahibi olan O'nun kulu kalır ve Allah ona olan sözünü yerine getirir. Bundan dolayı kulla baş başa görüşür ve söyleşir. Allah kuluna verdiği sözü tutup ona nasibini verdikten sonra onun işitmesini ve sözünü takdis eder. Ona küllî işitmeyi verdiği gibi küllî kelâmı da verir. Çünkü kul işitmesi sırasında bütünüyle kulak olduğu gibi müracaatı sırasında bütünüyle lisan olur. Bu yüzden kul tadarak ve müşâhede ederek bilir. Küllün mukâbilinin küll olduğunu görür. Ve o temeyyüz eden her varlık mertebesinde birdir. Sonuç olarak bu sefer gaybî, mânevî ve zamânîdir. Bu sefer lisân-ı Muhammedî'de O'nun şu sözüyle zuhûr etmiştir: *"Her kim kırk sabah Allah için ihlaslı olursa kalbindeki hikmet pınarları lisanından zuhûr eder."*[180] Öyle ki önce kalbi dinler sonra dili kalbinin dinlediği ve ezberlediği şey ile konuşur.

Ancak bu seferin sahibi olan kişi mutlaka kavmi içinde kendi yerine vekâlet eden birini halef kılmalıdır. Biz müsâfiri yani yolcuyu anlattık. O halde sen ey kardeşim, vekile bak! Öyle ki bu konu hakkında senin için bir bakıma bir giriş olsun.

Tecellî sırasında dağların seferi tecellî edenin celâli karşısında bozguna uğrama ve dağılma şeklinde olur. Çünkü dağların gaybı müşâhede etmeye asla güçleri yoktur. Bu yüzden Allah Teâlâ *"Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, kesinlikle onu Allah'ın haşyetinden boyun eğmiş çatlamış bir halde görürdün."*[181] Bu durum tenezzülle meydana gelir. Ya vâsıtaların kaldırılmasıyla kelâmın duyulması ve ru'yetin vukûu nasıldır? Bu fasılla tahakkuk et, çok büyük bir ilme şâhid olursun! Allah'a hamdolsun!

---

[180] Bu hadisi Ahmed b. Hanbel *Kitâbü'z-Zühd*'de ve Ebû Nuaym *Hilyetü'l-Evliyâ*'da nakletmiştir.
[181] Haşr, 21.

XII. Rızâ Seferi

Bu sefer izzet ve celâl sahibi olan Allah'ın "Seni Kavminden acele ile getiren şey nedir ey Mûsâ?"[182] dediği vakit Mûsâ'dan naklettiği "Râzı olasın diye sana acele geldim ey Rabbim"[183] sözüdür.

Acele Rabbime geldim râzı olsun diye süratimle
Kavuştuğumuzda dedi "Kul neden etti acele?"

Ben de dedim ki: "Şerefli davet Sana getirdi bizi
Lâkin vaadin görmüyorum gerçekleştiğini."

Rahmân da bana dedi ki: "Şartlarını et ikmâl emrolunduğunuz gibi!"
Böylece kalktı ortadan yakınlık ve uzaklık derdi

**

Yine bu makamdandır:

Rızâ, aslımdır o benim
Ki ona göre kılındı hilkatim

Yalnızım ve benden başkasını
Görmüyorum O'nda O'na dönen

**

Allah'ın bağışları, onlar için nihayet yoktur. Bu nedenle onların döndükleri bir son olmadığından tükenmezler de. Kul ise Allah'ın, kendisinin gücünün yettiği miktarda mükellef kıldığı şeyi yerine getirmez ve istidâdını gerçekleştirmez. Bununla beraber Allah'ın kullardan râzı olması durumu gerçekleşir ve sâbit olur. Allah onların kendisine getirdikleri ameller hakkında onlardan râzı olur. Kullar da

---

182 Tâ-Hâ, 83.
183 Tâ-Hâ, 84.

Allah'tan ve O'nun kendi katındaki sınırsız bolluktan onlara bağışladığı şeyden râzı olurlar. Bu durumda *"Allah onlardan râzıdır, onlar da Allah'tan râzıdırlar."*[184] Rızâ Hakk'a yakışan şekilde Hakk'ın, kula layık olan şekilde de kulun sıfatıdır. Her ne kadar kul ilâhî yardımdan müstağnî kalamasa da durum böyledir. Çünkü kul zâtı itibariyle fakirdir.[185] Varlığının bekâsına ve Allah'ın, kulu var kılmasına sürekli muhtaç durumdadır. Benim Allah'tan râzı olmam demek O'nun benden râzı olması demektir. Ben vaktimin hakîmiyim/bilgesiyim. Varlık benim üzerimde döner ve bana hizmet kılar.

Hakîm o kimsedir ki kâinât ona hizmet eder
Eşyayı yerli yerine koyduğundan dolayı

Göz sahibi olan her şeye sûretiyle belirir
Hakk o sûretle münâzele etti de demez

Eğer gözüme Hakk'ın hakîkati görünseydi
Şüphesiz benim varlığım o hakîkatlerin menzilleri olurdu

**

Bil ki, insan halini bilmediğinde bu bilmemesinden dolayı vaktini de bilmemiştir. Vaktini bilmeyen kişi nefsini bilmez. Nefsini bilmeyen de Rabbini bilmez. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) *"Nefsini bilen, Rabbini bilir."* buyuruyor. Bu bilme ya genel bilme ***(mârifet-i âmme)*** gibi aksi bir şekilde ya da özel bilme ***(mârifet-i hâssa)*** gibi sûret şeklinde olur. Bu sûfîler topluluğundan ehl-i husûsun güvendiği bilmedir. Biz de bu bilmeyi kabul ediyoruz ancak bizim katımızda mârifet-i âmme daha tercihe şâyândır. Çünkü bu bilgi başlangıcın ve sonun her ikisini de içerir ve genel ve özel olarak kesinlikle dönüş de onadır. O halde bunu bil ve bu konu hakkında kendinden bir basîret ve Rabbinden de kuvvetli bir burhân üzere ol! Umulur ki senden bir

[184] Mâide, 119.
[185] Fakr, kulun Allah karşısındaki mutlak yoksulluğunu ifade eden bir tasavvuf terimidir.

şahit de seni izler![186] İnşallah senin saadetinin sebebi de onunla olur. Böylelikle kendileri hakkında yüceler yücesi Allah'tan bir güzelliğin takdir olunduğu kimselerden olursun.[187]

İzzet ve celâl sahibi olan Allah, Hz. Mûsâ'ya *"Kavminden seni acele ettiren şey nedir ey Mûsâ?"*[188] dediğinde Mûsâ cevap verdi. Onun cevabı *"Beni şu şu nedenler acele ettirdi."* demesi ve açıklamasıydı. Halbuki **[kavminin]** tâbîlik hükmüne işaret ederek *"Onlar benim izimdeler..."*[189] dedi ve sonra acelesini anlattı. Mûsâ şöyle dedi: "*Râzı olasın diye Sana acele ettim ey Rabbim!*[190] *Beni çağırdığında çağrına icâbet etmekte süratli davrandım. Kavmim de peşimdedir.*" Bunun üzerine izzet ve celâl sahibi olan Allah "*'Ama Biz senin ardından kavmini fitne düşürdük.'*[191] yani onları sınadık. *"Buzağı ile Sâmirî onları yoldan çıkardı."*[192]" dedi. Bu buzağı hakkında Sâmirî onlara *"Sizin de tanrınız ve Mûsâ'nın da tanrısı budur!"*[193] demişti. Bunun nedeni Hz. Mûsâ ile beraber yürüdüğü sırada Allah Sâmirî'nin gözünden perdeyi kaldırdı. Öyle ki, Sâmirî Arş'ı taşıyan meleklerden biri olan öküz sûretindeki meleği gördü.[194] Sâmirî onun Mûsâ ile konuşan tanrı olduğunu tahayyül etti. O yüzden kavmine bir buzağı yaptı. Cebrâil Mûsâ'ya geldiği vakit Cebrâil'i de tanımıştı. Cebrâil'in üzerinden geçtiği hiç bir şey yoktu ki onun geçişi ile canlanmasın. Bu nedenle Cebrâil'in atının izinden bir avuç aldı ve onu buzağının içine attı. Sonuçta buzağı dirildi ve bir buzağı olmasından dolayı böğürdü. Böğürme sığır sesidir. Sâmirî kavmine *"İşte bu sizin tanrınız ve Mûsâ'nın tanrısıdır."*[195] dedi. Sâmirî buzağının, kendisine tapınanlar

---

[186] Hûd sûresinin 17. âyetine atıf yapılmaktadır.
[187] Bkz. Enbiyâ, 101.
[188] Tâ-Hâ, 83.
[189] Tâ-Hâ, 84.
[190] Tâ-Hâ, 84.
[191] Tâ-Hâ, 85.
[192] Tâ-Hâ, 85.
[193] Tâ-Hâ, 85.
[194] Arş'ın taşıyıcıları olan melekler dörttür. Bunlar rivâyete göre insan, kartal, öküz ve aslan yüzlü meleklerdir. Sâmirî bunlardan biri olan öküz yüzlü meleği görmüştür.
[195] Tâ-Hâ, 88.

yalvardığında onlara cevap veremeyeceğini, onlara zarar ve fayda eriştirme gücüne sahip olmadığını unuttu.[196] Hârûn ise onlara *"Sizin rabbiniz ancak Rahmân'dır, gelin bana tâbî olun ve emrime itaat edin."*[197] dedi. Ayrıca Hârûn onlara hitaben Allah'ın kitabında kendisinden bahsettiği şeyi de söyledi.

[196] Bkz. Tâ-Hâ, 89.
[197] Tâ-Hâ, 90.

XIII. Gazap ve Dönüş Seferi

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Vaktâ ki, Mûsâ kavmine gazaplı, pek kederli bir halde döndü."*[198]

Nefsim için nefsime gazaplandım zîrâ bulmadım
Ondan gayrisini ve dedim ki: günah evvelkinindir

Neşelendim durdum ve durmadan çaldım
Benden olduğundan dolayı onun içindeki nedâmet yaşı

Şayet ben Hakk isem bunda tek değilim
Eğer halk isem öncelikten bahsedemem

**

Buzağıyı ilâh edindikleri için yaptıklarından dolayı Mûsâ kavmine gazaplıydı ve onlara esef etmişti. O ancak buzağıydı. Çünkü Sâmirî Mûsâ (a.s.)'yla birlikte yürüyen yetmişlerin içinde onunla birlikte yürüdüğünde Allah onun gözünün perdesini kaldırdı. Gözü ancak öküz şeklindeki bir meleğe ilişti. O Arş'ın taşıyıcılarındandı. Arş'ın taşıyıcıları/Hamele-i Arş biri aslan, biri kartal, biri öküz ve biri de insan şeklinde olmak üzere dörttür. Sâmirî öküzü görünce onun Mûsâ'yla konuşan tanrı olduğu hayaline kapıldı. Bu yüzden kavmi için buzağı heykeli yaptı. Sonra da *"Sizin de tanrınız, Mûsâ'nın da tanrısı budur!"*[199] dedi. Kalpleri mallarına bağlansın diye o buzağıyı kavmin zînet eşyalarından üretti.[200] Malın sevgisinin kalbe bağlı olduğu bilgisinden dolayı böyle yapmıştı. Buzağı hakkında, o zarar veya fayda verir mi veya kendisinden istediklerinde sözle onlara

---

[198] A'râf, 150.
[199] Tâ-Hâ, 85.
[200] İsrâiloğulları Mısır'dan çıktıklarında yanlarında Mısırlılara ait bazı süs eşyalarını da almışlardı. Daha sonra Sâmirî bu zînet eşyalarını toplayarak eritmiş ve bundan bahsi geçen heykeli dökmüştür. Konu hakkında bkz.: Tâ-Hâ, 85-89.

karşılık verir mi buna bakmaktan mal sevgisinin onları perdeleyeceğini biliyordu.

Hârûn onlara "*Ey kavim siz ancak ve ancak fitneye düşürüldünüz!*"[201] yani sorgulandığınızda Allah için bir delil olması için buzağıyla sınandınız. *"Rabbiniz kesinlikle Rahmân'dır."*[202] *Allah Teâlâ'dan başkasını ilâh kabul edip tapınmakta olmanıza rağmen size mühlet vermesi ve sizi rızıklandırması size olan merhametindendir."* dedi. Sonra onların kendisine uymalarının hayırlı olacağını bildiği için onlara *"O halde bana uyun!"*[203] dedi. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın İsrâiloğulları içinde Hârûn'u kendi yerine vekil bırakmış olmasından dolayı da *"Benim emrime itaat edin!"*[204] dedi. Bunun üzerine onlar buzağıya ibâdet etmeyi kastederek *"Dediler ki:* ***'Biz buzağıya tapmayı bırakmayacağız!'"***[205] *yani bize peygamber olarak gönderilen ve kendisine îmân etmemiz emrolunan* ***'Mûsâ dönene değin'***[206] *buna devam edeceğiz."* Bu bakış tarzı onları, Hârûn (a.s.)'un kendilerine emrettiği şeyi tetkik etmekten alıkoydu. Mûsâ kavmine döndüğünde onları bu yaptıkları iş üzerinde buldu. Derhal elinden *"Levhaları attı"* ve İsrâiloğulları içindeki vekilliğinden dolayı ona ceza olsun diye *"Kardeşinin başını kendine doğru çekerek tuttu".*[207] Bunun üzerine Hârûn (a.s.) ona annesi ile hitap etti. Çünkü ana şefkat ve muhabbet mahallidir. "*Hârûn dedi ki:* ***'Ey ananın oğlu! Sakalımı ve başımı çekiştirme!"***[208] ***kavminin bu yaptıkları şeyden dolayı beni kınamandan ve İsrâiloğulları'nın arasına tefrika soktun! sana tavsiye ettiğim Sözümü gözetmedin! yani yerine getirmedin demenden korktum."***[209]

---

[201] Tâ-Hâ, 90.
[202] Tâ-Hâ, 90.
[203] Tâ-Hâ, 90.
[204] Tâ-Hâ, 90.
[205] Tâ-Hâ, 91.
[206] Tâ-Hâ, 91.
[207] A'râf, 150.
[208] Tâ-Hâ, 94.
[209] Tâ-Hâ, 94.

Sonra yüzünü Sâmirî'ye çevirdi ve *"Senin zorun ne? yani sen ne diyorsun Ey Sâmirî!"* dedi. Sâmirî ona öküz şeklinde gördüğü şeyi anlattı. Bu şey Arş'ın taşıyıcılarından biriydi ve Sâmirî onu Mûsâ'nın kendisiyle konuştuğu tanrısı olduğunu sanmıştı. *"Onlara buzağı yaptım. Ruh olmasından dolayı Cebrâil'in bir yerden geçtiğinde mutlaka o yeri canlandırdığını biliyordum. Bu nedenle onun izinden bir avuç aldım. Çünkü hayatın bu bir avuçta olduğunu biliyordum. Sonra onu buzağının içine attım. O da böğürdü."* dedi. Sâmirî bunu ancak te'vîlinden dolayı yaptı. Dolayısıyla hem kendi saptı ve hem de başkalarını saptırdı. Çünkü her te'vîl isabetli olmaz. Üstelik şerîatların, sûretlerdeki tecellîyi tenzîhle beraber getirdiği bilgisine sahip olmasına rağmen böyle yaptı.

Mûsâ kardeşinin özrünü kabul etti ve *"**Rabbim beni ve kardeşimi mağfiret et! Bizi rahmetine dâhil kıl, Sen merhametlilerin en merhametlisisin!'** dedi.'*[210] Buzağıya tapınanlara gelince onlar kıssadan da anlaşılacağı üzere nazarî düşüncenin hakkını vermemişlerdir. Bu yüzden Hakk onları mâzur görmedi. Buzağıya tapanlar bu konuda tefekkürü tam yapmamışlardı. İlâhiyât bahislerinde bir konu hakkında şerîatın hükmü gelene değin aklî düşünceye dayanmak bu ayetle sâbit olmuştur. İsrâiloğulları'nın düştükleri zillete gelince o bugüne değin görülmektedir. Öyle ki Allah bunu onlar için bir alâmet kılmıştır ve her zaman ve her millet içinde hor ve hakir olmaya devam etmişlerdir. Bu, nazarî düşüncede kendisine ibâdet edilen bir ilâhın taşıması uygun olmayan sıfatlardan şerîatta gelenden başkasını O'na nisbet etmesi yüzünden Allah'a iftira edenin cezasıdır. *"Allah hakkı söyler ve O'dur doğru yola ileten!"*[211]

---

[210] A'râf, 151.

[211]

XIV. Aile için Çabalama Seferi

Ailem için güzel çaba göstermekle kazandım Rabbimi
Bana meşguliyetimde inayeti gösterdi

Eğer onlar olmasa olmazdım ben ne mukarreb bir kul
Ve ne de siyâdet ve fazîlet sahiplerinden

Eğer engellemeseydim âlemle meşgul olmasını onun,
Tutmazdı nefsim dosdoğru yolu

Seçilmişlerden oldum ben O'nun Arş'ının gölgesinde
Ensâr resûllerle birlikte geldiğinde

**

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Mûsâ dedi ki:* ***'benim gözüme bir ateş ilişti. Belki ondan size bir kor getiririm. Yahut da ateşin yanında bir kılavuz bulurum.'"***[212] Nübüvvetin gücü ne kadar da tuhaf bak! Çünkü Mûsâ hidayeti buldu. Bu da sana, Mûsâ'nın gördüğü şey hakkında kesin olarak ateştir demediğini gösterir. Şu kesindir ki tutuştuğu vakit ateş nurdur. Nurların, yanma ve tutuşmayı kabul eden cisimleri yakıcı olduğunda ise kuşku yoktur. Nitekim sahih bir haberde söyle rivayet edilmiştir: *"Yüzünün heybet ve celâli yaratıklarından bakışının ulaştığı her şeyi yakardı."*[213] Bundan dolayı heybet ve celâl nurdur. Bu hadiste heybet ve celâlin şuâlarının,

---

[212] Tâ-Hâ, 10.

[213] İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime 13, hadis no: 196. Hadisin tamamı şu şekildedir: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüz vakti yapılandan önce; gündüz vakti yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun perdesi nurdur. Eğer o perdeyi açacak olsa, yaratıklarından gözü O'nu idrâk edenleri yüzünün heybet ve celâli kesinlikle yakardı."

idrâkte gözün bakışının ulaştığı son noktaya kadar eriştiği haber verilmiştir.

Bil ki, bazen bir durum için çeşitli yönler olur. Öyle ki bu durum, bir şekilde olmasından dolayı bir şekilde; bir başka şekilde olmasından dolayı da bir başka şekilde meydana gelir. Yani işin sonucu bu son durumdan meydana gelir. Bu yüzden işin görülür olması bilinir olmasından kaynaklanır. Bilinir olması da duyulur olmasındandır. Her ne kadar idrâk olunan durum kişinin gözünde bir tek durum olsa da ilgili olduğu şeyler farklı farklıdır. Bu yüzden biz onun hakkında bu bir duruma bakarak görüldüğü şey ile duyulur, konuşulur v.s. deriz. Ehl-i nazardan bazıları her bir hüküm için diğerlerinden farklı özel bir idrâkin var olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle idrâk araçlarının sayısı fazlalaşır. Biz bu görüşte olmasak da dinleyicinin, bizim bu görüşte olanların var olduğunu bildiğimizi bilmesi için bunu naklettik. Aslında bu görüşte değiliz. Taallukların farklı olması ancak müteallakların farklı olmasındandır, müteallikin farklı olmasından değildir.

"Varlık tektir ancak karar muhtelif"
Ehl-i nazar olanlar bu görüştedir

Allah kulları hakkındaki maksatlarının bilinmesinden yücedir!
Aksine O'nun âyetleri ve işaretleri vardır

Tanrı yücedir! Hiçbir akıl onu elde edemez
Kıymet bakımından da azizdir bu yüzden hiçbir beşer onu kuşatamaz

Lâkin O'nun bizde taayyün eden sûretleri vardır
İlâhî hitap onları getirir, vardır onların zımnında sûretler

Sûretle avunan sûrete boyun eğer
Sûret ise ancak kendini çevreleyen duvarla görünür

**

Bil ki, iyiliğin tamamı başkaları için gayret etmektir. Aile için çabalama da buna dâhildir. Bir ailenin soyluluğu ise kendisine mensup olunan kişiden kaynaklanır. Bir hadiste Kur'ân ehli olanlar hakkında *"Kur'ân ehli olanlar Allah'ın ailesi ve O'nun seçkinleridir."* buyrulmuştur. Allah'ın hakkı için çaba gösteren kişinin ecri ancak ehil olmak bakımından büyük olur. O halde bunu anla! Allah'ın, Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine olan lutfu bize gönderdiği kitâbında zikrettiği şu sözüyle gerçekleşmiştir: *"Allah ancak şunu istiyor: sizden ricsi (pislik) gidersin ey Ehl-i Beyt ve sizi tertemiz kılsın!"*[214] El-Ferrâ'ya[215] **[Allah'ın Ehl-i Beyt'ten gidermek istediği]** ricsin ne olduğu sorulduğunda *"pislik..."* demiştir. Allah, Ehl-i Beyt-i Nebevî'den kiri gidermeyi ve temizliği istediğine göre kendi ehli ve seçkinleri olan Kur'ân ehli hakkındaki zannın nedir? O halde bizi onlardan kılan Allah'a hamd olsun! Bu konudaki ehil olma durumunun en alt derecesi kişinin Kur'ân'ın kelimelerini hıfzetmesidir. Şayet Kur'ân'dan ezberleyerek yüklendiği bu kelimelerle ahlâklanır ve bunu başarırsa ve sıfatı haline getirirse âferin ona!

Ebû Medyen (r.a.)'in Fas şehrindeki dostlarından biri olan Ebu'l-Abbâs el-Haşşâb[216] hakkında şöyle bir rivâyet bana ulaştı: Adamın biri elinde tarîkat kitaplarından bir kitap olduğu halde Ebu'l-Abbâs'ın yanına gitmiş. Kitaptan Allah'ın dilediği kadar ona okumuş. Ebu'l-Abbâs ise sessizce duruyormuş. Bunun üzerine adam *"Efendim, neden bu kitap hakkında benimle konuşmuyorsunuz?"* diye sormuş. Ebu'l-Abbâs da *"Oku bana..."* cevabını vermiş. Bu söz adamın zoruna gitmiş. Adam daha sonra şeyhimiz Ebû Medyen'in yanına gelmiş. Ona *"Efendim, Ebu'l-Abbâs el-Haşşâb'ın yanındaydım. Bana o kitap hakkında konuşması için tarîkatın inceliklerine dair bir kitabı ona okudum. Ama o bana sadece "Oku bana..."* dedi. Bunun üzerine Şeyh Ebû Medyen *"Ebu'l-Abbâs doğru söylemiş."* dedi ve adama

---

[214] Ahzâb, 33.

[215] Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. el-Ferrâ el-Bağdâdî el-Hanbelî. Iraklı dil âlimlerindendir. H. 458 yılında vefat etmiştir. Hanbelî mezhebi içinde mutlak müctehid olarak kabul edilmiştir. Babası da tanınmış bir hadis âlimidir. Hanbelî âlimlerin biyografileri hakkında Tabakâtü'l-Hanâbile adlı eseri kaleme almıştır.

[216] Şeyh Ebû Medyen'in dostu olan bir sûfîdir. İbnü'l-Arabî onu bir velîler sınıfı olan muhaddeslerden kabul etmektedir. Bkz.: Futûhât, 2/21, bâb: 73.

"Kitabın içeriği neydi?" diye sordu. Adam *"Zühd, vera', tevekkül, işleri Allah'a ısmarlama gibi tarîkatın esasları hakkındaydı."* cevabını verdi. Şeyh Ebû Medyen ona *"Kitapta Ebu'l-Abbâs el-Haşşâb'a ait bir hal var mıydı?"* diye sordu. Adam *"Hayır..."* dedi. Ebû Medyen de *"Ebu'l-Abbâs'ın hali kitabın içeriğinin tamamıysa, sen onun hallerinden öğüt almamışsan, o haller ile ahlâklanamamışsan ona kitabı okumanın ve ondan seninle konuşmasını istemenin ne faydası var! Sana hali ile öğüt vermiş. Bu konuda sana açıklama yapmış ve nasihat etmiş."* dedi. Bunun üzerine adam utandı ve çekip gitti. Bu hikâyeyi bana bir topluluk içinde el-Hâc Abdullah el-Mevrûrî,[217] Ebû Medyen'den naklen İşbiliyye/Sevilla'da anlattı. Onların yolunun güzelliğinin ne kadar da muhteşem olduğuna bir bak dostum! Allah bizleri onlardan kılsın ve onlara ilhãk eylesin! Çünkü O bu durumu üstlenmiştir ve buna gücü yeter.

•

[217] Bu zât da Şeyh Ebû Medyen'in dostlarındandır. Hakkında bilgi için bkz.: Futûhât, 4/76, bâb: 462; Rûhu'l-Kuds, 97-106.

XV. Korku Seferi

O'na kaçtım kendimden
Çünkü O'nun yüzünden O'ndan korktum

Bu nefsimin bilmemesindendi
Nereye döneceğini

**

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Mûsâ dedi ki;* ***'Sizden korkunca aranızdan kaçtım, sonra Rabbim bana hükümdarlık verdi ve beni elçilerden yaptı.''***[218] Yine Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Bunun üzerine Mûsâ etrafı gözetleyerek ve korka korka oradan çıktı.'*[219]

Ona ağlamadığım bir gün ki geçmez üzerimizden
Gittiğinde ve kaynağımıza vâsıl olduğunda

Öyle işler gördüm ki hepsinin idaresi O'nun elindeydi
Vaktimin hükmü üzere cereyân ederdi fakat hüküm O'nun katındaydı

**

Korku îmân makamlarından biridir. Allah Teâlâ *"Eğer mü'min iseniz onlardan değil Ben'den korkun!"*[220] Melekler hakkında ise şöyle buyurmuştur: *"Üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar.'*[221] Zîrâ meleklerin fiilleri korkan kimselerin fiilleridir. Övdüğü bir zümre hakkında ise şöyle buyurmuştur: *"Onlar öyle bir günden korkarlar ki o günde kalpler ve gözler allak bullak olur.'*[222] Her bir mertebenin kendine özgü bir korkusu vardır. Bu korku bu mertebe

---

[218] Şu'arâ, 21.
[219] Kasas, 21.
[220] Âl-i İmrân, 175.
[221] Nahl, 50.
[222] Nûr, 37.

gerçekleştiğinde olur. Nitekim her korkunun ilintili olduğu şey ancak Allah'tan kaynaklanan bir şeydir. Bu şey ise sonradan var edilmiştir.[223] Korku ancak sonradan var olan şeylerden kaynaklanır. Ancak bu korkuyu yine Allah var etmiştir. Bu yüzden de korkumuz var edenle ilintilidir. Bu Allah'ın *'Eğer mü'min iseniz Ben'den korkun!'*[224] sözüdür. Bu yüzden Allah korkuyu îmânın bir sonucu kılmıştır. Çünkü korku sâdık'ın[225] Allah katından getirdiği ilâhî habere bağlıdır. Îmânsız bilgi korku vermez. Özellikle de âlemin Allah'ın eseri olduğu kanıtlandığında ve Allah'ın alîm ve hakîm olması nedeniyle âlemin, en güzel yaratılış üzere âlemden çıktığı kesinlik kazandığında... Bu yüzden orada bozukluk olduğuna dair bir delil yoktur. Ancak âlem bir halden başka bir hale, bir menzilden başka bir menzile intikâl eder. Bu durum da imkânsız değildir. Bu intikâlden dolayı erler nezdinde Allah'tan korkma durumu ortaya çıkar. Çünkü onlar Allah'ın kendileri hakkındaki muradını, onları nereye nakledeceğini, kendilerini hangi sıfatta ve hangi mertebede ayrıştıracağını bilmezler. Durum kendilerine kapalı olduğunda ise O'na karşı olan korkuları daha da büyür.

Meleklerin korkusuna gelince, bu korku bir mertebeden daha aşağı bir mertebeye düşme korkusudur. Nitekim İblîs'in, Allah'a en çok ibâdet eden mahlûklardan biri olduğu rivâyet edilmiştir. Azap hükmü onun hakkında kesinleştiğinden mertebesinden düşürüldü ve ibâdet ettiğinde Allah'tan umduğu mutluluktan uzaklaştırıldı. İblîs kendisinden yaratıldığı şeye yani ateşe döndü. Ona ancak ateşle azap edilir. Taraflar arasında hüküm veren ve âdil olan Allah noksanlıklardan münezzehtir!

Allah erleri ise değiştirilmekten korkarlar. Bu değiştirme onların Allah ile birliktelik hallerini her nefeste soruşturmalarına neden olur. Bu konuda Allah Teâlâ *'Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.'*[226]

---

[223] Muhdes.
[224] Âl-i İmrân, 175.
[225] Peygamber.
[226] Muhammed, 38.

buyurmuştur. Bu âyet onların Allah'ın emrine muhalefet etmeleri hakkındadır. Halbuki onlar Allah'a itaat etme konusunda ayakları en sağlam ve güçlü olanlardır.

Eğer Allah olmasaydı mertebe bilinmezdi
Arka ve ön de bulunmazdı

**

Allah ile var edildik, O'na çağrıldık ve O'na döndürüldük. *"Dikkat edin Allah'a döner işler!"*[227] Allah beni korku makamına yerleştirdiğinde beni Allah'tan gizleyemeyeceğinden dolayı gölgeme bile bakmaktan korkar oldum. Her şey bu durum üzeredir. Zîrâ insan âhiret mutluluğu ile müjdelense bile dünya emniyet yurdu değildir. Çünkü dünya eksik paylar yeridir. Bunun nedeni ise ancak şer'î yükümlülüktür. Kanun koyucunun emir ve yasakla hitabı demek olan bu yükümlülük ortadan kalktığında arazî/ilineksel korku da kuldan kalkar. Ancak geride kul için heybet hali kalır. Böylece kulun korkusu ilâhî müşâhede mertebesinin heybeti olur. Şair sûfîlerin huzurunun celâlini tavsif ederek der ki:

Sanki başlarına kuş konmuş gibi hareketsizlerdir
Zulümden korku yoktur ancak celâlden korkulur

**

Allah bizi heybet ve tâzim ehlinden kılsın! Zîrâ bu, ancak kutsî ve ilâhî meşhedlerde[228] kendisine özen gösterilen kulun kalbine azametin bütün gücüyle egemen olmasından ileri gelir.

Bil ki, *"Hafâ"* kelimesi dilde zuhûr, ortaya çıkma anlamına gelir. Nitekim İmruu'l-Kays[229] şöyle demiştir: *"Onları deliklerinden çıkardı"*[230]

---

[227] Şûrâ, 53.
[228] Meşhedler, Hakk'ın tecellî etti mertebeler, mazharlar ve tecellîgâhlardır.
[229] İmruu'l-Kays, Câhiliye dönemi Arap şairlerindendir. Şiirleri Muallakāt-ı seb'a içerisine girmiş ve Kâbe duvarına asılmıştır.
[230] Bkz.: Lisânu'l-'Arab, 17/256.

Onları yani araptavşanlarını ortaya çıkardı. Çünkü araptavşanı yerdeki yuvasına iki kapı yapar. Avcı birinden geldiğinde diğerinden çıkar. Bu delik nâfika diye isimlendirilir. Bundan dolayı münâfık, münâfık ismi ile nitelenmiştir. Çünkü münâfığın iki yüzü vardır: mü'minlere karşı takındığı ve onlardan göründüğü yüzü; kâfirlere karşı takındığı ve onlardan göründüğü yüzü. Bu yüzden Araplar bu özellikte olan kimseye münâfık adını vermişlerdir. Allah Teâlâ *"Yerde bir menfez, bir delik..."*[231] diyen kişi hakkında şöyle der *"Düşmanlar seni bir tarafta aradığında sen onlardan kurtulmayı isteyerek diğer taraftan çıktın. Eğer Allah dileseydi onları elbette hidâyette cem ederdi. Böylece hepsi tek bir kapının adamları olurdu."* Resûlullah efendimiz (s.a.s.)'in döneminde münâfıklar, mü'minlere onlarla birlikte olduklarını gösteren bir yüzle, müşriklere de onlarla birlikte olduklarını gösteren bir yüzle gelirler ve *"Biz ancak onlarla (mü'minlerle) alay ediyoruz."*[232] derlerdi. Buna karşılık Allah, mü'minlerle beraber yaptıkları bu fiil ile asıl kendisinin onlarla alay ettiğini haber verdi. Münâfıklar ise bunu fark etmezler. Öyle ise bu Allah'ın onlara karşı kurduğu bir tertibidir. Nitekim Allah Teâlâ *"Onlar tuzak kurdular. Biz de onlar fark etmeden bir tuzak kurduk."*[233] buyurdu. Zîrâ tuzak fark edilirse tuzak olmaz.

---

[231] En'âm, 35. Müellifin kastını doğru anlamak için âyetin tamamını vermek daha uygun olacaktır: *"Eğer onların hakka sırt çevirmeleri sana pek ağır gelip de kendilerine bambaşka bir mûcize getirmen için yer altında bir geçit veya göğe çıkacak bir merdiven arama peşinde olursan, şunu bil ki: şayet Allah dileseydi onların hepsini elbette doğru yol üzerinde toplardı. O halde sen sakın bunu bilmeyenlerden, fevrî davrananlardan olma!"*

[232] Bakara, 14.

[233] Neml, 50.

XVI. Tedbir (Hazer) Seferi

Geldi azîz vahiy bana ki götüreyim gece vakti
Kendimi ve ailemi halk ve emir âlemine

Ki hakîkî tanrı olan Rabbim hükmetmiştir
Din düşmanının deniz azabında ölmesine

**

Allah Teâlâ bir şahsın[234] sözünden naklen şöyle buyurur: *"Biz elbette sakınan, tedbir sahibi bir topluluğuz."*[235] Sakınmak korkunun sonucudur. Nitekim Allah Teâlâ *"Tedbirinizi alın!"*[236] buyurmaktadır. Çünkü bir şeye karşı tedbir alan şahısa o şeyden zarar gelmez. Bir kişinin başına gelen zararların çoğu onun güvendiği yerden yani kendisini emniyette hissettiği taraftan gelir. Buna göre akıllı adamın ancak Allah'ın emin kıldığı tarafa güvenmesi lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ'nın *"Ona ne önünden ne de ardından bâtıl gelemez."*[237] sözü mutlak mânâda doğrudur. Zîrâ Allah Teâlâ sâdıktır. İşte bu hazer yani sakınma ve tedbir almadır. Kâder yardım ederse bu tedbir fayda verir. Çünkü *"Tedbir kaderden kurtarmaz."*[238] hadisi rivâyet edilmiştir. Ancak bu tedbir kaderden kaynaklanıyorsa o zaman zarardan kurtuluş onunla olur. Şüphesiz biz bunu şu sözümüzle ifade ettik:

Ey tedbirime karşı tedbirim!
Keşke tedbirim işe yarasaydı

**

[234] Bahsi geçen bu şahıs firavundur. Hz. Mûsâ, kavmini gece vakti Mısır'dan çıkarmaya hazırlandığı sırada firavun da şehre askerlerini göndermiş ve onlara bu şekilde hitap etmiştir. konun detayları için bkz.: Şu'arâ, 10-66.
[235] Şuarâ, 56.
[236] Nisâ, 56.
[237] Fussilet, 42.
[238] Müsned, 5/234. Hadisin tamamı şu şekildedir: "Tedbir kadere fayda etmez. Ancak dua inecek olana ve inmemiş olana fayda verir. Ey Allah'ın kulları size dua etmeyi şiddetle tavsiye ederim!"

Tedbirin ve sakınmanın nihâî noktası ancak tedbiri dayanak kabul etmeye karşı tedbir almaktadır. Allah'ın bizi kendisinden sakındırması O'nun bize olan rahmetindendir. Bundan daha açığı da yoktur. Bu yüzden Allah Teâlâ *"Allah sizi kendisinden sakındırır. Allah kullarına karşı pek merhametlidir."*[239] buyurmuştur. Bizi kendisinden sakındırması O'nun şefkatindendir. Çünkü *"benzeri gibisi yok..."*[240] olan bir kimse ancak ve ancak bilinmesi konusundaki âcizlikle bilinir. Bu da Allah hakkında, kendisinin tasdik ettiği şeyi akıllarımız veya tefekkürümüz bakımından değil de îmân bakımından kabul etmiş olmamızla birlikte *"[Allah] öyle değildir, böyle değildir,"* dememizdir. Çünkü O'na müteallik şeyler hakkında aklımıza ancak kabul etmek düşer. Şu halde O kendinden başka tanrı olmayan Hayy *(diri)*'dir. Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, gayb ve şahâdeti bilendir. Rahmân, Rahîm, Hâlık, Bârî, Musavvir ve Hakîm olandır. Bu ve benzerleri ile bize kendisinden haber vermiştir. Bundan dolayı, bizim onlara yaptığımız te'vîl üzere değil de O'nun bunları bildiği tarz üzere bunların hepsine îmân ederiz. Çünkü *"O'nun benzeri gibi bir şey yoktur. O işiten ve bilendir."*[241] Bu nedenle akıl ve nazarla kavranamaz. İsbât yoluyla O'nu bilemeyiz. Ancak O'nun, kitaplarında bildirdiği ve kendisinin mütercimleri olan peygamberlerinin dillerinden bize ulaştırdığı şeyler **[ilâhî isimler ve sıfatlar]** ile O'nu bilebiliriz, başka şekilde O'nu bilmek mümkün değildir. Bu isimlerin O'na nisbeti bizim tarafımızdan bilinemez. Çünkü bir şeyin nisbetini bilmek o şeyin nisbet edildiği şeyin bilinmesine bağlıdır. Bu isimlerin kendisine nisbet edildikleri varlık hakkındaki bilgi elde edilememiştir. O halde bu özel nisbete dair hiçbir bilgimiz yoktur. Bundan dolayı bu konuda fikir, tefekkür ve tefekkür eden soğuk demiri dövmektedir. Allah Teâlâ bizi ve sizi akleden ve Allah Teâlâ'ya nisbet edilen ve O'ndan nakledilen şey konusunda haddini bilen kimselerden kılsın!

---

[239] Âl-i İmrân, 30.
[240] Şûrâ, 11.
[241] Şûrâ, 11.

O halde bil ki, tedbir ve sakınma seferi sahibini hissedilir olandan akledilir olana, nîmetten azaba, gizlenmekten zuhûra, ölümden âlem hakkındaki bilgimizin sonucu olan varlıklar ile kāim hayata çıkarır. Tedbir ve sakınma seferi, insanî yaratılışa ve insanın cismi bakımından nereden kaynaklandığına dair bilgiye ulaştırır. Ayrıca tedbir seferi her ne kadar tâbîlik yoluyla insan her ikisini bilse de düşey ve yatay olmayan dikey harekete dair bilgiye sebep olur. Yine insan kendisi dışındakilere karşı kendisine gereken bütün üstünlük ve zarafet makamlarını, gördüğü her şeydeki basîreti, kendisine yardım eden şeye destek olmayı bilir. Bu nedenle kendisine, içinde kendisi için meyvelenme ve nîmet olan şeyler gelir. Bu makamdan kazanılan bu sıfatla verâset ilmini bilir; hangi koşullar altında ne mîras kalır, kimden mîras kalır ve kim mîrasçı olur? İnsan nurların işrāk ve sırların hilallerinin doğuş yerlerini bu sefer sayesinde bilir. Böylece insanlar kendilerini ve nîmetlendikleri şeyleri yok edecek sıfatları idrâk etmekten sakınırlar. Ancak bütün bu sakındıkları ve tedbir aldıkları şeylerin peşinden onlar için bir kurtuluş olacaksa, o zaman düşman çok kuvvetli olsa bile sakınmazlar. Çünkü onlar Allah'ın yardımı ile gālib gelirler. Zîrâ Allah Teâlâ'ya karşı mukāvemet edilemez ve O'na üstün de gelinemez. O çok güçlü ve pek merhametlidir.

Bu sıfat kulda yerleştiğinde Allah bütün işlerinde onun elinden tutar ve onu kurtuluşunun bulunduğu şeye yöneltir. Kul böylece su üzerinde yürümek, ruhlardan veya insanlardan olan düşmanlardan kurtulmak, düşmanlarını yok etmek gibi olağanüstü hallere sahip olur. Bu sefer ilâhî yakınlığa bağlı olan ebed mutluluğu ile sonuçlanır. Bu makam, sahibinin bu makamdaki seferinde, kendisi ile ebed mutluluğu arasına giren engellerden güvene kavuştuğu makamdır. Eğer yeryüzündeki herkes ona saldırsa o da onlara saldırır ve onları yenip onlara üstün gelir. Bu makam kendisiyle vasıflanan kimseye keşfi sağlar. Bu keşf ile sırların ince ve derin konularını bilir. Çünkü o keşfin nuru her şüpheyi ve bilgisizliği giderir, her sahteciliği ve yalanı geçersiz kılar, nefse cesaret, sebât ve kuvvet verir. Böylece bu himmetle kişi bedenen ve sayı bakımından yapamaya gücü yetmeyecek şeyleri yapar. Ne var ki bu sefer,

sahibine bu sefere ilk girişinde tabiî bir kaygı, göğüs daralması verir. Bu seferin sahibi bu makamın kuvvetinden ve zayıflıktan dolayı yolun başında gördüğü şeylerden korkar. Bu zayıflık ve kendisiyle kāim olduğu zillet ona izzet ve kuvvet verir. Zâhir ve bâtın ilmini ona açar. Bu nedenle ona hiçbir şey gizli kalmaz. Allah onun irşâd olması ve hidâyete ermesi konusundaki işini bizzat üstlenir. Böylece özenilen biri olur. İyice güvene kavuşana değin Allah katından ona müjde hâsıl olur. Nihayet teblîğe yönelik çağrısı artar. Zîrâ korku engel, korkaklık engelleyicidir. Bununla birlikte Hakk bu seferin sahibini te'yîd eder. Kul O'nu bilir, O'nunla ünsiyet bulur ve O'na dayanır. Bu kesindir. Muhâliflerine karşı ona kesin kanıt, güç ve üstünlük verilir. *"Allah, hakkı söyler ve O'dur doğru yola ileten."*[242]

[242] Ahzâb, 4.

El-İsfâru'l-Ğarîb
Netîcetu's-Seferi'l-Karîb

•

Abdülkerîm Cîlî

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Allah'ım! Mahlûklarının en şereflisi olan Efendimiz Muhammed'e, O'nun ev halkına ve sahâbesine salât ve selâm eyle!

İnsanı yaratan, ona beyânı öğreten, onu eksiksiz bir nüsha kılan, yeryüzünün ihtivâ ettiği şeyleri ona ihtivâ ettiren, onu kendisine delîl kılan, en yakın nîmetlenme yollarından kendisine doğru sülûk yolu kılan Allah'a hamdolsun! Öyle bir hamd ki, onunla bilginin çoğalmasının devamı dilenir. Allah'tan başka tanrı olmadığına, O'nun birliğine ve O'nun ortağının bulunmadığına tanıklık ederim! Zîrâ söylediğini müşâhede edenin şâhitliği gözle görme şâhitliğidir. Yine Muhammed (s.a.s.)'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna da tanıklık ederim! Allah'tan O'na her zaman salât olsun! Çünkü O (s.a.s.) Rabbinden gelen bir tercümandır.

Bundan sonra... İmdi ben bu risâlede vecd yoluyla bulduğum bir seferden bahsetmekteyim. O sefere zamansal olarak gittim. Onu gözümle müşâhede ettim. Bu sefere kendimden çıktım. Onu kendimden kendime örttüm. Çünkü o çok kıymetli ve özet bir seferdir. Vâris, muhakkik, kâmil, imâm, şeyh, şeyhimiz Muhyiddin İbnü'l-Arabî (r.a.)'nin ***el-İsfâr an Netâici'l-Esfâr*** isimli eseri elime geçtiğinde bu eserin ulvî ve süflî seferlerin hepsini kuşattığını ve topladığını gördüm. Şeyh bu eserinde peygamberler (s.a.)'in, meleklerin, ilâhî isimlerin, ulvî ve süflî âlemlerin seferlerini zikretmiştir. Hiçbir şeyi geride bırakmadan anlatmıştır. Bu kitabı ortaya koymuş ve onu pek güzel yapmıştır. Ben de az önce zikrettiğim seferi buldum. Onu buldum ve müşâhede ettim. Bu seferi Şeyh Muhyiddin (r.a.) de zikretmiştir. Şu kadarı var ki, o sefer dağınık ve rumuzlu sözlerin içine gizlenmiştir. Bildim ki, bu Şeyh'in izzeti, yüceliği ve mertebesi nedeniyle o sefere karşı bir gayretidir. Bunun üzerine o seferin dostlarımızın ve müşâhede ve tahkîk sahibi olan ihvânımızın kendisinden faydalanması için bu risalede toplu ve görünür biçimde ortaya çıkarılması ve yazımı konusunda Allah'a danışıp istihâre yaptım. Bu risâleyi bu seferin yakınlığı, beyânı ve cem'i için yazdım. Bu sefer senden O'na doğrudur.

Bu yazdığım risâleyi ***el-İsfâru'l-Ğarîb Netîcetü's-Seferi'l-Karîb*** diye isimlendirdim. Çünkü o sefer senden uzak değildir. Senin dışında da değildir. Allah o seferi sana kolaylaştırmış ve onu senin muhkem kitabında yazıya dökmüştür. Allah'tan yardım isterim. Zîrâ O yardım edicidir. Tevekkül de O'nadır. İşin tamamı O'na döner.

Allah Teâlâ'nın yolunun ehli olan dostlarımız ve kardeşlerimiz biliniz ki, bu yakın sefere Hz. Ali b. Ebî Tālib (r.a.) bazı beyitlerde işaret etmiş ve bu konuda mübâlağa yapmıştır. O beyitler şunlardır:

Dermânın sendedir ama bilmiyorsun
Derdin de kendinden ama görmüyorsun

Harfleriyle gizlinin âşikâr olduğu
Apaçık kitapsın sen

Yazılmışları bilmen konusunda
Senin dışarıya ihtiyacın yok

•

Sen kendini küçük bir cüsse sanıyorsun
Halbuki sende dürülmüştür âlem-i ekber

**

O halde dostlarımız bilsinler ki, bu seferin sâliki olan, ulvî latîfeleri ve gizli hakîkatler ile tahakkuk etmeyi ve hazırlık yapmayı ister. Sâlikin âlemleri, süflî ve bedenî âlemlerdir. Bu nedenle kalbî latîfesini hazırlar. Çünkü o Rahmân'ın Arş'ıdır.

İnsânî latîfe de şerefli Kürsî'dir. Çünkü sâlikin Arş'ında emr mücmeldir. Kürsî'sinde emr mufassal olur. Sâlikin latîf ve kesîf sûretleri ve âlemlerinin hepsi de Sidretü'l-Müntehâ'dır. Böylece sâlikin bedenin arzı uygun olur. Hareket etme, hazmetme, tutma, boşaltma ve üreme kuvvetleri Allah Teâlâ'nın, hayvan ve bitki olması bakımından sâlikin bedeninde yarattığı şeylerdir. Allah, bedenin deri, et, yağ, damar, sinir, kas ve kemikten oluşan yedi tabakasını nasıl da ayırmıştır? Hakk'ın bedendeki Arş'a istivâsının

anlamı ise bedene ruh üflemesinden kaynaklanan ve ona yayılmış olan ilâhî sırdır.

Allah, sâlikin bedeninden ulvî mertebelere doğru yedi göğü ayırmıştır. Buna göre dünya göğü histir. Allah bu göğü süslemiştir. Meselâ iki göz bu süslerdendir. Hayal göğü, müfekkire göğü, akıl göğü, müzekkire göğü, hâfıza göğü, vehim göğü ise diğer göklerdir. Allah her bir göğe o göğün emrini vahyetmiştir.[243]

Allah bu yedi gökte **[gerçek gökteki]** gezegenlere karşılık gelen gezegenler de var etti. Bunlar hayat, işitme, görme, kudret, irâde, bilme ve konuşmadır. İnsanda meydana gelen şeyler bunlarla gözlemlenir. Bu sefer sâlikin hayat sürdüğü yerden seferidir. Böylece Rabbinin ona olan ihsânı ortaya çıkar. Nitekim insan bu hakîkatler ile tahakkuk ettiği ve bu yollar uygun olduğunda kendi mâdenliğinden bitkiliğine, hayvanlığına, insanlığına, nefsine, aklına, ruhuna, sırrına, hakîkatinin hakîkati ve mutlak küllîlik mertebesine sefer eder. Bu mertebeye ulaştığında bu mertebede boğulur ve fenâsından bile fânî olur.

Fenâ onun bir sıfatından, bekā ise başka bir sıfatından kaynaklanır. Çünkü fenâ hakîkatlerin hakîkatinin sıfatlarından birdir. Bundan dolayı ondan kaynaklanan hakîkati onun görevleri ile var olur. Hz. Peygamber'in *"Allah'ım! Bu seferde yoldaş ve aileme karşı vekilim Sen'sin."*[244] sözü buna işarettir. Âlemlerin ve ulvî ve süfli hakîkatlerin

---

243 Fussilet, 12.

244 Müslim, Hacc, 425; Tirmizî, Daavat, 41. Hadisin tamamı şu şekildedir: Abdullah b. Ömer naklederek demiştir ki; "Resûlullah (s.a.s.) bir yolculuğa çıkarken devesinin üzerine yerleştiğinde üç defa tekbir getirir, sonra da şöyle derdi: 'Bunu (bineği) bizim hizmetimize veren Allah'ı tüm noksanlıklardan tenzih ederiz. Yoksa (böyle yapmasaydı) biz buna güç yetiremezdik. Şüphesiz ki biz, Rabbimize döneceğiz. Allah'ım! Senden, bu yolculuğumuzda iyilik ve takvâ, (bizden) râzı olacağın amel dileriz. Allah'ım! Bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır ve onun uzaklığını bize yakın kıl. Allah'ım! Sen, yolculukta dost ve âilemiz için vekilsin. Allah'ım! Yolculuğun meşakkatinden, üzücü manzara (görmekten), âilem ve malımda kötü değişiklikler (ile karşılaşmaktan) sana sığınırım."Yolculuktan dönünce bu duâyla birlikte şunu da ilâve eder: 'Biz, (yolculuktan, vatanımıza selâmet içerisinde) dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenler, Rabbimize hamd edenleriz.'"

senin ailendir. Kâmil muhakkik[245] *"Sen âlemsiz varsın, çünkü sen O'sun"* sözü ile bu mertebeye işaret etmiştir.[246] Sûfîler fenâdan sonra gelen bekā mertebesi ile bu mertebeye işaret etmişlerdir.

Allah'tan başka fâil yoktur diyen kişinin sözü bu mertebede doğruluk kazanır.bu mertebenin dışında bu sözü söyleyen kişinin bu sözü laftadır, gerçek değildir. Allah beni bu mertebede ikāmet ettirdiğinde iki beyit söyledim ki şöyledir:

Allah'a yemin olsun ki, hepsini kendimden gördüğüm halde
Eğer size ait, sizinle ve sizden biri olsam

Fenâ bunu def eder, fenâ sizinle birliktelik sıfatımdır
Ancak siz benden bekā vasfı ile var oldunuz

**

Şeyh Kutbuddin İbn Seb'în (r.a.)[247] bu makama şu şiiri ile işaret etmiştir:

Hevâ kâselerini tavaf eden ve ulaştığında onun
Şarabından içen kişiye söyle ki

---

245 İbnü'l-Arabî kastedilmektedir.
246 Bu ifadeye benzer bir ifade İbnü'l-Arabî'nin *Kitâbu't-Tecelliyât* isimli eserinde "Mertebelerin bilinmesi tecellîsi" bölümünde aktarılmaktadır.
247 Ebu Muhammed Kutbuddin Abdulhakk b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr b. Muhammed el-Akkî el-Ğâfikî el-Mürsî er-Rakûtî. 1217'de İbnü'l-Arabî'nin de doğum yeri olan Mürsiye'de doğmuştur. Soyu, Hâlid b. Velid'in de mensubu olduğu Kureyş'in Benî Mahzum kabilesine dayanır. Çocukluk ve gençlik yıllarını Endülüs'te geçirmiştir. 1242'de bir grup öğrencisiyle beraber Mağrib'e (Fas) geçerek Sebte şehrine yerleşmiş, burada bir müddet inzivaya çekilerek itikâfa girmiştir. Felsefe ve tasavvuf kitaplarını burada okumuş eserlerinin çoğunu burada kaleme alarak felsefî –tasavvufî görüşlerini yaymaya başlamıştır. Dönemin Sicilya Kralı II. Frederick Von Hohenstaufen'in İslâm dünyasına gönderdiği ünlü sorulara cevap vermek üzere dönemin Muvahhidî Sultanı Abdülvâhid er-Reşîd tarafından görevlendirilmiş ve meşhur eseri *El-Cevâbu's-Sıkıllî* bu şekilde meydana gelmiştir. Oldukça maceralı ve seyahatlerle dolu bir ömür sürdürdükten sonra 1270'te Mekke'de vefat etmiştir. Tasavvufta Mutlak Vahdet fikrinin temsilcisi ve hatta kurucusudur. Ayrıca Hermetizm ve Sahte-Empedoklesçi anlayışın İslâm dünyasındaki önemli temsilcilerinden biri kabul edilir. Bazı görüşleri İbnü'l-Arabî üzerinde etkili olmuştur.

O'na vuslatı bulanık kişi
Vuslata erene kadar seyr ettirilen gibi değildir

Ya da O'na vuslata işaret eden
O'na ulaşana değin seyreden gibi değildir.

Hayır kavuşmakta kesinlikle bana göre
Kapıyı çalan ve eve dâhil olan bir değildir

Ve bir değildir bana göre dâhil olanla
Sırların mahalli olan gönlü yürüyen gibi

Değildir gönlü yürüyen senden
Bizzat hastalıkları defeden gibi

Onun mahvı O'ndandır, bu yüzden imha eder
Sonra nice yok olanı o var kılar

Bu, kalbin kendisiyle bağlandığı bir şeydir
Eğer ondan halka bir tecellî olsa ölürler

Her fihrist yapan kalbe yaklaşır
Her hükmü kalkanın ondadır mahalli

Her kulun Allah'tan gelir zenginliği
Ben ise muhiblerin sarhoş kuluyum
Ey sevgilim, o muhiblerin adlarını Allah öğretti bana
O, onlara gözle değil aksine ecelle nişan alır

**

Bu mertebe ve makam bu şeref ve yücelikle birlikte olduğunda Hakk yaratıklarını peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) ile örnek

olarak o makama yönlendirir. Çünkü Hz. Peygamber'i bu makamda ikāme ettiğinde O'na ve ümmetine elli vakit namazı farz kılmıştır. Halbuki Allah Teâlâ ilâhî hüküm ve rabbânî tedbirden dolayı onları içinde ikāme ettiği mertebede buna güçlerinin yetmeyeceğini biliyordu. Bu yüzden onların yükünü hafifletti. Namazı günde beş vakit yaptı. Namazda temizliği emretti. Bu temizlik *"Hadesi*[248] *gidermeye niyet ettim."* demendir. Hades giderildiğinde yokluk da olumsuzlanmış olur. Bu durum ilâhî saflık ile bākî olmak demektir. Bu nedenle bu mertebenin diliyle denilmiştir ki; *"Zâhirinden bâtınına sefer kıldın."* Sonra namaz için kalktın. İhrâm tekbiri[249] olarak *"Allâhu ekber!"* dedin. Bu tekbir bâtın ve zâhir emrinle makamını mukaddes kılmandır. Sonra bu mertebenin diliyle Kur'ân'ın Fâtiha sûresini okursun. Bu nedenle sana yakın gök açılır. Böylelikle Allah'ın ona tevdi kıldığı sırları görürsün. Sonra rükû'a eğilirsin ve ikinci kat göğe yükselirsin. Böylece ondaki tuhaf şeyleri ve onda olanları görürsün. Sonra rükû'dan doğrulursun ve üçüncü kat göğe yükselirsin. Sonra secde edersin ve dördüncü kat göğe çıkarsın. Sonra secdeden doğrulursun ve beşinci kat göğe yükselirsin. Tekrar secde edersin ve altıncı kat göğe yükselirsin. Sonra secdeden kalkarsın ve yedinci kat göğe yükselirsin. Böylece sana el-Beytü'l-Ma'mûr görünür. Sonra orada ikinci rek'atta okunan Fâtiha'yı okursun. Çünkü ikinci rek'at onu senin varlık âlemlerinden ayırır. Böylece el-Beytü'l-Ma'mûr'dan âlemin mânevî hakîkatlerine doğru yolculuk başlar. Sonra Sidretü'l-Münteha'ya ulaşmak için, ikinci rek'atta rükûâ eğilirsin. Sonra rükû'dan doğrulursun ve Kürsî'ye yükselirsin. Sonra Arş'a ulaşmak için secde edersin. Sonra Rahmânî istivâgâh'ı müşâhede etmek üzere secdeden kalkarsın. Sonra Refref için secde edersin. Sonra yüce mertebe için secdeden doğrulursun. Sonra bekā mertebesinin kapısı üzerine secde edersin. Ki bu âlem-i emr'dir. Sonra kendinden kendine bu makamın diliyle *"et-Tahiyyâtü lillâhi"* dediğini duyarsın. Çünkü sen fânî olmuş olursun ve O seni vasfeder. Çünkü bekā Allah'a aittir. Bu yüzden bekā diliyle *"et-tahiyyâtü lillâhi ve'zâkiyyâtu*

[248] Hades, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği var sayılan hükmî kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eden fıkıh terimidir.
[249] İhrâm tekbiri, namaza başlarken alınan tekbirdir. Böylece namaz süresince dünya işlerini yapmak yasaklanmış olur.

mine'l-a'mâli ve't-tayyibâtü mine'l-akvâl" diye zikredersin. Salât Allah'ındır ancak senden dile getirilir. Sonra yüksek bir ses ki, o bu mertebedir şöyle der: *"es-selâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtuhû es-selâmu aleynâ ve alâ 'ibâdillâhi's-sâlihîn"* Bunun üzerine yüce latîfelerin, mânevî hakîkatlerin ve süflî topraksal varlığının âlemleri bu mertebenin diliyle selâma karşılık verirler ve *"eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh ve eşhedü enne muhammeden abduhû ve rasûluh"* derler. Sonra sen bu mertebenin diliyle *"allâhümme salli 'alâ muhammedin ve 'alâ âli muhammed"* dersin. Böylece seferin tamamlanır, seferinin sonuçları ortaya çıkar, sırları ve nurları yetkinleşir. Sonra bu mertebenin diliyle kendinden kendine dönersin ve *"es-selâmu 'aleykum ve rahmetullâh"* dersin. Böylece bu lisanla zâhirî ve hissî âlemlerini sağından ve solundan selamlamış olursun. Sonra kendinde fiilleri ve sözleri göstermek üzere dönersin. Halbuki hakîkî fâil ve kāil Allah'tır. Sen ise gark ve helâk olmuşsundur. Nitekim kâmil vâris olan Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî (r.a.) da böyle söylemiştir. Çünkü o sözler ve fiiller velînin üzerinde tıpkı renkli elbisedeki resim gibi görünürler.

Hz. Peygamber bu mertebenin ve makamın yüceliğini öğrendi ve Allah Teâlâ'nın, seçkinlerinden ve sevdiklerinden kendisine ait olmaları için bu mertebeyi istediğini bildi. çünkü bu mertebenin sahipleri bu mertebede taşınırlar ve kendilerine bağışlarda bulunulur. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmetinin bu mertebede çok olmasını istedi. Bu yüzden sabah namazının sünneti, işrāk, kuşluk namazları ile öğle namazının sünnet namazlarını sünnet kıldı. Denilmiştir ki, beş vakit namaz ve akşam ve yatsı namazı arasındaki namazlar, vitr ve gece namazı, bayram namazları bu mertebenin Hz. Peygamber'in ümmetinin genelini ve Allah'ın dilediği kimseyi kapsaması içindir.

İşte bu Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ümmetine karşı şefkatinden ve özen göstermesinden kaynaklanmaktadır. Allah'a hamd olsun! Allah bizi ve sizi bu makamda mükâfâtlandırsın ve bizi ve sizi bu latîfenin hakîkatiyle ikāme etsin!

Bu risâle tamamlandığında bu risâleyi yazmadan önce yazdığım bazı beyitleri bu risâleye eklemek istedim. Çünkü bu beyitler bu risâlenin anlamına uygundur. Bu yüzden bu beyitleri risâlenin sonu olarak yazdım. O beyitler şunlardır:

Âlem yok oldu ve sırlar bilinmedi
Ben ise O'nun aşkında tutkun ve perdeli

İşâretlere tâbî oldum da
Basralılar bana düşman oldu

Başkası görülmez ve duyulmaz başkası
Her yerden sevgili görünsün diye

Âlemindeki izleri yok ettik
Böylece perdelenen şeyde tecellî etti

Asla perde yoktur ve •
Cebrâil asla zuhûr etmemiştir

**

Allah bizi ve sizi sırlarına muttalî kılsın, nurları ile kuşatsın ve bu mertebenin halleri için en yetkin şekilde toplasın! Çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Bu duâ icâbete lâyıktır. Allah'a hamd olsun! Salât ve selâm topluca efendimiz Muhammed, O'nun ev halkı ve sahâbesi üzerine olsun! Hata ve sürçmeden, iş yapmaksızın söz söylemekten dolayı Allah'tan kusurlarımın örtülmesini dilerim! Allah bize yeter o ne güzel vekîldir! Yüce ve azametli olan Allah'tan başkasında güç ve kuvvet yoktur!

Dizin

A

B

C

D

I

İ

K

L

M

N

O

Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z

Ayet Dizini